

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA
POLİTİKASI: BATI AKDENİZ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

HİLAL BARBAROS

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’DE Kİ BÖLGESEL KALKINMA
POLİTİKASI: BATI AKDENİZ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

HİLAL BARBAROS

Danışman: PROF. DR. SUAT OKTAR

İstanbul, 2015

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TEORİSİ Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi Hilal Barbaros'nın KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI: BATI AKDENİZ ÖRNEĞİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 10.07.2015 tarih ve 2015-26/12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19.08.2015

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. SUAT OKTAR	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. KAMİL USLU	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. LEVENT DALYANCI	

ÖZET

Küreselleşmenin zaman ve mekân kavramlarından bağımsız olarak yayılma göstermesi; dünya genelinde bölgesel farklılıkların artmasına, uygulanan politikaların yön değiştirmesine ve tavandan-tabana yerine tabandan-tavana politika anlayışının benimsenmesinde etkili olmuştur.

Avrupa ülkelerinin, sanayileşme sonrası ortaya çıkan sermaye ihtiyacını karşılamak için girdikleri savaşlar, ülke ekonomilerini güçsüz hale getirmiş ve bölgesel eşitsizliklerin daha da artmasına neden olmuştur. Avrupa, zayıflayan ekonomilerini canlandırmak için çeşitli topluluk deneyimleri yaşayarak, ülkeleri Avrupa Birliği adı altında birleştirmiş ve birliği tek bir bölge olarak görmüşlerdir. Bölgesel kalkınmanın sağlanması için 1930'lu yıllarda kalkınma ajanslarını kurmuş ve kalkınma adına faaliyetleri desteklemek için de çeşitli fonlar oluşturmuşlardır. Ajansların verimliliğinin artırılması adına yaptıkları en önemli adımlardan biri ise İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (NUTS) olmuştur.

Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğunun giderek zayıflamasıyla görülen bölgesel eşitsizlikler, imparatorluğun çöküşü, savaşlar, göç ve mübadele ile daha büyük boyutlara ulaşmış, özellikle Doğu-Batı arasındaki bölgesel eşitsizliklerde büyük farklılıklar meydana gelmiştir. Türkiye'de görülen bölgelerarası farklılıkların giderilmesi ve kalkınmanın sağlanması için 1923 yılından itibaren çalışmalar yapılmıştır. Ancak planlı dönem öncesi yapılan çalışmalar, bölgesel kalkınmadan daha çok, savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulma, savaş sonrası ekonomik büyüme, bağımsızlık ve ekonomik canlanma konuları ile ilgili olmuştur. 1960 yılından sonra kalkınma ve bölgesel kalkınmanın vurgulandığı beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Bölgesel eşitsizlikleri gidermek için NUTS sınıflandırması yapılmış ve 2006 yılında Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı faaliyete geçirmiştir.

Düzey 2 TR 61 olarak isimlendirilen ve Antalya, Isparta, Burdur illerini kapsayan Batı Akdeniz Bölgesi'nin sahip olduğu potansiyel değerlendirilememiş, bölgede yaşanan sorunlar ve coğrafi konum nedeniyle elde edilen verim eşit olarak dağıtılamamıştır. Bu durum bölgedeki iller ve hatta illerin kendi içindeki yerleşim

alanlarında gelişmişlik farkının artmasına neden olmuştur. Bölgede faaliyet gösteren Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve bölge kalkınmasının sağlanması için çalışmalar yürütmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgelerarası Eşitsizlikler, Bölgesel Kalkınma Politikaları, Bölgesel Kalkınma Ajansları, TR61 Bölgesi.

ABSTRACT

Due to globalization shows creep independent from time and place; discrepancies are increased around the world, the direction of policies are changed and instead of ceiling to floor, floor to ceiling politic approach is adopted.

European countries entered wars to meet their capital needs that springed after industrialization, because of this, regional disparities were increased and the country's economy has become weak. For animating waning economies, Europe lived various communities experience, it merged the countries in the name of European Union and they saw the union like as a one region. By 1930 they established development agency for ensuring regional development and they composed lots of funds to support activities for development. One of the most important step for increasement of agency productivity was Nomenclature of Units for Territorial Statistics.(NUTS).

In Turkey, at time of the Ottoman Empire, local slimming, the empires collapse, wars, migration, exchange were sawn through empire's gradually failure and they came to bigger dimension, especially inequalities between East and West had changed very much. Works were made for removing differences of regions and ensuring development in Turkey from 1923. But works that have made before pre-planned period were about getting rid of destructive effects of war, post war economic growth, individual and economic recovery issues; these works were not about regional development. After 1960 the five year development plans have been prepared, this plans emphasized development and regional development. For resolving regional disparities NUTS classification was made and the Regional Development Agencies were acted in at 2006.

It was named Level 2 TR 61 and involves Antalya, Isparta, Burdur; West Mediterranean Region's potential is not evaluated, output cannot be delivered equally because of the problems in the region and geographical location. This case has led to an increase in disparities at provinces in the region and even in residential areas in their provinces. The West Mediterranean Development Agency is operating at that region, it works to ensure the reduction of regional disparities and regional development engages.

Key Words: Interregional Inequality, Regional Development Policies, Regional Development Agencies, TR61 Region.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TABLO LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE TANIMLARI VE KALKINMA SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

1.1. Küreselleşme Süreciyle Değişen Bölge Tanımları.....	4
1.2. Bölge Sınıflandırması.....	7
1.2.1. İktisadi Yapı Açısından Bölge Türleri.....	8
1.2.1.1. Homojen Bölge.....	8
1.2.1.2. Polarize (Nodal-Kutuplaşmış) Bölge.....	9
1.2.1.3. Plan Bölge.....	9
1.2.2. İktisadi Gelişmişlik Düzeyine Göre Bölge Türleri.....	10
1.2.2.1. Gelişmiş Bölge.....	10
1.2.2.2. Az Gelişmiş Bölge.....	11
1.2.2.3. Potansiyel Gelişme Bölgesi.....	11
1.2.2.4. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge.....	11
1.3. Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Bölge Sınıflandırması.....	11
1.4. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmanın İlkeleri.....	15

1.4.1. Bölgesel Kalkınmanın İlkeleri.....	19
1.4.1.1. Sosyal Karlılık İlkesi.....	19
1.4.1.2. Kalkınma Kutbu İlkesi.....	20
1.4.1.3. Halkın Katılımı İlkesi.....	21
1.5. Bölgelerarası Eşitsizlik ve Nedenleri.....	21
1.5.1. Avrupa Birliği'nde Bölgelerarası Eşitsizlikler.....	24
1.5.2. Türkiye'de Bölgelerarası Eşitsizlikler.....	26
1.5.2.1. Tarihsel Nedenler.....	27
1.5.2.2. Coğrafi Nedenler.....	29
1.5.2.3. İktisadi Nedenler.....	30
1.5.2.4. Sosyoekonomik Düzeylerine Göre Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Farkları.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE' DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI

2.1. Avrupa Birliği Tarihsel Sürecinin Gelişimi.....	36
2.2. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikası Tarihsel Sürecinin Gelişimi ve Yapısal Fon Reformları.....	39
2.2.1. Roma Antlaşması.....	40
2.2.2. İlk Genişleme Süreci.....	41
2.2.3. Tek Avrupa Senedi (Single European Act) ve 1988 Yapısal Fon Reformu.....	42
2.2.4. Maastricht Antlaşması ve 1993-1999 Yapısal Fonlar Reformu.....	44
2.2.5. Gündem 2000, Lizbon Stratejisi ve 2000-2006 Dönemi Yapısal Fonlar Reformu.....	47
2.2.6. 2007-2013 Uyum Politikası.....	49
2.3. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikası Araçları.....	51

2.3.1. Yapısal Fonlar.....	51
2.3.1.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF).....	51
2.3.1.2. Avrupa Sosyal Fonu (ESF).....	52
2.3.1.3. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu.....	53
2.3.1.4. Balıkçılığı Yönlendirme İçin Finansman Aracı.....	54
2.3.2. Uyum Fonu (Cohesion Fund).....	55
2.3.3. Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank).....	55
2.4. Avrupa 2020 Stratejisi.....	57
2.5. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Tarihsel Süreci.....	61
2.5.1. Planlı Dönem Öncesi.....	61
2.5.1.1. 1923-1950 Yılları Arasındaki Devletçilik Dönemi.....	62
2.5.1.2. 1950-1960 Yılları Arasındaki Liberal Dönem.....	67
2.5.2. Planlı Dönem (1960 ve Sonrası).....	69
2.5.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967).....	69
2.5.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	70
2.5.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	71
2.5.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983).....	72
2.5.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989).....	73
2.5.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994).....	74
2.5.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000).....	75
2.5.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005).....	76
2.5.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013).....	77
2.5.2.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).....	77
2.5.3. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Bölge Kalkınma Planları.....	78
2.5.3.1. Köyceğiz-Dalaman Projesi.....	79

2.5.3.2. Antalya Bölge Kalkınma Planı.....	79
2.5.3.3. Marmara Bölge Kalkınma Planı.....	79
2.5.3.4. Zonguldak Bölge Kalkınma Planı.....	80
2.5.3.5. Çukurova Bölge Kalkınma Planı.....	80
2.5.3.6. Keban Bölge Kalkınma Planı.....	81
2.5.3.7. Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı (GAP Projesi).....	81
2.5.3.8. Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı (DAP Projesi).....	82
2.5.3.9. Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Planı (DOKAP).....	82
2.5.3.10. Yeşilırmak Havzası Kalkınma Planı.....	83
2.5.3.11. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Planı.....	83
2.5.3.12. Doğu Akdeniz Bölgesel Kalkınma Planı.....	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI: İNGİLTERE VE POLONYA ÖRNEĞİ

3.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tarihsel Sürecinin Gelişimi.....	85
3.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Genel Özellikleri ve Hedefleri.....	90
3.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türleri.....	92
3.4. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yasal Statüleri.....	94
3.5. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının İdari Yapısı.....	96
3.6. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Finansman Kaynakları.....	99
3.7. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Başarısını Etkileyen Faktörler.....	102
3.8. Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Yöneltilen Eleştiriler.....	104
3.9. Ülke Örnekleri.....	107
3.9.1. İngiltere.....	107
3.9.2. Polonya.....	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BKA: BATI AKDENİZ ÖRNEĞİ

4.1. Bölgeye Genel Bakış	116
4.1.1. Antalya.....	118
4.1.2. Isparta.....	119
4.1.3. Burdur.....	121
4.2. Bölgenin Sosyoekonomik Göstergeleri	122
4.2.1. Nüfus Yapısı.....	122
4.2.2. Eğitim.....	125
4.2.3. İstihdam.....	129
4.2.4. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve Gayri Safi Katma Değer.....	131
4.2.5. Sağlık.....	134
4.2.6. Yaşam Memnuniyeti.....	135
4.3. Bölgenin İktisadi Potansiyeli	138
4.3.1. Tarım.....	138
4.3.2. Hayvancılık.....	145
4.3.3. Turizm.....	148
4.3.4. Ormancılık ve Madencilik.....	150
4.3.5. Sanayi.....	152
4.4. Bölgenin Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler	155
4.4.1. Ulaşım.....	156
4.4.2. Turizm.....	157
4.4.3. Tarım.....	159
4.4.4. Sanayi.....	160

4.4.5. Diğer Sorunlar.....	162
SONUÇ.....	165
KAYNAKÇA.....	169

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Yeni ve Geleneksel Bölgecilik Farklılaşması.....	7
Tablo 2: NUTS Bölgeleri İçin En Fazla ve En Az Nüfus Miktarları.....	13
Tablo 3: Türkiye’de ki İBBS Bölgeleri.....	14
Tablo 4: Geleneksel ve Modern Bölgesel Politikaların Özellikler.....	18
Tablo 5: İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması.....	34
Tablo 6: Avrupa Birliği’ne Üye Ülkeler ve Katılım Yılları.....	39
Tablo 7: 2014-2020 Döneminde Uyum Politikası Bütçesi..... (2011 Fiyatlarıyla, EURO)	61
Tablo 8: Avrupa Ülkelerinde BKA’ların Kurulma Dönemleri.....	87
Tablo 9: Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	89
Tablo 10: Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşım Karşı..... Yeni Tabandan Tavana Yaklaşım	91
Tablo 11: Avrupa’daki BKA’ların Yasal Yapısı (1999).....	95
Tablo 12: İngiltere’de Bölgeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları.....	111
Tablo 13: Batı Akdeniz Bölgesi ve Kapsadığı İllerin Alanı (km ²).....	117
Tablo 14: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre..... Toplam Nüfus ve Nüfus Artış Hızı (2014)	123
Tablo 15: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Aldığı Göç,..... Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2014)	124
Tablo 16: Cinsiyete Göre Okuryazar Sayıları (2013).....	126
Tablo 17: Cinsiyete Göre Mezun Olunan Eğitim Düzeyleri (2013).....	128
Tablo 18: 15+ Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre..... İşgücü Durumu (%)	129

Tablo 19:	15+ İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre Sektörel Dağılımı (%).....	130
Tablo 20:	Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla..... (Milyon TL, 2001)	132
Tablo 21:	Cari Fiyatlarla Bölgesel Gayrisafi Katma Değer, 2007-2011..... (İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Temel Fiyatlarla)	133
Tablo 22:	Bölgenin Sağlık Göstergeleri 2013.....	134
Tablo 23:	Bölgenin Mutluluk ve Umut Düzeyi (%).....	135
Tablo 24:	Bölgenin Verilen Hizmetlerden Memnuniyet Düzeyi.....	137
Tablo 25:	Bölgenin Tarım Alanı Kullanımı Hektar (2014).....	139
Tablo 26:	Bölgelerin Bitkisel ve Kişi Başına Bitkisel Üretim Değerleri.....	140
Tablo 27:	Meyve, Sebze, Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler İle..... Örtü Altı Sebze ve Meyve Üretim Miktarları (2013)	142
Tablo 28:	Türkiye’de Gülyağı İhracat ve Bedelleri.....	144
Tablo 29:	2014 Yılı Canlı Hayvan Sayıları (Baş).....	146
Tablo 30:	Bölgelerin Hayvansal Ürünler ve Kişi Başına Hayvansal..... Ürünler Değerleri	147
Tablo 31:	Belediye Belgeli ve Turizm İşletme Belgeli Konaklama..... Tesislerinde Geliş ve Geceleme Sayıları	149
Tablo 32:	Bölgede Bulunan Küçük Sanayi Siteleri (2014).....	153
Tablo 33:	Sanayi Sektörü İşyeri ve Sigortalı Çalışan Sayıları (2012).....	154

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil 1: Bir Kalkınma Ajansının Organizasyon Yapısı Örneği.....98 (BAKA)	
Şekil 2: TR61 Bölgesi'nin Türkiye Haritasındaki Yeri.....116	
Şekil 3: 2010-2014 Yılları Arası Türkiye Gül Çiçeği Üretimi (Ton).....143	

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABKF	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
ABYKP	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AHİKA	Ahiler Kalkınma Ajansı
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ANKARAKA	Ankara Kalkınma Ajansı
AR-GE	Araştırma-Geliştirme
AT	Avrupa Topluluğu
ATYGF	Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu
BAKA	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı
BAKKA	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
BEBKA	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı
BGUS	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi
BAKA	Bölgesel Kalkınma Ajansı
BM	Birleşmiş Milletler
BSMA	Bankacılık Sektörü için Mali Araçlar
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CSF	Community Support Framework

çev.	Çeviren
ÇKA	Çukurova Kalkınma Ajansı
DAKA	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DAP	Doğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı
DBYKP	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DİKA	Dicle Kalkınma Ajansı
DOĞAKA	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı
DOKA	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Drl.	Derleyen
EAFRD	Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu
EAGGF	European Agricultural Guidance and Guarantee Fund
ECU	European Currency Unit
ED.	Endeks Değeri
Ed.	Editör
EFF	European Fisheries Fund
EKA	Ekonomik Kalkınma Ajansları
EMFF	European Maritime Fisheries Fund
ERDF	European Regional Development Fund
ESF	European Social Fund
EUROSTAT	European Community Statistical Office
FAO	Food and Agriculture Organisation
FIFG	Financial Instrument for Fisheries Guidance
FKA	Fırat Kalkınma Ajansı

GAP	Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı
GEKA	Güney Ege Kalkınma Ajansı
GMKA	Güney Marmara Kalkınma Ajansı
GSKD	Gayri Safi Katma Değer
GSİS	Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı
GSMH	Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
HDI	Human Development Index
HDTM	Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
IDA	International Development Association
İİBF	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İTO	İstanbul Ticaret Odası
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
ISPA	Instrument for Structural Policies for Pre-Accession
İBBS	İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İKA	İpekyolu Kalkınma Ajansı
İSTKA	İstanbul Kalkınma Ajansı
İZKA	İzmir Kalkınma Ajansı
KARACADAĞ	Karacadağ Kalkınma Ajansı
KBGSMH	Kişi Başına Gayri Safi Milli Hâsıla
KBDGSYİH	Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsılları
KİK	Kamu İktisadi Kuruluşu
KOBİ	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
KÖB	Kalkınmada Öncelikli Bölgeler
KÖY	Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KUDAKA	Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı
KUZKA	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı
MARKA	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı
MEVKA	Mevlana Kalkınma Ajansı
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
No.	Numara
NUTS	Nomenclature of Units For Territorial Statistics
OBP	Ortak Balıkçılık Politikası
ODGP	Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
OECD	Organization for Economic Co-Operation and Development
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
OÜS	Orman Ürünleri Sektörü
OKA	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
ORAN	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
ÖKYAF	Ön Katılım İçin Yapısal Araç Fonu
ÖUKP	Ön Ulusal Kalkınma Planı
PARD	Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı
PCA	Principal Components Analysis
PHARE	Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy

PKA	Pomeranya Kalkınma Ajansı
S.	Sayı
s.	Sayfa
SAPARD	Special Accesion Programme for Agriculture and Rural Development
S.B.F	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
SEGE	Sosyoekonomik Gelişmişlik Endeksi
SERKA	Serhat Kalkınma Ajansı
SSR	Standard Statistical Region
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TAS	Tek Avrupa Senedi
TEN	Trans-European Networks
TL	Türk Lirası
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TR	Türkiye
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan
TRAKYAKA	Trakya Kalkınma Ajansı
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
TR10	İstanbul
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli

TR22	Balıkesir, Çanakkale
TR31	İzmir
TR32	Aydın, Denizli, Muğla
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
TR51	Ankara
TR52	Konya, Karaman
TR61	Antalya, Isparta, Burdur
TR62	Adana, Mersin
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya,
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
TUBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TURKONFED	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
UNDP	United Nations Development Programme
UNESCO	United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume

vs.	Vesaire
YB	Yönverme Bölümü
yy.	Yüzyıl
ZAFER	Zafer Kalkınma Ajansı
ZKÜ	Zonguldak Karaelmas Üniversitesi

GİRİŞ

Küreselleşme, ülkelerarasındaki ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik, politik kavram ve ilişkilerin gelişimini ve değişimini kapsayan dinamik bir olgudur. Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte değişim ve gelişim gösteren bu kavramlar, ülkelerarası iletişim ve bilgi aktarımını kolaylaştırmaktadır. Özellikle son yüzyılda, alınan sosyoekonomik ve siyasi kararların, yapılan teşvik ve tedbir uygulamalarının, meydana gelen iç isyanlar, doğal afetler, savaşlar ve finansal krizlerin zaman-mekân tanımadan tüm dünya ekonomisini etkilediği görülmektedir. Teknolojinin gelişmesi, sanayileşmenin hızlanması ve ortaya çıkan kaynak ihtiyacıyla birlikte boyut değiştiren küreselleşme, ülke ekonomilerinin çöküşünü hızlandırmış ve ülkelerarasında gelişmiş-az gelişmiş, zengin-fakir ayrımının keskinleşmesine neden olmuştur. Ekonomik büyüme ve kalkınmasını tamamlayan ülkeler, kendilerinin de kurucu üyesi oldukları topluluklar oluşturmuş ve bu ayrımın azalması için ekonomik ve politik kararlar almışlardır. Ancak, küreselleşmenin şiddetlendiği son otuz yılda sınırların ortadan kalkması, büyümenin kalkınmaya dönüştürülmesi amacıyla uygulanan ekonomik, politik ve sosyal içerikli politikalardan alınan tedbirlerin etkinlik ve verimliliğinde azalma meydana gelmiş ve bölge kavramının tanım ve çeşitliliğinde değişime neden olmuştur.

Ülkelerarasında görülen gelişmişlik farklılıkları, artık ülke sınırları içindeki bölgelerarasında da görülmeye başlanmıştır. Siyasi ve ekonomik toplulukların kalkınma adına aldıkları kararlar ve yaptıkları çalışmalar yetersiz kalmış, ülkelerarasındaki büyümenin hızlanması ve kalkınmanın sağlanması için de, yerel kalkınmanın gerçekleştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmış, kalkınma kavramı yerini bölgesel kalkınmaya, merkezi otorite yerini yerel otoritelere bırakmış ve yeni kalkınma araçları arayışına gidilmiştir. İlk olarak geliştirilen NUTS sınıflandırması ile ülke sınırları içerisindeki bölgeler düzey 1, düzey 2 ve düzey 3 olarak gruplandırılarak, her bir düzey 2 bölgesinden sorumlu kalkınma ajansları kurulmuştur. Kalkınma ajansları sorumluluğunu aldıkları bölgeleri, gelişim potansiyelleri kapsamında değerlendirerek, bölgelere ait sorunların çözümü için, projeler üretmekte ve finansman sağlanması için özel/kamu kurum ve kuruluşlarla işbirliğine gitmektedir.

Çalışmanın amacı; küreselleşme sürecinde Türkiye’de bölgesel kalkınma politikası Batı Akdeniz örneğinin nasıl olduğunu araştırmaktır. Çalışmanın sınırlaması; Türkiye’de sadece Batı Akdeniz Bölgesi ile sınırlıdır. Diğer bölgeler çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Çalışmanın önemi; yapılan literatür taramasında sektör bazında veya bölge sınırlarında bulunan yöre kapsamında olduğu görülmüştür. Bizim çalışmamız Düzey 2 bölgesinin tamamını ele aldığı için önemlidir. Çalışmanın varsayımı; bölgesel kalkınma ilke ve araçları Türkiye’nin bölgesel kalkınma politikaları ve stratejilerine katkı sağlamaktadır. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı’nın geliştirdiği projeler bölgenin kalkınmasına etki eder. Yukarıdaki amaç, sınırlama, önem ve varsayımına göre; çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamın birinci bölümünde küreselleşme ile değişen bölge kavramının tanım ve çeşitlerinden, Türkiye ve Avrupa Birliği’nde görülen bölgelerarası eşitsizlik nedenlerinden, bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için oluşturulan sınıflandırmalardan ve bölgesel kalkınmanın teorik çerçevesinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye ve Avrupa Birliği’nde bölgesel eşitsizliğin giderilmesi amacıyla alınan tedbirler ve bölgesel kalkınma politikalarının tarihsel gelişimi incelenmiştir. Türkiye’de ki bölgesel kalkınma sorununu daha iyi anlayabilmek ve yapılan çalışmaları değerlendirebilmek adına, Türkiye’de planlı dönem öncesi ve kalkınma planlarını kapsayan planlı dönem sonrası ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, yerel kalkınmanın sağlanabilmesi için yapılan alternatif arayışlar sonucu ortaya çıkan ve ilk kez 1930’lu yıllarda karşılaşılan “Bölgesel Kalkınma Ajansları’nın” genel özelliklerine, hedeflerine, çeşitlerine ve finansman yapısına yer verilmiştir. Kalkınma ajanslarının siyasi yapısı ve ajanslara ayrılan fonların kanunda belirtilmemesi gibi nedenlerle ortaya çıkan eleştiriler de bu bölümde vurgulanmıştır. Yine bu bölümde, Avrupa Birliği’nin kurucu üyelerinden biri olan ve gelişmiş ülkeler sıralamasında ilk sıralarda yer alan İngiltere’nin ve coğrafi yapı olarak Batı Akdeniz Bölgesi ile benzerlik taşıyan ve sınırları içinde Pomeranya Göller Bölgesi olan Polonya’nın bölgesel kalkınma ajanslarının özellikleri ve bölge sınıflandırmaları örnek olarak verilmiştir.

Çalışmamın dördüncü ve son bölümünde, Türkiye düzey 2 sınıflandırmasına göre TR61 Batı Akdeniz Bölgesi'nin özellikleri ve istatistikî bilgileri verilerek, bölgesel gelişmişlik farklılıkları, oluşan bu farklılıkların nedenleri ile alınan ve alınması gereken önlemler belirtilmiştir.

Çalışmada uygulanan araştırma metodu konu ile ilgili literatür taraması şeklindedir. Yayınlanmış kitaplar, makaleler, raporlar, tezler ile güvenilir internet kaynaklarından oluşmaktadır. Elde edilen veriler, birbirleriyle ilişkilendirilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE TANIMLARI VE KALKINMA SÜRECİNDE BÖLGESEL KALKINMANIN TEORİK ÇERÇEVESİ

Bölge kavramının gerek coğrafi açıdan, gerek tarihi açıdan gerekse, diğer bilim dalları açısından farklı tanımları mevcuttur. Dünya genelinde küreselleşme olgusunun ivme kazanması, ekonomik ve sosyal yaşamın yanında birçok kavramın tanımında, özelliklerinde ve çeşitliliğinde değişimin olmasına neden olmuştur. Bunlardan biri de, bölge kavramıdır. Küreselleşmeyle değişen bölge kavramı, bölgelerarası eşitsizlik ve bölgesel kalkınmanın gün yüzüne çıkmasına, beraberinde de bu kavramların boyut değiştirmesine neden olmuştur. Bu bölümde, bölge, bölgelerarası eşitsizlik ve bölgesel kalkınmanın tanımları, çeşitleri ve nedenleri incelenecektir.

1.1. Küreselleşme Süreciyle Değişen Bölge Tanımları

Küreselleşme; diplomaside, uluslararası politikalarda ve çeşitli akademik çalışmalarda en çok karşılaşılan kavramlardan bir tanesidir. Ancak, dinamik ve değişken bir yapıya sahip olan küreselleşmenin ortak bir tanımı bulunmadığı için farklı şekillerde kullanılmaktadır. Her geçen gün dünyanın farklı alanlarını nüfuzu altına almaya devam eden küreselleşme, bu sayede bünyesine kattığı yeni açılım ve devinimler ile mevcut yapısını sürekli bir biçimde uyarlamaktadır.¹

Küreselleşme uluslararasılaşmanın artması nedeniyle, ulus devletlerin yerel politikalarını uygulamadaki gücünün azalması olarak tanımlanmaktadır.² Bir başka deyişle küreselleşme, ülkelerarasındaki ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, kültürlerin, inanç ve beklentilerin ulusal sınırları aşarak dünya çapına yayılmasıdır.³

Dünya genelindeki değişim olgusunu ifade eden küreselleşmenin, ulus-devlet üzerinde, aşağıdan ve yukarıdan etkilen sonuçlar meydana getireceği ileri

¹ Fırat Bayar, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı.32, s. 25, <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf> (28.06.2015).

² Turan Subaşat, “Küreselleşme ve Devletin Rolü”, Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşat (Ed.), *Kalkınma ve Küreselleşme* içinde, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, s. 55.

³ DPT, *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*, DPT-2375, Ankara, 1995, s. 1.

sürülmektedir. Bu nedenle yerelleşme ve bölgeselleşme olgusu, bu etkilerin bir kısmını oluşturur.⁴

Farklılaşan kavram ve uygulamalar sonucu ortaya çıkan “Glokalleşme”; uluslararası ilişkilerde; global düşünmeyi, dışa açılmayı, dünya ekonomisi ile entegrasyonu, ülke sınırları içinde ise; siyaset ve ekonomiyi yönlendirmede merkezi yönetimden ziyade yerel yönetimlerin rolünün daha fazla güçlendirmesini ifade etmektedir.⁵

Küreselleşme, ulus-devletlerin bölgesel bütünleşme sürecini hızlandırırken, aynı zamanda bu devletlerin yerel idarelere verdikleri önemi artırmıştır. Teknolojinin ilerlemesi ile birlikte, bölge ve alt bölge kavramları dünya sistemiyle etkileşim içine girmiştir ve bölge kavramının tanımı ile bölgesel gelişme alanındaki yaklaşımlar değişmiştir. Böylece, büyük ölçekli yatırımların ağırlıklı olduğu bölge planları yerine, küçük ölçekli yatırımların desteklendiği, alt bölgelerin potansiyellerinin değerlendirilerek rekabet edebilirliğinin artırılacağı ve mekansal süreklilik boyutunun olmadığı planlar önemli hale gelmiştir.⁶

Dünya genelinde küreselleşme olgusunun ivme kazanması, ekonomik ve sosyal yaşamın yanında birçok kavramın tanımında, özelliklerinde ve çeşitliliğinde değişimin olmasına neden olmuştur. Küreselleşmeyle insanların sürekli ve ileriye dönük olarak gelişme çabaları, yeni arayışlar içinde olmaları sınırları çizilmiş olan ve kalıplaşmış bir toprak parçasını ifade eden bölge kavramına yeni anlamların yüklenmesini sağlamıştır.

Etimolojik köken bakımından bölge; çok yönlü, çok anlamlı ve sınırları güç çizilebilen bir kavram olarak karşımıza çıkmakta, Latince “regio” olarak ifade edilmektedir.⁷ Ancak, bölge kavramı; beşeri ve ekonomik özellikleri, içerisinde yaşayan bireylerin sosyal ve kültürel yaşamları, ona sınır olan diğer toprakların

⁴ Ruşen Keleş ve Yusuf Erbay, “Avrupa Konseyi’nin Bölgeselleşme Olgusuna Bakışı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C.8, (1999), s. 4

⁵ Coşkun Can Aktan, “Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/global.htm>, (15.10.2014).

⁶ Lütfi Elvan, “Bölgesel Gelişme ve Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları”, Serdar Sayan (Ed.), **Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği** içinde, Ankara: TEK Yayınları, 2002, s. 93.

⁷ Ayşegül Mengi, “Avrupa Birliği’nde Bölge Planlaması ve Türkiye”, **GAP Dergisi**, Sayı. 15, (2001), s. 23.

jeopolitik konumu ve bölge kavramını inceleyen bilim dallarının çeşitliliği gibi nedenlerle birçok tanıma sahiptir.

Genel olarak bölge; kimi zaman bir kentin birkaç mahallesini kapsayan bir alan için kullanılırken, kimi zaman bir ülkenin yöresini oluşturan birkaç ilini, kimi zamansa birkaç ülkenin oluşturduğu kara parçasını tanımlamaktadır.⁸

Coğrafya ve bölge planlama çalışmalarında, bölgeyi çalışmalarının merkezi haline getiren bilim dallarında olduğu gibi; coğrafya ve bölge planlama çalışmalarındaki benzer kriterlere rağmen “bölge kavramı” birbirinden farklı şekillerde ele alınmakta ve yorumlanmaktadır. Bu farklılıklar bölge tanımlarının ve sınırlarının belirlenmesi konusunda yoğunlaşmıştır.⁹

Bölge sınırlarının belirlenmesinde hangi kriterlere bakıldığı çok önemlidir. Aynı kriterle fakat farklı ölçeklerde bakıldığında birbirinden ayrı bölge sınırları ve tanımları çıkabilmektedir. Ayrıca bölge sınırlarına hangi kıstaslar temel alınarak bakılırsa bakılsın zaman içerisinde değişim göstermektedir.¹⁰

Bölgelerin oluşturulması ve bölgesel çalışmalar; halka, siyasetçilere, iktisadi ajanlara, askeri liderlere ve plancılara meydana gelen bir problemin çözümünde kolaylık sağlamaktadır. Bölgeler, toplumsal refahın artması ve özellikle iktisadi kalkınma ile mekânsal ilişkiyi sağlamak için kullanılabilir.¹¹

Geleneksel bölge anlayışı, 1929 dünya ekonomik krizi ve ikinci dünya savaşı sonrasında, coğrafi ağ, mekânsal süreklilik, ulusal sınırlılık, statik mekanik anlayış ve merkezi yönetim kavramları etrafında kurulmuşken, küresel anlayışta bölge kavramı, ilişki ağı ile belirlenen, mekânsal süreklilik koşulu olmayan, yerel otoritelerin

⁸ Nasuh Oğuzhan Altay, “Bölgesel Planlama ve Organize Sanayi Bölgeleri: Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt.7, Sayı.2, (1992), s. 199.

⁹ Sibel Ecemiş Kılıç ve Mustafa Mutluer, “Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi”, **Ege Coğrafya Dergisi**, C. 13, S. 1-2, (2004), s. 18.

¹⁰ Kılıç ve Mutluer, ss. 21-22.

¹¹ Kılıç ve Mutluer, s. 18.

oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan ve sınırları değişken bir birim olarak tanımlanmaktadır.¹²

Küreselleşmeyle birlikte, ekonomik büyümenin kritik noktası olarak bölgelerin önemi giderek artmaktadır. Yeni bölgecilik anlayışında bölgeler, öğrenme, bilgi yaratımı ve yenilik konusunda temel nokta olarak görülmektedir.¹³ Yeni bölgecilik ve geleneksel bölgecilik anlayışları arasındaki farklar tablo 1 de görülmektedir.

Tablo 1

Yeni ve Geleneksel Bölgecilik Farklılaşması

Yeni Bölgecilik	Geleneksel Bölgecilik
Yönetişim	Yönetim
Süreç	Yapı
Açık	Kapalı
İşbirliği	Eşgüdüm
Güven	Hesap verme
Yetkilendirme	Otorite

Kaynak: Edward C. Lesage – Lorna Stefanick, “New Regionalist Metropolitan Action: The Case Of The Alberta Capital Region Alliance”, *Canadian Political Science Association Meetings*, <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2004/Stefanick-LeSage.pdf>, (10.06.2015), s. 5.

1.2. Bölge Sınıflandırması

Küreselleşmenin getirdiği bölgelerarası eşitsizliği gidermek için yapılan bölgesel kalkınma politikalarının, kolay yürütülebilmesi ve bu politikaların başarılı olabilmesi için bölgeler, iktisadi yapıları ve ekonomik gelişmişliklerine göre ikili bir ayırıma tabi olmuşlardır.

¹² Nisfet Uzay, **Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları**, Ankara: Seçkin Yayınları, 2005, s. 29.

¹³ Richard Florida, “Towards the Learning Regions”, **Futures**, Vol. 27, No. 5, (1995), p. 528.

1.2.1. İktisadi Yapı Açısından Bölge Türleri

Ulusal plana mekân boyutunun sağlıklı bir şekilde katılabilmesi için ekonomik alanın saptanması gerekmektedir. Bir ülkedeki ekonomik büyümenin bölgelerarasındaki eşit dağılımını gerçekleştirecek politikaların takip edilebilmesi için üç bölge kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bölgelerin ekonomik yapılarına göre ayrımı, bölgelerin belli bir zamanda ve mekândaki durumuna göre yapılır. Bu analize göre de bölgeler 3'e ayrılır. Bunlar homojen bölge, polarize bölge ve plan bölgedir.¹⁴

1.2.1.1. Homojen Bölge

Homojen bölge, ekonomik faaliyetlerin yapısı, coğrafi konum, gelir düzeyi, üretilen mal ve hizmetlerin cinsi veya nüfusun ekonomik ve sosyal özellikleri gibi kriterler kapsamında birbirine en yakın birimlerin oluşturduğu devamlı bir mekân olarak tanımlanmaktadır.¹⁵ Bölgelerarasındaki dengesizliklerin belirlenmesi ile elde edilen homojen bölge ayrımının değerlendirmesi statiktir ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıkların ne olduğunun belirlenmesini sağlar.¹⁶

Homojen bölge, sosyologların, demografların ve ekonomistlerin sıkça kullandıkları bir kavramdır. Bu bölge çeşidine; yağış, iklim, nüfus yoğunluğu ve bitki örtüsü gibi bölgeleri örnek verebiliriz. Ülkemizde 1970'li yılların başında bölgesel kalkınma çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla, İmar ve İskân Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) *homojen bölge* ayrımını yapmışlardır.¹⁷

¹⁴ Mustafa E. Erkal, **Bölge Açısından Az Gelişmişlik**, 2. Baskı, İstanbul: Derin Yayınları, 1990, s. 17.

¹⁵ Seyhun Doğan ve Zafer Yıldız, "Bölgesel Kalkınma Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı. 6, (2007/2), s. 149.

¹⁶ Dinler, s. 78.

¹⁷ Ertuğrul Murat Özgür, "Bölgesel Kalkınma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları*, s. 9, http://www.geography.humanity.ankara.edu.tr/ders_notu/COG323.pdf (19.10.2014).

1.2.1.2. Polarize (Nodal-Kutuplaşmış) Bölge

Bir ülkedeki tüm yerleşim merkezleri birbirleriyle ilişki içerisindeyler. Ticari açıdan küçük merkezler kendilerinden daha büyük merkezlerin cazibesi altına girmiş ve kutuplaşmıştır. Bu kutup ve bu kutbun etkisinde kalan yerleşim merkezlerinin birbirleriyle aralarındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin boyutunu gösteren kavrama “*polarize-kutuplaşmış bölge*” denilmektedir. Polarize bölge, homojen bölgenin aksine dinamik bir yapıya sahiptir.¹⁸ Polarize bölgeler şu özellikleri göstermektedirler;¹⁹

- Merkezi bir yönetici şehir vardır.
- Büyüklükleri ve fonksiyonlarına göre kademelenmiş ikinci ve üçüncü derecede merkezler vardır.
- Uzmanlaşma gelişmiştir.
- Merkezi şehirle, fonksiyonel açıdan sosyoekonomik ilişki vardır.
- Üretim gücü ve ülke ilişkileri yüksek düzeydedir.
- Yaşama standardı yüksektir.

1.2.1.3. Plan Bölge

Plan bölge, bölge planlarının hazırlandığı ve bölgesel politikanın uygulandığı alanlar bütünüdür.²⁰ Homojen ve nodal bölgelerde ekonomik yapı ve faaliyetlerin şekli, sosyoekonomik özellikleri, bölge ile çevre arasındaki ekonomik ilişkileri göz önüne alınarak bir ayırım yapılırken, plan bölgede; kalkınma planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak, uygulanmasını kolaylaştırmak ve bölgenin kalkınmaya katılmasını sağlamak amacıyla tespit edilmiş olan az gelişmiş bir özellik taşımaktadır.²¹

Dinler’ e göre;

“Plan bölgeler; bölgesel planlama uygulayan ülkedeki planlama anlayışına ve ülkenin bölgesel sorunlarının niteliği ve yoğunluğuna göre tüm ülkeyi kapsadığı gibi, sadece belirli problemlili bölgeleri de kapsayabilir. Birinci tip plan bölge; ulusal

¹⁸ Dinler, ss. 78-79.

¹⁹ Ergun Taneri, **Bölge Planlama**, İstanbul: İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları, 1977, s. 24.

²⁰ Dinler, s. 84.

²¹ Erkal, s. 19.

*kalkınma planına mekân boyutunu katabilmek amacıyla yapılan bölgesel ayırım sonucu ortaya çıkan bir bölge kavramıdır. Tüm ülkeyi kapsayan bu plan bölgelerin sayısı, ülkenin genişliğine ve sosyo-ekonomik yapısına göre değişmektedir. Ulusal kalkınma planını uygulamakta olan ülkelerde başvurulabilecek olan bu plan bölge anlayışı, ulusal planın bölgeselleşebilmesi için ülkenin bölgelere ayrılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir plan bölge ayırımına Fransa örnek verilebilir. **İkinci tip plan bölge;** ulusal kalkınma planı uygulamasına geçilmeden önce, ya da ulusal kalkınma planına rağmen karşılaşılan yoğun bölgesel sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla başlatılan bölgesel planlama sonucu ortaya çıkmıştır.*"²²

1.2.2. İktisadi Gelişmişlik Düzeyine Göre Bölge Türleri

Bölgeler ekonomik gelişme potansiyellerine göre dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar; *gelişmiş bölge, az gelişmiş bölge, potansiyel gelişme bölgesi ve potansiyel bakımdan az gelişmiş bölge*dir. İktisadi yapılarına göre bölge ayırımı statik incelemeyle belirlenirken, iktisadi gelişmişlik düzeyine göre bölge ayırımı dinamik bir yapı arz etmektedir. Çünkü bu sınıflandırmada kullanılan ayırıcı nitelikler durağan değil, devamlı değişme ve gelişme sürecinin bir ürünüdür.²³

1.2.2.1. Gelişmiş Bölge

Gelir seviyesinin ve gelir artış hızının ülke ortalamasının üstünde olduğu bölgedir.²⁴ Gelişmiş bölgelerin belirgin özellikleri;²⁵

- Üretim faktörlerinin verimliliğinin yüksek olması,
- Faktör dağılımında aşırı dengesizliğin olmaması veya az olması,
- Altyapı yatırımlarının yeterli olması,
- Doğal çevrenin gelişmeye elverişli olması,
- Bölgedeki gelir dağılımının düzenli olması ve dışarıdan göç alması,
- Gelişmiş bölgelerdeki kalkınma hızlarının sadece geri kalmış bölgelerde

değil, aynı zamanda ülke kalkınma hızından da yüksek olması,

²² Dinler, s. 84.

²³ Mustafa Ildırar, **Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri**, Ankara: Nobel Yayınevi, Ekim, 2004, s. 19.

²⁴ Ali Yılmaz Gündüz, **Bölgesel Kalkınma Politikası**, Bursa: Ekin Kitabevi, 2006, s. 13.

²⁵ Gündüz, s. 14.

- Bölgedeki tasarruflara bağlı olarak yatırımlarında yüksek olması şeklinde sıralanabilir.

1.2.2.2. Az Gelişmiş Bölge

Kişi başına düşen gelir miktarı, ülke gelir ortalamasının altında olan bölgelerdir. Bu bölgelerde gelir eşitsizliği göze çarpan bir unsurdur. Az gelişmiş bölgelerde; sanayileşme ve kentleşme oranı, sosyal ve kültürel faaliyet oranları düşük, doğurganlık ve çocuk ölümleri oranı, tarımla uğraşan nüfus oranı ise yüksektir. Alt yapı çalışmaları o bölgede yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bu bölgelere örnek olarak; İngiltere’ de Wales, Türkiye’ de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, İtalya’ nın güneyini ve Almanya’ nın doğu sınırındaki bölgeleri verebiliriz.²⁶

1.2.2.3. Potansiyel Gelişme Bölgesi

Kişi başına düşen gelir, ülke gelir ortalamasının altında olan ancak, verimli toprak ve zengin kaynaklara sahip olan bölgelerdir. Ancak bu bölgeler, verimli toprak ve zengin kaynaklarını yeterli düzeyde işleyememekte, ülke ortalamasının üstünde olan gelişme ve ilerleme potansiyellerini iyi bir şekilde değerlendirememektedir.

1.2.2.4. Potansiyel Bakımdan Az Gelişmiş Bölge

Gelişme potansiyeli ülke ortalamasının altında olan bölgelerdir. Bu bölgeler de kişi başına düşen gelir, ülke ortalamasının üstünde olsa da gelişmişlik seviyeleri ülke ortalamasının altında olduğu için az gelişmiş bölgeler arasına gireceklerdir.²⁷

1.3 Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Bölge Sınıflandırması

Türkiye’ deki bölge kavramına baktığımızda; birkaç ilin kümelenmesi ve merkezi yönetimin taşra örgütlenmesi çerçevesinde oluşan ilden daha geniş ölçekli bir coğrafi alanı ifade ettiği görülmektedir.²⁸

²⁶ Dinler, s. 117.

²⁷ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, **Türkiye’de Bölge Planlamasının Evreleri**, Ankara: MGK Yayınları, No.2, 1993, s. 22.

²⁸ Bekir Parlak ve Hüseyin Özgür, **Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Yerel Yönetimler**, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2002, s. 256.

Avrupa Birliği tanımına göre bölge; coğrafi, ekonomik, ekolojik, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel açıdan benzer, yakın bütün olan alan parçalarıdır.²⁹ Avrupa Birliği'nde *bölgeler* işlevlerine ve yapılarına göre **planlama bölgeleri, yönetim bölgeleri, sınır-ötesi bölgeler, bağımsız bölgeler, türdeş bölgeler ve kutuplaşmış bölgeler** biçiminde kümelendirilmektedir.³⁰ Hem Avrupa Birliği'nde hem de Türkiye'de, bölgelerarası eşitsizliği gidermek, düzenlenen bölgesel politikaların uygulanmasını kolaylaştırmak ve daha iyi verim alabilmek için bir bölge sınıflandırması kullanılmaktadır.

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT), 1970'lerin başında AB içinde tek bir mekânsal sınıflandırmanın yapılabilmesini sağlamak amacıyla İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (Nomenclature of Territorial Units for Statistics - NUTS) oluşturmuştur.³¹

NUTS sınıflandırması üç kritere göre yapılır. Bu kriterlerden birincisi, ülkenin daha önce yapmış olduğu bölge sınıflandırmasını baz almaktır. Örneğin bölgenin sahip olduğu coğrafi özelliğe göre yapılmış bir sınıflandırma, NUTS bölgeleri oluşturulurken de baz alınır. İkincisi, aynı potansiyele sahip alanların bir araya getirilerek sınıflandırma yapılmasıdır (örneğin tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu bölgeler). Üçüncü kriter ise nüfustur. Düzey 1, Düzey 2 ve Düzey 3 olarak sınıflandırılan NUTS bölgelerinin, sırasıyla nüfus alt değerleri, 150.000, 800.000 ve 3 milyondur.³²

²⁹ Yakup Bulut, "Türkiye'de Bölge Yönetimi Arayışları", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt.35, Sayı.4, (2002), s. 19.

³⁰ Mengi, s. 23.

³¹ Eurostat, *History of Nuts*, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/history_nuts, (04.11.2014).

³² Barış Taş, "AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. VIII, No. 2, (Aralık 2006), ss. 187-189.

Tablo 2

NUTS Bölgeleri İçin En Fazla ve En Az Nüfus Miktarları

Düzy	En Fazla Nüfus	En Az Nüfus
Düzy 1	7 milyon	3 milyon
Düzy 2	3 milyon	800.000
Düzy 3	800.000	150.000

Kaynak: Barış Taş, s. 190

Avrupa Birliği Aralık 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye’yi aday ülke olarak kabul etmiş ve Türkiye Avrupa Birliği’ne Katılım Ortaklığı Belgesi’ni imzalamıştır. Bunun üzerine, adaylık için gerekli şartları hayata geçirmek amacıyla bir Ulusal Program hazırlamış ve 2001 yılında ise istatistik bölgelerinin oluşumu için ilk adım atılmıştır. İstatistik bölgelerinin oluşturulması için, Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı tarafından oluşturulan bir komisyon görevlendirilmiştir. Bu komisyonun çalışmaları doğrultusunda Avrupa Birliği ülkelerindekine benzer 3 düzeyden oluşan bir bölge sınıflandırması yapılmış ve **İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS)** adı altında Türkiye, 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 olmak üzere İBBS bölgeleri tanımlanmıştır.³³ Türkiye’ de ki İBBS bölgeleri tablo 3’te görülmektedir. İstatistikî bölgelerin tanımlanmasında kullanılan temel faktörler:³⁴

- Nüfus
- Coğrafya
- Bölgesel kalkınma planları
- Temel istatistikî göstergeler
- İlerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasıdır.

³³ Barış Taş, s. 191.

³⁴ Türkiye’nin İBBS’si, http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'nin_%C4%B0BBS'si, (04.11.2014).

Tablo 3**Türkiye’deki İBBS Bölgeleri**

DÜZEY 1	DÜZEY 2	DÜZEY 3
İstanbul	İstanbul Alt Bölgesi	İstanbul
Batı Anadolu	Ankara Alt Bölgesi Konya Alt Bölgesi	Ankara Konya, Karaman
Doğu Marmara	Bursa Alt Bölgesi Kocaeli Alt Bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova
Ege	İzmir Alt Bölgesi Aydın Alt Bölgesi Manisa Alt Bölgesi	İzmir Aydın, Denizli, Muğla Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak
Batı Marmara	Tekirdağ Alt Bölgesi Balıkesir Alt Bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli Balıkesir, Çanakkale
Akdeniz	Antalya Alt Bölgesi Adana Alt Bölgesi Hatay Alt Bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur Adana, Mersin Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
Batı Karadeniz	Zonguldak Alt Bölgesi Kastamonu Alt Bölgesi Samsun Alt Bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın Kastamonu, Çankırı, Sinop Samsun, Tokat, Çorum, Amasya
Orta Anadolu	Kırıkkale Alt Bölgesi Kayseri Alt Bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir Kayseri, Sivas, Yozgat
Doğu Karadeniz	Trabzon Alt Bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep Alt Bölgesi Şanlıurfa Alt Bölgesi Mardin Alt Bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis Şanlıurfa, Diyarbakır Mardin, Batman, Şırnak, Siirt
Ortadoğu Anadolu	Malatya Alt Bölgesi Van Alt Bölgesi	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli Van, Muş, Bitlis, Hakkâri
Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum Alt Bölgesi Ağrı Alt Bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

Kaynak: Türkiye’deki İstatistiksel Bölge Birimleri, <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb> (19.10.2014).

1.4. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmanın İlkeleri

Zamana ve duruma göre gömlek değiştiren kalkınma kavramı, toplumların varoluşundan bu yana öncelikli hedefleri arasında yer almıştır.³⁵

Kalkınma, bir ülkenin milli gelir seviyesindeki sürekli artışa bağlı olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında meydana gelen değişimleri içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir.³⁶ Bunun yanı sıra toplumun sosyoekonomik, sosyokültürel açıdan belli bir hayat seviyesine ulaşması demektir. Bu bakımdan kalkınma genel sayılarla belirlenen ekonomik büyümeyi de içermektedir. Kalkınma; GSMH' nin hızla artması sonucu belirlenen ekonomik büyümeye ek olarak kapsadığı değişimleri şu şekilde sıralayabiliriz:³⁷

- Ulusal gelir dağılımının daha dengeli bir biçime doğru yönelmesi,
- Ülke kaynaklarının rasyonel kullanılması ve sanayi toplumuna geçilmesi,
- Üretim artışıyla birlikte her kesimde üretim biçimi ve ilişkilerinin değişerek verimliliğin yükselmeye başlaması,
- Altyapı ve sosyal yatırımların sadece ülkenin belirli yörelerine değil, özellikle geri kalmış yörelerine doğru yönlendirilmesi,
- Beslenme sorununun uygun koşullarla gerçekleştirilmesi,
- Eğitimde çağdaş ilkelerin benimsenmesi,
- Ülkenin maddi varlığı artarken, halkın yaşamının manevi yönden de zenginleşip kültürün yaygınlaşması.

Yukarıda sıralanan maddeler de yaşanan değişimlerin ters yönde gerçekleşmesi ülkede kalkınmanın sağlanmasında bazı problemlerin olduğunu göstermektedir. Bu değişimlerin etkileri ülke içerisindeki bölgelerde farklı yoğunlukta gözlenmekte ve bölgelerarası eşitsizliğin boyutunun anlaşılması sağlanmaktadır. Kalkınmanın ülke genelinde gerçekleşmesi için yapılan uygulama ve politikalar bizi bölgesel kalkınma olgusuna götürür.

³⁵ Mustafa Taşlıyan ve Hatun Korkmaz, “Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Sorunların Çözümünde ve Kalkınmadaki Önemi ve Katkıları: Doğaka, İka ve Zeka Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**, 1-2 Ekim 2012, s. 366.

³⁶ John Clark, **Kalkınmanın Demokratikleşmesi**, Serpil Ural (çev.), Ankara: TÇV Yayınları, 1996, s. 34.

³⁷ Özcan Yağcı, **Turizm Ekonomisi**, Ankara: Detay Yayıncılık, 2003, s. 161.

Bölgesel kalkınma; katılımcılık ve sürdürülebilirlik ilkelerini benimseyerek, insan kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla bölge refahının artırılmasını hedefleyen, hem bölgelerarası hem de bölgelerin dünya ile etkileşimi sonucu oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, çalışmalar bütünüdür.³⁸ Bölgesel kalkınmanın ülke ekonomisine sağladığı faydalar ise;³⁹

- Bölgelerde bulunan kaynakların ekonomik faaliyetler kapsamında değerlendirilerek ülke kalkınma hızının artırılması,
- Ülkedeki nüfus-kaynak dengesinin kurulması,
- Düalist özelliğe sahip ekonomik yapının bütünleşmesi,
- İktisadi mekânın ve şehirleşmenin iktisadi gelişmeye en elverişli biçimde düzenlenmesi,
- Bölgelerarası refah seviyesi farklılıklarının giderilmesi şeklinde sıralanabilmektedir.

Milli kalkınma açısından bölgesel kalkınmanın kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ve gelir dağılımında sosyal adaletin gerçekleştirilmesi olarak iki temel amacı vardır. *Kaynak dağılımında etkinlik*; ekonomideki sınırlı kaynakların, mal ve hizmet üretiminde toplumsal faydayı maksimum seviyede sağlayacak şekilde kullanılmasıdır. *Gelir dağılımında sosyal adaletin gerçekleştirilmesi ise*; üretime ayrılan kaynakların kullanılmasıyla ortaya çıkan üretimden, üretim faaliyetine katılanların dengeli ve adil bir şekilde paylarını almalarıdır. Kaynak dağılımında sosyal adaletin gerçekleşmesi gelişmekte olan ülkeler için, kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ise, gelişmiş ülkeler için önem taşımaktadır.⁴⁰

Küreselleşmenin önem kazandığı 1980'lerden önce, kalkınma politikalarında tavandan-tabana politika modeli benimsenerek, karar mercii merkezi yönetimin etrafında toplanmıştır. Ancak, küreselleşmenin tüm dünyada yayılma göstermeye başladığı 1980'li yıllardan sonra, ulusal kalkınma politikalarında, tümden gelim yerine tüme varım yönteminin kullanılması ve yerel otoritelerin daha etkin olması gerektiği

³⁸Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı, **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak)**, Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2003, s. 250.

³⁹ Ömer Abuşoğlu ve Ömer İnan, **Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model**, Ankara: TOBB Yayınları, Yayın No: Genel 105, Nisan,1989, s.7.

⁴⁰ Gündüz, ss. 153-154.

önem kazanmıştır. Bu değişim sonucunda, bölgesel kalkınma ve bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesi kalkınmada öncelikli politikalardan biri olmuştur. Böylelikle günümüz sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak sosyoekonomik refahın dengeli dağılımı ortaya çıkmıştır.⁴¹

Ülkeler, küreselleşme ile artan ekonomik rekabet ve hızlı ekonomik değişim sonucunda ortaya çıkan baskı ve tehditlerle baş edebilmek ve fırsatlardan yararlanabilmek için bölgesel dönüşüm politikalarında yapısal dönüşüm yapmaya başlamışlardır. Geleneksel (merkeziyetçi) kalkınma yaklaşımından, dışarıdan ve üstten bir zorlama ve baskı olmadan, gücün mümkün olduğunca bölgeye ait olduğu ve bölgeyi esas alan bir kalkınma yaklaşımına geçiş gündeme gelmiştir.⁴²

Geleneksel politikalarda, politika araçlarının belirlenmesi merkezi hükümet tarafından tabandan tavana örgüt modeli şeklinde gerçekleşmiştir. Merkezi bölgesel politikalar, az gelişmiş bölgelerde istihdamı ve geliri artırmaya yardımcı olmuş ancak, gelişmiş bölgelere göre verimliliği yükseltmemiştir. Ayrıca bu dönemde, önce büyümenin sağlanması daha sonra bölgesel kalkınma görüşü hâkim olduğu için bölgesel eşitliğin sağlanmasında biraz geç kalınmıştır.⁴³

İkinci dünya savaşından 1970’li yıllara kadar merkezi idarenin güdümünde ve desteği ile uygulanan eski nesil bölgesel politikalar, 1970’li yıllardan bu yana yerel dinamikler ve yerel potansiyelin sağladığı avantajlardan yararlanılması üzerine odaklanan “yeni bölgesel politikalar” halini almıştır. Bölgesel kalkınma politikalarında yaşanan tüm bu değişiklikler, bir önceki politikanın başarısızlığını gidermek için değil, dünyada yaşanan değişimler sonucu ortaya çıkmıştır.⁴⁴

⁴¹ Taşlıyan ve Korkmaz, s. 366.

⁴² Elife Akiş, “Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı. 44, (2011), s. 238.

⁴³ İlhan Tekeli, “Bir Bölge Alancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzluklar”, *Kentsel Araştırmalar Sempozyumu*, DPT Yayını, Cilt. II, 10-12 Eylül 2004, s. 245.

⁴⁴ Tekeli, *Bir Bölge Alancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzluklar*, s. 249.

Tablo 4**Geleneksel ve Modern Bölgesel Politikaların Özellikleri**

Özellikler	Geleneksel	Modern
Amaçlar	Bölgesel eşitlik Ulusal ekonomik büyüme, Yatırımların az gelişmiş bölgelere yönelmesi, Altyapının geliştirilmesi,	Bölgesel rekabet gücünün geliştirilmesi, Bölgesel ekonomilerin kapasitelerinin artırılması, İçsel büyüme dinamiklerinin desteklenmesi,
Karar Verme Uygulama Sürecinin Yapısı	Ulusal ölçekte genel politikalar ve bazı özel bölgelerin seçimi, Merkezi hükümetlerin takdir yetkisine bağlı seçim, Kademeli yapı,	Bölgesel ve yerel hükümetlerin birlikte karar verme süreci, Yönetişim ağırlıklı karar süreci, Kademeli olmayan örgütlenme biçimleri,
Politika Araçları	Ağırlıklı olarak kamu kaynaklarına bağımlılık, Tanımlanmış bölgesel birimler için bağlayıcı kararlar, Bürokratik düzenlemeler,	Kamu finansal desteği, Koşullara bağımlı örgütlenme, Gönüllü ve koşullu bilgilendirme Kamunun sağladığı danışma hizmetleri,
Siyasal Ortam	Ulusal politikaların öne çıktığı bir siyasal ortam	Ulusal politikalar ile bölgesel ve yerel politikaların ağırlık kazanması
Siyasi Sorumluluk	Karar verme sorumluluğu olan merkezi bir hükümet, Taşra teşkilatına verilen uygulama sorumluluğu,	Ulusal hükümet ve bölgesel yerel örgütler doğrudan politika uygulamalarına yönelimleri
Uygulamacı Kurumlar	Merkezi hükümet, Merkezi hükümetin taşra teşkilatı, Bürokratik ilişkiler,	Bölgesel birimler, Yarı özerk birimler, Bürokrasi yerine işletme yönetimi,

Kaynak: Ayla Eraydın, “Bölgesel Kalkınma, Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu**, Ankara, DPT Yayını, C.I, 2004, s. 137.

Küreselleşmenin sahip olduğu dinamik yapı ve zaman-mekândan bağımsız olarak gösterdiği değişim potansiyelinden dolayı, geleneksel ve modern bölgesel

politikaların özelliklerinde önemli farklılıklar görülmektedir. Geleneksel bölgesel politikanın amacı, yapılan yatırımların az gelişmiş yörelere yönlendirilmesi ile bölgesel eşitsizliğin azaltılmasıdır. Modern bölgesel politikalarda ise, bölgelerin sahip olduğu içsel dinamiklerin geliştirilip, bölgelerin hem ulusal hem de uluslararası alanda rekabet edebilirliğinin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Geleneksel politikalarda, karar verme ve uygulama sürecinde merkezi aktörler ön plandayken, modern bölgesel politikalarda yerel aktörler önem kazanmıştır.

Bölgesel politikaların kurumlaşmasında bölgesel aktörlerin önem kazanması ile merkeze bağlı bürokratik örgütlenmeler yerine yarı-özerk birimlerin gündeme gelmesi ve bölgesel gelişmeden sorumlu yeni birimlerin oluşturulması da yeni dönemde benimsenen politikaların uygulama yönünde getirdiği farklılıkları göstermektedir. Özellikle yeni bölgesel politikaların uygulanması amacı ile şekillenen kurumlaşmalar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Ülkelerin idari yapısına göre farklılaşmakla birlikte, ilk dönem bölgesel politikaların uygulanabilmesi merkezi idarenin bölgesel düzlemde örgütlenmesi esasına dayalıdır. Buna karşılık, 1970 sonrasında gücü azalan merkezi otoritenin kurumları tümüyle ortadan kalkmasa bile, tabandan-tavana şekillenen ve kamu-yarı, kamu ve özel kurumları birlikteliğine dayanan örgütlenme modelleri gündeme gelmiştir.⁴⁵

1.4.1. Bölgesel Kalkınmanın İlkeleri

Bölgeler arasında gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde üç temel ilke bulunmaktadır. Bunlar, sosyal karlılık ilkesi, kalkınma kutbu ilkesi ve halkın katılımı ilkesidir.

1.4.1.1. Sosyal Karlılık İlkesi

Geri kalmış bölgelerde bölgesel dengesizliği gidermek ve toplumsal faydayı yükseltmek amacıyla, sosyal karlılığı yüksek olan yatırımların devlet tarafından yapılmasıdır. Özel sektördeki girişimciler kaynaklara en kolay şekilde ulaşabilecek bölgelere ve kendilerine en kısa sürede kar sağlayacak yatırımlara yönelmektedirler. Bu

⁴⁵ Eraydın, ss. 137-138.

durum geri kalmış bölgelerin sosyo-ekonomik açıdan yerinde saymasına ve diğer bölgelerle arasındaki gelişmişlik farklarının artmasına neden olmaktadır.

Bölgelerarası sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarını azaltmak amacıyla geri kalmış bölgelerde ekonomik canlılığı sağlayacak, buna karşın uzun vadede verim alınabilen, ancak sosyal karlılığı yüksek olan yatırımların, devlet veya devlete bağlı kamu kuruluşlarınca gerçekleştirilmesi gerekir. Çünkü günümüzde modern devlet anlayışı toplum refahını yükseltmeye yöneliktir. Devletin geri kalmış yörelere bu ilke çerçevesinde müdahalesi olmadan, bölgesel kalkınma politikasından söz etmek mümkün değildir.⁴⁶

1.4.1.2. Kalkınma Kutbu İlkesi

Bölgesel kalkınma politikasının kalkınma kutbu ilkesi sosyal karlılık ilkesinin sonucu olduğu söylenebilir. F. Perroux, kalkınma kutbunu şöyle belirtmektedir: *“Ekonomik gelişme, bir ülkenin tüm yörelerinde aynı anda başlamaz. Kalkınma için en uygun koşullara sahip belirli yörelerde başlar, buralarda yoğunlaşır. Belirli bir yoğunluğa eriştikten sonra çeşitli kanallardan değişen nihai etkilerle tüm ekonomiye yayılır.”*⁴⁷

Bir kutup yaratılırken, yatırım çabasının tüm sektörler birden değil de, bölgenin özelliğine göre, daha hızlı gelişme şansı olan sektöre ve genellikle de ikinci sektöre (endüstriyel sektör) yöneltilmesi gerekmektedir.⁴⁸ Kutbun oluşma sırasında, gelişme noktası, çevre üzerinde bir takım etkilerde bulunacaktır. Bu etkiler, çevre üzerinde olumsuz sonuçlar doğuran nitelikte olacağı gibi, çevrenin gelişmesinde olumlu sonuçlar doğuracak nitelikte de olabilecektir. Bu etkilerden olumlu olanlara “gelişmeyi sağlayıcı etkiler”, olumsuz yönde olanlara ise “gelişmeyi durdurucu etkiler” denilmektedir.⁴⁹

⁴⁶ Dinler, ss. 271-272.

⁴⁷ Dinler, s. 272.

⁴⁸ Dinler, s. 272.

⁴⁹ Dinler, s. 386-387.

1.4.1.3. Halkın Katılımı İlkesi

Halkın katılımı ilkesi, bölgesel politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında halkın söz sahibi olmasıdır. Bu ilkenin gerçekleşmesi, bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamasında büyük önem taşımaktadır. Çünkü halk, yörede yaşanan sosyal ve ekonomik sorunun nedenine ve doğurduğu sonuçlara yerel otoritelerden daha fazla hâkimdir. Ayrıca, uygulanacak politikaların aksamaması, iyi ve hızlı sonuçlar vermesi için politika uygulayıcılar üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Halk, bölgesel kalkınma ajansları, sanayi ve ticaret odaları, kalkınmayı düzenleme özel komiteleri, mesleki odalar, belediye meclisi gibi kurum ve kuruluşlar aracılığıyla bölgesel kalkınma politikaların belirlenme, uygulanma ve yönetim aşamalarına katılabilirler.

1.5. Bölgelerarası Eşitsizlik ve Nedenleri

Teorik olarak bölgesel dengesizlik veya bölgelerarası eşitsizlik; ekonomik, toplumsal ve fiziksel koşulların bölgelere göre farklılık göstermesi nedeniyle, sermaye akışının ve yatırımlarının elverişli bölgelerde yoğunlaşması sonucu emek, sermaye alan ve veren bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının giderek artmasıdır.⁵⁰ Bir ülkede gerçekleşen ekonomik büyüme, o ülkenin bölgelerinde aynı dönemde ve eşit boyutlarda olmamıştır. Bu durum bir ülkedeki bölgelerin birbirlerinden farklı gelişme göstermesine ve bölgeler arasında dengesizliklerin oluşmasına yol açmıştır.

Sanayi devrimi ile birlikte ekonomik gelişmenin başladığı her ülkede mutlaka karşılaşılan bölgelerarası gelişmişlik farkları, kaçınılmazı olanaksız bir olgudur. Dünya ekonomisinde gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler gibi kavramlarla tasvir edilen gelişmişlik kalıbı, ülke ekonomilerinin çeşitli bölge ve kentlerinde de ortaya çıkmaktadır. Gelişme sürecini yönlendiren ekonomik faktörlerin farklı yoğunluklardaki dağılımı, hem bölgelerarası ve hem de iller arası gelişmişlik farklılıklarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁵¹ Sanayi devriminin yaşanmasıyla gelişen teknoloji ülke ekonomilerinin

⁵⁰ Birsan Gökçe, "Bir Bölgesel/Kırsal Kalkınma Örneği Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Çerçevesinde Birecik Baraj Yöresi Sürdürülebilir Kalkınma Deneyimi", Ayşegül Mengi (Ed.), **Yerellik ve Politika, Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi** içinde, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül, 2007, s. 147.

⁵¹ Celal Küçüker, "Bölgesel Kalkınma ve Kentsel Gelişme", Ahmet Şahinöz (Ed.), **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz** içinde, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998, s. 425.

sürekli olarak büyümesini sağlamış, ancak bu büyümenin getirdiği refahtan o ülkede yaşayan kişiler ve bölgeler adaletli olarak paylarını alamamıştır. Sanayi devriminin öncesine ve sonrasına bakıldığında bu durum net olarak görülmektedir.

Sanayi devrimi, tarihsel açıdan, ülkelerin gelişmiş ve azgelişmiş ülke olarak ayrımına tutulmalarının nedenini ve gelişme farklılıklarının ortaya çıkmasındaki başlangıç noktasını oluşturmaktadır.⁵² Bilindiği gibi, sanayi devriminden önce; devletler ‘zengin devlet-fakir devlet’ veya ‘hükmeden devlet-hükmedilen devlet’ olarak ayrılmaktadır. Genel olarak, devletler ayakta kaldıkları süreçte, sırasıyla kuruluş dönemini, gelişme dönemini, duraklama ve çöküş dönemini yaşamıştır. Bu tarihsel süreç içerisinde, aynı dönemdeki komşu devletlerin daha üstün olmaları, ileri düzeyde askeri organizasyona sahip olmalarından, sosyal ve kültürel örgütlenmeyi düzgün ve sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmelerinden kaynaklanmıştır.⁵³

Sanayi devrimiyle birlikte; özellikle 1750’li yıllardan sonra, Batı Avrupa Devletlerinin milli gelirlerinde meydana gelen büyük artışlar sonucu, bu devletler büyük bir gelişme sağlamıştır. Sanayi devrimini gerçekleştiremeyen ülkeler, sanayileşmiş ülkelerle olan ticari ilişkilerinden dolayı sömürüye uğramış, bu ilişki ağı nedeniyle de, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁴

Özellikle ticari kapitalizmin geliştiği onbeşinci yüzyıla kadar, ekonomik faaliyetler, iklimin yapısı ve çeşitliliği, su yollarının elverişliliği ve doğal savunma avantajlarının bulunması gibi faktörlerle yoğunlaşmasını belirlerken, günümüz politikalarına göre yoğunlaşmasını; fiziksel ve sosyal alt yapının bulunması, çeşitli enerji kaynakları ile beşeri sermayenin bulunması gibi etmenler çerçevesinde belirlemektedir.⁵⁵

Yukarıdaki olumlu faktörlerin bulunduğu bölgeler zaman içerisinde ekonomik olarak zenginleşip sanayileşmesini tamamlarken, bu faktörlerin bulunmadığı bölgelerde genellikle ekonomik yapı tarıma dayanmaktadır ve diğer bölgelere kıyasla geri

⁵² Dinler, s. 98.

⁵³ Dinler, s. 97.

⁵⁴ Dinler, s. 97.

⁵⁵ Armin Schmutzler, “The New Economic Geography”, **Journal of Economics Surveys**, Vol. 13, No. 4, (1999), p. 356.

kalmaktadırlar. Ancak, hem ülkelerarasında hem de bölgelerarasında görülen eşitsizlikler, ya neo-klasik iktisat kuramına göre kapitalist sistemdeki gelişmeni dinamik yapısının bir sonucu olarak ya da doğal bir fenomen olarak karşımıza çıkan bir kavram olarak görülmüştür. Piyasa ekonomisinin serbest işleyişi ile üretimde kullanılan faktörlerin mekân kısıtlaması olmaksızın serbest dolaşımı sonucunda **kendiliğinden** ortadan kalkacağı ileri sürülmektedir.⁵⁶

Bölgesel eşitsizlik gelişmenin her aşamasında farklı yoğunlukta hissedilen bir problemdir. Rostow' a göre; *“olgunlaşma merhalesinde, bir ülkenin bütün bölgeleri veya bir ekonominin bütün sektörleri, modern teknolojiyi tam manasıyla uygulayıp aynı seviyede bir gelişme sağlayamaz. Bölgeler ve sektörler arasında gelişme farklarının bulunması normaldir.”* Bir ülkedeki gelişme süreci belirli bölgelerde başlamakta fakat tüm ülkeye yayılamamaktadır. Bu nedenle bölgelerarasında çeşitli sosyoekonomik farklılıklar oluşmaktadır.⁵⁷ Bir bölgenin gelişme sürecinin hangi aşamada olduğunu ve bölgesel eşitsizlikler aşağıdaki şekilde belirtebiliriz.

- **Ekonomik Fırsat Eşitsizliği:** Bölgelerarasında, sektör yapısı ve çeşitliliği, istihdam potansiyeli gibi faktörlerde çeşitli farklılıklar görülmektedir. Birbirinden farklı bölgelerde yaşayan kişiler arasında da, bu farklılıklar nedeniyle, elde edilen reel ücret, iş bulma süreci, ekonomik haklar ve çalışma koşulları gibi birtakım olanaklarda değişme görülmektedir. Görülen bu değişme sonucu ortaya çıkan eşitsizliğe ekonomik fırsat eşitsizliği denilmektedir.⁵⁸ Bu eşitsizlik türü ekonomideki üretim faktörlerinin, farklı bölge ya da piyasalarda elde edilen kazancın farklı olması sonucu ortaya çıkar.⁵⁹

- **Sosyal Fırsat Eşitsizliği:** Farklı bölgelerde yaşayan kişiler sağlık ve eğitim hizmetleri, kültürel faaliyetler gibi sosyal içerikli imkânlardan eşit düzeyde faydalanamamaktadırlar. Bu durum sosyal fırsat eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁶⁰

⁵⁶Meneviş Uzday Pirili, “Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kurumsal Bir Değerlendirme”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt.11, Sayı.2, (Nisan 2011), ss. 309-310.

⁵⁷ Ömer Yılmaz, “Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt. 15, Sayı. 1-2, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/view/1025003504/1025003334> (29.06.2015), ss. 1-2.

⁵⁸ Filiz Tutar ve Mehmet Demiral, “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 2(1), (Nisan 2007), s. 67.

⁵⁹ Ömer Yılmaz, s. 2.

⁶⁰ Dinler, s. 96.

- Siyasi Fırsat Eşitsizliği: Ekonomik fırsat eşitsizliğine bağlı olarak, belirli bölgelerdeki kişilerin ülke yönetimi, seçimler vb. gibi çeşitli siyasi oluşumlara yeterince ve etkin olarak katılamamaları durumudur.⁶¹
- Kültürel Fırsat Eşitsizliği: Eğitim, turizm, ticaret, kültür gibi alanlarda gelişmiş olan bölgeler ya da sanayi sektöründe ilerleme göstermiş olan merkezlere yakın veya bu merkezleri sınırları içerisinde bulunduran bölgeler, diğer bölgelere göre görece olarak gelişme göstermektedir. Bu durum kültürel fırsat eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gündüz'e göre bu tür dengesizlikler eğitim düzeyine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.⁶²
- Coğrafi Fırsat Eşitsizliği: Bölgelerin sahip olduğu doğal kaynaklar ve fiziki şartların doğrudan sonucu olarak ortaya çıkan eşitsizliklerdir. Liman ve maden kentlerinin örnek olarak verilebileceği bu eşitsizlik türü, ekonomik fırsat eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.⁶³

1.5.1. Avrupa Birliği'nde Bölgelerarası Eşitsizlikler

Heterojen bir topluluk olan Avrupa Birliği (AB) farklı dil, tarih, ırk, kültür ve geleneklere sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bu nedenle birliğe üye olan ülkeler arasında sosyoekonomik farklılıklar olduğu gibi, AB ülkelerinin bölgeleri arasında da önemli gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Birliğe üye ülkelerin kendi aralarındaki gelişmişlik farklılıkları genel farklılıklar, ülkelerin kendi içlerindeki farklılıklar ise bölgesel farklılıklar olarak betimlenmektedir.⁶⁴

Günümüzde, Avrupa Birliği dünyanın en zengin bölgeleri arasında kabul edilmesine rağmen, birliği oluşturan bölgeler arasında büyük boyutlarda altyapı ve gelir farklılıkları görülmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte, teknolojinin gelişmesi ve sosyoekonomik olarak yaşanan değişim, ekonomik kalkınmasını tamamlayan ülkelerde bile çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Meydana gelen bu değişimler sonucunda, sanayileşmede kullanılan araçlardan verim alınamamaya başlanmıştır. Bu nedenle, AB'ye üye ülkeler ekonomik bütünleşme ve ülkelerarası dayanışmanın sağlanması için,

⁶¹ Tutar ve Demiral, s. 67.

⁶² Tutar ve Demiral, s. 67.

⁶³ Ömer Yılmaz, s. 2.

⁶⁴ Gülen Elmas, *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler AB ve Türkiye*, Ankara: Nobel Yayınları, 2001, s. 31.

önemli faktörlerden biri olarak bölgesel politikaları görmeye başlamışlardır. Böylece Birliğin hedefleri arasına, bölgelerarasındaki uyum sürecinin başarılı olması, gelir eşitsizliğinin giderilmesi ve sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarının azaltılması gibi hedefler girmiştir.⁶⁵

AB üye ülkeleri arasındaki farklılıkları ölçerken, bölgelerin kaynak dağılımlarına, topografik yapılarına, , iklim özelliklerine, pazarlara uzaklıklarına, yerleşim özelliklerine ve bölgeye yapılan yardımlara dikkat edilir. Gayri safi milli hâsıla (GSMH), kişi başına GSMH, işsizlik oranı, büyüme oranı, kentleşme oranı, 75 yaş üstü ve 15 yaş altı nüfus oranı gibi kriterler de bölgesel farklılıkları göstermektedir.⁶⁶

Bölgelerarasındaki gelir düzeyi farklılıklarındaki nedenler üç unsura dayanmaktadır. Birinci unsur; bölgelerin sahip olduğu doğal kaynaklar, iklim koşulları ve yerleşim şekilleri gibi etmenlerin bölgelerarasında eşit dağılmamasıdır. İkinci unsur; bölgedeki yerel işgücü verimliliğinin yüksek, tüketici tabanının ise zengin olması, böylece sanayi yapılanmasındaki gelir düzeyinin artmasıdır. Üçüncü ve son unsur; nüfus yoğunluğunun geliri yüksek alanlarda olması ve bu alanlara yoğun göçlerin yaşanmasıdır. Bu durum sonucunda, çevredeki bölgelerde işgücü ve nüfus miktarlarında azalma olur ve bu bölgeler gelir seviyelerinin yükseltilmesi için yaptıkları çalışmalarda gelişme gösteremezler.⁶⁷

Bölgelerarasında işsizlik ve gelir bakımından görülen farklar, bölgelerin rekabet etme gücündeki ve verimliliğindeki farklardan kaynaklanmaktadır. Düşük düzeyde gelir ve iş yaratılmasının nedeni, sorunlu bölgelerde rekabet gücünün ve verimliliğinin düşük olmasındandır. Sermayenin maliyeti, çevre bölgelerde enformasyon ve danışma hizmetlerinin yetersizliği, firma yöneticilerinin girişimci ruha sahip olmaması, alt yapı sorunları, meslek içi eğitim programlarının azlığı gibi faktörler bölgelerin rekabet gücünü etkilemektedir.⁶⁸

⁶⁵ Ozan Diriöz, “AB’nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye”, **Gümrük Dünyası**, Sayı.50, (2006), Ankara: İsmat Matbaacılık Yayıncılık, s. 60.

⁶⁶ Damla Cihangir, **Bölgesel Politika, Sorularla AB Politikası ve Türkiye Serisi**, Seri No. 8, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No. 247, 2011, s. 10.

⁶⁷ Diriöz, s. 62.

⁶⁸ Süleyman Yaman Koçak, **Avrupa Birliği’nde Yapısal Fonların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: İrlanda, İspanya ve Yunanistan Örnekleri**, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2005/10, ss. 19-20.

Ortak pazarın kurulduğu Roma Antlaşması'na kadar, ekonomik etkinlikler ulusal alanda gelişmiş ve ülkelerarası rekabetten korunmak için gümrük engelleri ile sınırlandırılmış bölgelerde yoğunlaşmıştır. Ortak pazarın kurulmasıyla birlikte, sınırlar açılmış, hem AB'ye üye ülkeler hem de yabancı kökenli firmalar, altyapısı gelişmiş olan ve nitelikli işgücü potansiyelinin fazla olduğu bölgelere yatırımlar yapmışlardır. Bu bölgelerde başlayan yoğunlaşma pazarın büyümesiyle daha da artmıştır.⁶⁹ Ekonomik faaliyetlerin belirli merkezlerde toplanması AB' ne üye ülkelerin hem kendi içinde hem de birbirlerine karşı olan bölgesel eşitsizliğin artmasına neden olmuştur. Üye ülkeler arasında görülen sosyoekonomik gelişmişlik farklılıklarını gidermek için Avrupa Birliği Bölgesel Politikası oluşturulmuştur.

1.5.2. Türkiye'de ki Bölgelerarası Eşitsizlikler

Bölgelerarası gelişme farklılıkları, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaşanmakta ve önemli bir sorun oluşturmaktadır. Türkiye'nin bulunduğu coğrafya gerek coğrafi gerekse siyasi nedenlerle, yüzyıllardır aynı ölçüde gelişme göstermemiştir. Tüm dünya coğrafyasında görüldüğü gibi, denize ve ticari yaşama açık olan bölgelerde bu durum gelişme için büyük avantaj oluştururken, bundan yoksun olan bölgeler gelişme sürecinde geri kalmışlardır.

Nitekim ünlü iktisatçı Braudel, daha onbeşinci yüzyıldan itibaren, denize açık bölgelere sahip ülkelerin gelişme sürecinde daha çok ivme kazandığına ve gelişme kaydettiğine dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Akdeniz Bölgesi coğrafi olarak öne çıkmıştır.⁷⁰

Türkiye'de bölge ayırımına yönelik ilk çalışma 1941 yılında "Türk Coğrafya Kongresi'nde" ele alınmıştır. Bu çalışmada ülkenin yedi bölgeye ayrılmasına karar verilmiştir. Bu bölgeler, Akdeniz, Ege, Marmara, Karadeniz, İç Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'dir. Türkiye'nin yedi farklı bölgeye ayrılmasındaki neden yüzey şekillerinin, iklim ve bitki örtüsünün bölgelere göre farklılıklar

⁶⁹ Nicholas Moussis, "Access to European Union: Law, Economics, Policies", **European Study Service**, 2001, p. 215.

⁷⁰ Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Mehmet Ali Kılıçbay (çev.), İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.

göstermesidir.⁷¹ Türkiye’deki bölgelerarası eşitsizliğin nedenlerini 3 grupta toplamak mümkündür. Bunlar; tarihsel nedenler, coğrafi nedenler ve iktisadi nedenlerdir.

1.5.2.1. Tarihsel Nedenler

Türkiye’deki bölgelerarası eşitsizliklerin nedenleri Osmanlı İmparatorluğu döneminde uygulanan politikalara, imzalanan ticaret anlaşmalarına, kazanılan ya da kaybedilen savaşlara dayanmaktadır. Osmanlı Devleti 15. Yüzyılda İstanbul’un fethiyle birlikte güçlü bir askeri yapıya sahip olduğunu ortaya koymuş ve İstanbul’un jeopolitik konumunu değerlendirerek hızla ekonomisini geliştirmiştir. 16. Yüzyılda ise dünyanın en büyük imparatorluklarından biri haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti 16. Yüzyılın sonlarına kadar, mir’i arazi rejimini başarıyla uygulayarak hem tarımsal üretimi en iyi şekilde organize etmiş hem de bu arazi rejimine dayalı olarak büyük ve güçlü bir ordu çıkarmış ve topraklarını devamlı genişletmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun ekonomik gücü, yerel kontrol ve organizasyonun izlediği yayılma politikası nedeniyle, bölgesel yerleşme merkezleri arasında önemli farklılıklar görülmemiştir.⁷²

Sanayi devriminin orta çıkmasıyla birlikte, özellikle batılı devletler bilim ve teknolojiye kendilerini oldukça geliştirmiş ve gerek askeri alanda gerek ekonomik alanda diğer devletlere karşı güç kazanmışlardır. Osmanlı Devleti ise; ortaya çıkan yeniliklere ayak uyduramamış, özellikle onyedinci yüzyıldan itibaren ekonomik ve askeri yönden zayıflamaya başlamıştır.

Sanayi Devrimiyle gelişen ülkeler karşısında güçsüz duruma düşen Osmanlı İmparatorluğu, imparatorluğun geniş coğrafyasını savunmak için ateşli silah kullanan bir ordu beslemek zorunda kalmıştır. Mir’i arazi rejimi bozulmuş, Avrupa’da uygulanan merkantalist politikaya dayanan büyük fiyat yükselişleri, nüfus patlaması olmuştur ve köylülerin bir kısmı topraklarını bırakarak büyük şehirlere, bölge merkezlerine göç etmişlerdir. Bu durum ise, merkez ile ıssız kalan bölgeler arasında büyük işsizler

⁷¹ Gündüz, ss. 99-100.

⁷² Dinler, ss. 166-167.

ordusunun oluşmasına neden olmuştur.⁷³ Bölge merkezlerine yapılan bu göçün bir diğer nedeni ise; bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki olumsuzlukların fırsat bilinmesiyle çeşitli isyanların çıkması, eşkıyaların ve çetelerin köy baskınlarıyla halkı zor durumda bırakmasıdır.

19. yy' da sanayileşen Avrupa Devletleri ile yapılan anlaşmalar, dışa bağımlı yeni bir düzenin oluşmasına neden olmuştur. Bu durum bazı kentlerin önemini kaybetmesine ve o bölgedeki mevcut nüfusu koruyamamasına yol açmıştır. Batı Anadolu' da ve deniz kıyısındaki kentlerin özellikle de liman kentlerinin daha çok gelişmesini sağlarken, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerine verilen önemin de bir o kadar azalmasına yol açmıştır.⁷⁴

Türkiye'de Doğu-Batı arasındaki dengesizliğin belirginleşmesi, 19. yy'da yabancı sermayenin ülkeye girmesiyle başlamıştır denilebilir. İlk yabancı sermaye, deniz ulaşımında yararlanmak için, önce Batı Anadolu'ya gelmiştir. Yabancı şirketler ilk kez 1858 yılında İzmir-Aydın hattını ulaşımına açtıktan sonra çalışmalarını Ege ve Marmara Bölgeleri'nde yoğunlaştırmışlardır.⁷⁵

Cumhuriyet ilan edildikten sonra, Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan borçlar yeni kurulan Türkiye'nin boynunu bükmüş, kalkınma olgusu başa çıkılamayan bir sorun haline gelmiştir. Balkan Savaşları öncesinde ve sonrasında Rumeli' den Anadolu' ya yapılan kitlesel göçler, beraberinde imzalanan Lozan Antlaşması'yla yapılan zorunlu mübadele ve bu mübadele de uygulanan devlet politikalarının eksikliği, düzensizliği bölgelerarası gelişmişlik farklarını artırmıştır. Cumhuriyet dönemi öncesinde yapılan yatırımların büyük çoğunluğunu, yabancı sermaye oluşturmuştur. Yabancı sermaye, deniz kıyısına yakın olan ve zengin doğal kaynaklara sahip illeri tercih etmiştir. Bu iller, Batı Anadolu'da bulunmaktadır.⁷⁶

⁷³ Dinler, ss. 167-168.

⁷⁴ Ömer Yılmaz, ss. 3-4.

⁷⁵ Yabancı sermayenin bu bölgedeki faaliyetlerine ilişkin geniş bilgi için bkz; Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara: Savaş Yayınları, 1982.

⁷⁶ Gündüz, s. 102.

1.5.2.2. Coğrafi Nedenler

Coğrafi nedenler; öncelikle iklimi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini, doğal koşulları, ulaşım ve haberleşme imkânlarını içermektedir. İnsan ihtiyaçları genellikle tarıma bağlıdır ve tarımsal faaliyetler doğanın etkisindedir. Bu nedenden dolayı ekonomik yaşam doğal çevreye bağlı olarak devam etmektedir.⁷⁷

Adam Smith'den beri kalkınmaya olumsuz yönde etki eden coğrafi etmenler (iklim, yer altı zenginlikleri, doğal koşullar, taşıma ve haberleşme olanakları vs.) az gelişmişliğin nedenleri arasında gösterilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin dünya küresi içindeki coğrafi konumu incelendiğinde ilginç bir sonuç elde edilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sahip oldukları iklim koşulları yönünden incelendiğinde, sanayileşmiş ülkelerin dört mevsimi de yaşayan bir iklim kuşağında bulunmalarına karşılık, geri kalmış ülkelerin çok sıcak ya da çok soğuk iklim kuşağında bulundukları belirlenmektedir.⁷⁸

Tropikal iklimdeki bölgelerin toprakları, zannedildiğinin tersine, pek zengin değildir. Bu yöreler tek tip ürünün yetiştirilmesine elverişlidir. Mono kültürün gelişmesi için ise; pazar ekonomisine geçilmiş ve bu yönde mesafe kat edilmiş olması gerekmektedir. Bu nedenle, tarımsal gelişme ılıman iklimli bölgelerde, tropikal bölgelerden daha hızlı olmuştur. Öte yandan ılıman bölgeler, hayvancılık yönünden de daha elverişli ortama sahiptirler. Çünkü tropikal bölgelerde hayvansal ürünleri korumak güç olduğu gibi, bu bölgelerin bitki örtüsünün hayvan yemi olarak değeri çok düşüktür.⁷⁹ Türkiye'nin coğrafi yapısına bakıldığında üç tarafının denizlerle çevrili olduğu, çok sayıda göle, verimli ovalara sahip bulunduğu ve dört mevsiminde yaşandığı görülmektedir. Ancak, Doğu ve Batı Bölgeleri arasında gelişmişlik farklılıkları çok yüksek boyutlara ulaşmıştır.

Türkiye'nin ekonomik gelişme açısından en geride kalan bölgesi olarak Doğu Anadolu Bölgesi' görülmektedir. Doğu Anadolu; sert bir iklime sahip olduğundan dolayı, bitki örtüsü bakımından yoksuldur ve tarımsal faaliyetler ise yok denecek kadar

⁷⁷ Gündüz, s. 100.

⁷⁸ Dinler, s. 164.

⁷⁹ Dinler, s. 164.

azdır. Ayrıca, yaz ve kış mevsimi arasındaki sıcaklık farkları işçilerin her mevsimde de çalışma performanslarını olumsuz etkilemektedir. Bu bölgede yüksek ve dik dağların mevcut olması, ulaşım olanaklarının kısıtlı ve ulaşımın zor şartlar altında gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bölgede bulunan yer altı ve yer üstü kaynakları, coğrafi konumunun elverişsizliğinden dolayı çıkartılmamakta, ulaşımın elverişsizliğinden dolayı da, maliyetleri artırmaktadır. Bu durum, Doğu Anadolu Bölgesi'ne yatırım yapma imkânını azaltmakta ve oradaki halkın istihdam edilmesini engellemektedir. Ekonomik yönden gelişmemiş bir bölgede sosyal ve kültürel faaliyetlerin gelişmesi beklenemez. Bu nedenle, Doğu Anadolu Bölgesi'nde okur-yazarlık oranları ve sosyal gelişmişlik seviyesi Batıdaki illere oranla oldukça düşüktür.

Batı Anadolu Bölgesi'nde, ılıman olarak nitelendirdiğimiz Akdeniz İklimi mevcuttur. Bölgede Doğu Anadolu'ya kıyasla verimli topraklar, daha zengin doğal kaynaklar ve daha kolay gerçekleştirilen ulaşım mevcuttur. İklimin ılıman olması, ulaşımın kolay gerçekleşmesi, göl, deniz vb. gibi doğal güzelliklere sahip olması turizm ekonomisinin gelişmesini ve bu bölgeye ek gelir getirmesini sağlamıştır. Ayrıca yine ılıman iklim sayesinde, tarımın gelişmiş olduğu ve tarımdaki ürün çeşitliliğinin fazla olduğu görülmektedir. Denizlere yakınlığından dolayı ticari limanlara sahip olan bu bölge, yatırımcılar tarafından cezbedici özellikler taşımaktadır. Batı bölgesinin bu imkânları; sermayenin, yatırımcıların ve bununla beraber işgücünün batıya kaymasını sağlamıştır. Batının artan nüfusu, büyüme ve gelişmenin dinamik yapısına daha kolay cevap vermesinden dolayı, sosyal ve kültürel faaliyetlerde de hızla yükselme görülmüştür. Bütün bu nedenler Batı-Doğu arasındaki gelişmişlik farkını ortaya çıkarmış ve artırmıştır.

1.5.2.3. İktisadi Nedenler

Türkiye'de yatırımlar coğrafi koşulların ve altyapının elverişli olduğu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Yatırımların az olarak görüldüğü bölgelerde sanayileşmenin yetersiz kalkması, bölgedeki nitelikli işgücünden ve kaynaklardan optimum şekilde yararlanılmasını engellemektedir. Bu bölgelerdeki verimli kaynaklar atıl olarak kalmakta, nitelikli işgücü ise sanayinin yoğunlaştığı bölgelere göç etmektedir.

Bölgelerin iç dinamikleri üretim sürecinde kullanılmadığı için bölgelerarası eşitsizlikler görülmektedir.

İktisadi anlamda Türkiye’deki bölgesel eşitsizliğin nedenleri;⁸⁰

- İmalat sanayinin mekânsal olarak dengesiz dağılımı, birkaç bölgede yoğunlaşmış olması ve işgücü verimliliğinin bölgelerarasında farklılık göstermesi,
- Tarım sektöründeki emek verimliliğinin, imalat sanayideki verimliliğe kıyasla daha düşük olması ve bölgelerarası farklılıklar göstermesi,
- İç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine gelişmesi,
- Geri kalmış bölgelerdeki doğurganlık oranının yüksek ve işgücüne katılım oranının düşük olması,
- Pazarlara ve girdi kaynaklarına göre konumu şeklinde sıralanabilir.

1.5.2.4. Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerine Göre Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları

Gelişmekte olan ülkelerarasında bulunan Türkiye’ de, düzey 3 bölgelerinin yani illerin gelişmesi ile ülke gelişmesi birbirine paralel olarak ilerlemekte ve genellikle aynı anlama gelmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizdeki illerde de sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıkları görülmektedir.⁸¹

İller itibariyle dengeli sosyo-ekonomik gelişmişlik, iller arasındaki ve bölgelerarasındaki gelişmişlik farklılıklarının kabuledilebilir bir seviyeye getirilmesi ya da geri kalmış bölgelerin ve illerin geliştirilmesidir. Aksi halde, bölgelerarasında ve iller arasında bu farklılıklar her zaman görülecektir. Amaç, kısa, uzun ve orta vadede bölgelerde ya da illerde gelişmeyi sağlayacak hedef ve amaçların belirlenmesi, sektörel bazda büyüme eğilimlerinin ve büyüklüklerinin saptanması, gelişmeyi sağlayacak faaliyetler için gerekli altyapının hazırlanması ve kaynak tahsisinin yapılmasıdır.⁸²

Türkiye’de ki bölgelerarası ve iller arasında görülen sosyo-ekonomik farklılıkların kavranması, bu alanda politika yapanlar için büyük önem taşımaktadır.

⁸⁰ Ömer Yılmaz, s. 5-7.

⁸¹ Ali Sait Albayrak, “Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi”, **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 1, (2005), s. 154.

⁸² Albayrak, s. 154.

Çünkü bölgesel eşitsizliklerin giderilmesindeki temel şart, bölgesel gelişme farklarının geniş bir çerçevede ele alınmasıdır. Gelişmenin ölçülmesi sürecinde çeşitli yöntemler vardır ve hangi yöntem ve kriterlerin kullanılacağı tartışması literatürde sürekli yapılmaktadır. 1970’li yıllara kadar gelişmenin temel ölçütü olarak kişi başı GSYİH ya da GSMH kabul edilmiş, ancak bu yaklaşım gelişmenin sadece ekonomik boyutunu öne çıkardığı ve sosyal boyutuna vurgu yapmadığı için zamanla açıklayıcılık gücünü kaybetmiştir.⁸³

1970’lerden sonra ise, gelişmişlik düzeyinin ölçülmesi için kullanılan sosyoekonomik verilerin sayısı artarak, daha önemli hale gelmiştir ve gelişmişlik seviyesini ölçmek için birden fazla refah ölçütünün bileşimiyle oluşturulan kıstas arayışları başlamıştır. Bunlardan en çok kabul göreni Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan İnsani Gelişim Endeksidir (Human Development Index, HDI). Fakat, günümüzde kavramsal bakımdan zayıf ve ampirik olarak da sağlıklı görülen HDI, karşılaştırmada yetersiz kaldığı doğrultusunda eleştirilmiştir. Son yıllarda ise, “Temel Bileşenler Analizi” yöntemi (Principal Components Analysis, PCA), kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim Türkiye’de bölgelerin, illerin ve ilçelerin sosyal ve ekonomik gelişmişlik seviyesini belirlemek için çalışmasını sürdüren Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) da bu yöntemi benimsemiştir.⁸⁴

İllerin sahip olduğu nüfus miktarı, kapladıkları alan ya da şehirleşme oranı gibi faktörler illerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralamalarını ve endeks değerlerini belirleyen temel unsurlar arasında değildir. Bu sıralamayı; illerin demografik yapısı, işgücü talebi, işgücünün sektörel dağılımı, eğitim ve sağlık hizmetleri, fiziki ve sosyal altyapı olanakları, üretim seviyesi ve gelir düzeyi gibi unsurların ilin ihtiyaçlarını karşılamadaki başarısı belirlemektedir.⁸⁵

DPT, 2003 yılında yaptığı araştırmalar sonucunda elde ettiği sosyoekonomik gelişmişlik endeksini 2004 yılında tamamlamış ve her beş yılda bir bu araştırmanın yapılacağını açıklamıştır. 2011 yılında ise, Kalkınma Bakanlığı Sosyoekonomik

⁸³ Ezgi Baday Yıldız, Uğur Sivri ve Metin Berber, “Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı. 39, (Ocak-Haziran, 2012), s. 148.

⁸⁴ Baday Yıldız, Sivri ve Berber, s. 148.

⁸⁵ Bülent Dinçer, Metin Özaslan ve Taner Kavasoglu, *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)*, Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Mayıs, 2003, s. 47.

Gelişmişlik Endeksi (SEGE) araştırmasını yapmıştır. Bu çalışmada baz alınan veriler, DPT'nin yapmış olduğu endeks araştırmasında kullandığı verilerden bir takım farklılıklar gösterdiği için, iki araştırma arasında bir kıyaslama yapmak doğru sonuçlar vermeyebilir.

2012 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Yeni Teşvik Sistemindeki bölgesel uygulamalar, SEGE-2011' deki illerin sıralamasına göre belirlenmiştir ve bu sıralama yeni teşvik sisteminin mekânsal boyutuna temel oluşturmuştur. Böylece, bölgelere yapılacak teşviklerin analitik bir zemine oturtulması sağlanmaya çalışılmıştır. SEGE-2011 kapsamında, çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından oluşturulan veri ve endeksler incelenilerek, ülkemizdeki devlet kurum/kuruluşları tarafından nasıl kullanılacağı değerlendirilmiştir.⁸⁶

SEGE-2011 çalışma kapsamında kullanılan tüm göstergeler 81 il bazında olup, bunların bir bölümü illerin Türkiye genelindeki durumunu yansıtan, diğer bölümü ise ilde yaşayan kişilerin durumunu yansıtan değerlerden oluşmuştur. SEGE-2011 çalışmasında sekiz başlık altında 61 göstergeden yararlanılmıştır. Yararlanılan 8 ana başlık; demografik ve mali göstergeler, istihdam, eğitim, sağlık, erişilebilirlik, yaşam kalitesi, rekabetçi ve yenilikçi kapasite göstergeleridir.⁸⁷

15.06.2012 tarihli ve 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Yeni Teşvik Sistemi kapsamında da Türkiye'de illerin gelişmişlik seviyeleri 6 kademe belirlenmiştir. Endeks değeri (ED)>1,0 yüksek, 1,0>ED>-1,00 orta, 1,00>ED>0,50 yükseğe yakın, 0,50>ED>0,16 ortalamaya yakın yüksek, 0,16>ED> 0,24 ortalamaya yakın düşük, -0,24>ED>-1,00 düşüğe yakın, -1,00>ED düşük gelişmişlik grubunu simgelemektedir.⁸⁸ SEGE-2011 çalışması ile belirlenen düzey 3 bölgesindeki 81 ilin sosyoekonomik gelişmişlik endeksleri ve illerin sıralaması tablo 7 de gösterilmiştir.

⁸⁶ Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)**, Ankara, 2013. s.2.

⁸⁷ Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, ss. 19-23.

⁸⁸ Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, s.51.

Tablo 5

İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İLLER	SEGE-2011 SIRALAMASI	SEGE-2011 ENDEKS DEĞERLERİ	İLLER	SEGE-2011 SIRALAMASI	SEGE-2011 ENDEKS DEĞERLERİ
İstanbul	1	4,5154	Malatya	42	-0,0785
Ankara	2	2,8384	Afyon	43	-0,0797
İzmir	3	1,9715	Artvin	44	-0,1046
Kocaeli	4	1,6592	Erzincan	45	-0,1056
Antalya	5	1,5026	Hatay	46	-0,1302
Bursa	6	1,3740	Kastamonu	47	-0,1471
Eskişehir	7	1,1671	Bartın	48	-0,1976
Muğla	8	1,0493	Sivas	49	-0,2208
Tekirdağ	9	0,9154	Çorum	50	-0,2405
Denizli	10	0,9122	Sinop	51	-0,2479
Bolu	11	0,6394	Giresun	52	-0,2564
Edirne	12	0,6263	Osmaniye	53	-0,2892
Yalova	13	0,6383	Aksaray	54	-0,3312
Çanakkale	14	0,5999	Çankırı	55	-0,3671
Kırklareli	15	0,5923	Niğde	56	-0,3761
Adana	16	0,5666	Tokat	57	-0,3821
Kayseri	17	0,5650	Tunceli	58	-0,3892
Sakarya	18	0,5641	Erzurum	59	-0,4327
Aydın	19	0,5597	Kahramanmaraş	60	-0,4677
Konya	20	0,5308	Ordu	61	-0,4810
Isparta	21	0,5272	Gümüşhane	62	-0,4814
Balıkesir	22	0,4764	Kilis	63	-0,5733
Manisa	23	0,4711	Bayburt	64	-0,5946
Mersin	24	0,4636	Yozgat	65	-0,6079
Uşak	25	0,3737	Adıyaman	66	-0,9602
Burdur	26	0,3684	Diyarbakır	67	-1,0014
Bilecik	27	0,3634	Kars	68	-1,0923
Karabük	28	0,2916	Iğdır	69	-1,1184
Zonguldak	29	0,2678	Batman	70	-1,1203
Gaziantep	30	0,2758	Ardahan	71	-1,1384
Trabzon	31	0,2218	Bingöl	72	-1,1920
Karaman	32	0,1864	Şanlıurfa	73	-1,2801
Samsun	33	0,1579	Mardin	74	-1,3591
Rize	34	0,1550	Van	75	-1,3783
Düzce	35	0,1056	Bitlis	76	-1,4003
Nevşehir	36	0,1029	Siirt	77	-1,4166
Amasya	37	0,0510	Şırnak	78	-1,4605
Kütahya	38	0,0198	Ağrı	79	-1,6366
Elazığ	39	-0,0103	Hakkâri	80	-1,6961
Kırşehir	40	-0,0211	Muş	81	-1,7329
Kırıkkale	41	-0,0687			

Kaynak: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, s.50.

Tablo 5'ten, 4,5254 endeks değeri ile İstanbul'un sosyoekonomik gelişmişlik sıralamasında ilk sırayı aldığı, -1,7329 endeks değeri ile Muş'un bu sıralamada son sırayı aldığı görülmektedir. Gelişmişlik sıralamasında ilk 10'a giren illerin Marmara,

Ege ve Akdeniz bölgelerinde yer aldığı, son 10'a giren illerin ise çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yer aldığı söylenebilir. Tablodan da anlaşıldığı gibi, ülkemizin doğusu ve batısı arasındaki gelişmişlik farkı oldukça yüksektir. Türkiye genelinde, 8 ilimizin (1. Kademe) yüksek gelişmişlik grubunda, 58 ilimizin (2-5 kademeler arası) orta gelişmişlik grubunda ve 15 ilimizin (6. Kademe) düşük gelişmişlik grubuna girdiği söylenebilir.

Son bölümde ele incelenecek Batı Akdeniz Bölgesi sınırları içinde bulunan Antalya ilinin 5., Isparta İlinin 21. ve Burdur ilinin 26. sırada olduğu görülmektedir. Endeks değeri ile oluşturulan kademelerde, Antalya yüksek, Isparta yükseğe yakın, Burdur ise ortalama yakın yüksek iller kademelerinde yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASI

Ülkeler geliştirdikleri politika araçları ile ekonomilerini güçlendirmek ve yaşam standartlarını daha iyi seviyeye taşıyabilmek için çeşitli politikalar uygulamaktadırlar. Ancak, küreselleşmenin değiştirdiği kavram ve koşullar nedeniyle, uygulanan politikalar sosyoekonomik sorunların çözümünde yetersiz kalmış ve dönemin şartlarına uyum sağlayan yeni kalkınma araçları ve politikaları üretilmiştir. Bu bölümde Avrupa Birliği ve Türkiye’nin uyguladıkları bölgesel kalkınma politikaları ve araçlarından bahsedilecektir.

2.1. Avrupa Birliği Tarihsel Sürecinin Gelişimi

Avrupa Topluluklarının başlangıç noktasının, genelde, İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllara dayandığı kabul edilmektedir. Bu dönem, savaş öncesi ve sonrasında yaşanan acıların bir daha yaşanmaması için, Avrupa’da bir birlik oluşturulması ihtiyacının ortaya çıktığı bir dönemdir ve bu dönemde İkinci Dünya Savaşı nedeniyle güçsüzleşen Avrupa’nın, yeni bir ekonomik yapı ve siyasi yapı arayışına girdiği görülmektedir. Marshall yardımı⁸⁹ adı altında Avrupa’ya akan ABD sermayesinden dolayı, kendilerinin zamanla ABD’ye bağımlı olacağını gören Batı Avrupa ülkeleri, Avrupa kökenli bir sermaye piyasası oluşturmak istemişlerdir. Ancak, bu amaçlarına bireysel olarak ulaşmak mümkün olmadığından, güçlü bir ortak Pazar kurulması planlanmıştır. Bütünleşmenin Pazarın genişlemesine, bu durumda sermayenin ve teknolojinin hızlı gelişimine neden olacağı düşünülmüştür. Avrupa Topluluğu’nun kuruluşundaki temel ekonomik neden budur. Ekonomik kalkınmanın hızla gelişmesi ve savaşın yıkıcı etkilerinden kısa zamanda kurtulmak isteği de, Avrupa ülkeleri arasında ki işbirliğini güçlendirme konusunda önemli bir unsur olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’nin, Marshall Planı çerçevesinde, Batı Avrupa ülkelerine sağladığı

⁸⁹ Marshall yardımına ilişkin geniş bilgi için bkz; Robert E. Wood, “From Marshall Plan To Debt Crisis”, University of California Press, 1986.

yardımların, ortak çıkarlar doğrultusunda verimli bir şekilde kullanılması ise, bu işbirliğinin ilk somut alanını oluşturmuştur.⁹⁰

Avrupa yüzyıllar boyunca sık sık yaşanan kanlı savaflara sahne olmuş ve birçok insan yaşamını kaybetmiştir. Özellikle 1870-1945 yılları arasında Almanya ve Fransa'nın sürekli savaş halinde olması Avrupa ülkelerinin ekonomik açıdan zayıflamasına neden olmuştur. Bazı Avrupalı düşünürler ve siyasetçiler, barışın sağlanabilmesi ve sürdürülebilirliği için, ülkelerin ekonomik ve siyasi açıdan birleşmesi düşüncesi etrafında fikir birliğine varmışlardır. Robert Schuman'ın hazırladığı Schuman Planı'na göre; yüzyıllardır savaş halinde olan Fransa ve Almanya arasındaki çekişmeye son verilmesi için, ülkeler arasında ortak kömür ve çelik üretiminin sağlanması ve Avrupalı devletlerin katılımına açık olması ile gerçekleştirilebileceği ileri sürülmüştür.⁹¹

Schuman Deklarasyonu adı da verilen bu planın sonuçlarından biri olarak, Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda arasında 18 Nisan 1951 tarihinde Paris Antlaşması imzalanarak, (*The European Coal and Steel Community*) **Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)** kurulmuştur. Böylece, savaşlarda ham madde olarak kullanılan kömür ve çelik, artık barışın araçlarından biri olmuş ve dünya tarihinde ilk kez devletler kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir bölümünü ulusüstü bir kuruma devretmişlerdir.⁹²

1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, işgücünün, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını baz alan bir ekonomik topluluk kurma kararı almışlar ve bu karar ile malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması sonucunda siyasi bütünlüğe gidilmesi amaçlanmıştır.⁹³ Bu amacın gerçekleştirilebilmesi için, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran altı üye ülke 25 Mart 1957 Roma Antlaşması'nı imzalayarak, (*European Economic Community*) **Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET)** kurmuşlardır.⁹⁴

⁹⁰ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, 2. Baskı, Ankara: HDTM Matbaası, 1993, ss. 1-2.

⁹¹ Rengin Ak, **AB Serüveni ve Türkiye**, Ankara: Palme Yayınevi, 2008, ss. 186-187.

⁹² *Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu*, <http://ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1>, (01.12.2014)

⁹³ *Roma Antlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu*, <http://ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1>, (01.12.2014)

⁹⁴ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika**, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2003, s. 600.

1958 yılında yürürlüğe giren Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulması yanında, (*European Atomic Energy Community*) **Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET-EURATOM)**'un da temelleri atılmıştır. Bu Topluluğun amaçları, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak ve Topluluğa üye ülkelerin araştırma çalışmalarını koordine etmek olarak belirlenmiştir.⁹⁵ AKÇT, AET ve EURATOM 1 Temmuz 1967 tarihinde imzalanan Brüksel Antlaşması ile birleşerek (*European Community*)**Avrupa Topluluğu (AT)** adını almıştır.

1969 yılında ki “La Haye Zirvesi”nde alınan bir kararla, Topluluklara katılmak isteyen İngiltere, İrlanda, Danimarka ve Norveç ile müzakerelerin başlatılması kabul edilmiş ve iki yıl süren müzakereler sonucunda İngiltere, İrlanda ve Danimarka 22 Ocak 1972 tarihinde tam üye olarak topluluğa katılmıştır. Ancak, Norveç'in katılma anlaşması ise kabul edilmemiştir. 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz Topluluğa katılarak, Topluluktaki üye sayısı on ikiye yükselmiştir.⁹⁶

Topluluğa üye ülke sayısının yükselmesiyle birlikte, üyelik için başvuruda bulunan ülkelerde artış gözlenmiştir. Türkiye'nin 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunmasından sonra, 1989' da Avusturya'da başvuruda bulunmuştur. 1990'da Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta, 1991'de İsveç, 1992'de Finlandiya, İsviçre ve Norveç bu doğrultuda karar almışlardır.⁹⁷

10 Aralık 1991' de Maastricht'de düzenlenen Zirve'de Topluluk, yeni bir Avrupa Toplulukları Antlaşması yapılmasına karar vermiş ve 7 Şubat 1992' de imzalanan ve Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması sonucu Avrupa Topluluğu, “**Avrupa Birliği**” adını almıştır. AB'ni kuran Maastricht Antlaşması'yla Avrupa Topluluklarına yeni boyutlar kazandırılmış ve AB'nin “*üç temel direği*” oluşturularak, yeni bir hukuksal yapı düzenlenmiştir.⁹⁸

⁹⁵ Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu, <http://ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1>, (01.12.2014)

⁹⁶ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, ss. 6-7.

⁹⁷ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s. 7.

⁹⁸ Maastricht Antlaşması, http://tr.wikipedia.org/wiki/Maastricht_Antla%C5%9Fması%C4%B1, (01.12.2014)

2013 yılında Avrupa Birliği'ne üye olan Hırvatistan ile birlikte Avrupa Birliği üye devletlerinin sayısı 28'e ulaşmıştır. Aşağıdaki tabloda Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeleri ve bu ülkelerin Birliğe katılım yılları görülmektedir.

Tablo 6

Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Katılım Yılları

Ülkeler	Katılım Yılları
Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya, Lüksemburg	1952
İngiltere, Danimarka, İrlanda	1973
Yunanistan	1981
İspanya, Portekiz	1986
Avusturya, Finlandiya, İsveç	1995
Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya	2004
Bulgaristan, Romanya	2007
Hırvatistan	2013

Kaynak: Üye Ülkeler, <http://avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi/ab-nedir/ueye-uelkeler.html>, (01.12.2014)

2.2. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikası Tarihsel Sürecinin Gelişimi ve Yapısal Fon Reformları

II. Dünya Savaşı'ndan sonra hız kazanan küreselleşme süreci ve Avrupa Toplulukları arasında oluşturulan ortak pazar anlayışı, üye devletler ve bu devletlerin kendi sınırlarındaki bölgeler arasında sosyal, ekonomik ve kültürel dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Teknoloji ile bilimin ilerlemesi, üye devletlerin farklı dil, din, ırk, eğitim seviyesine sahip olması, her devletin kendi şartlarına uygun politika belirlemesini gerektirmiştir. Ancak uygulanan politikaların farklı olması, birbiriyle örtüşmemesi ve birliğe üye olan yeni devletler nedeniyle ortaya çıkan farklılıklar sürekli artma eğilimi göstermiştir. Bu farklılıklar, topluluğa üye olan her bir devleti olumsuz etkilemiş, çözüm arayışına gidilmiş ve ortak bir bölgesel politika geliştirilmiştir.

2.2.1. Roma Antlaşması

25 Mart 1957 tarihinde imzalanan ve 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşması, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun temellerini atan kurucu bir antlaşmadır. Antlaşma metninin 2. ve 3. maddelerinde, Topluluğun görevi, amaçları ve bu amaçlara ulaşmada izlenilmesi gereken yol belirtilmiştir.

Roma Antlaşmasının 2. maddesine göre, Topluluğun görevi; Topluluk bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, istikrarlı büyümeyi, yaşam standartlarının hızla yükseltilmesini ve üye devletlerarasında sıkı ilişkiler kurulmasını sağlamaktır. Yine aynı antlaşmanın 3. maddesine göre Topluluğun faaliyetleri;⁹⁹

- Üye devletlerarasında gümrük vergileri ile malların ithalat ve ihracatındaki miktar kısıtlamalarının ortadan kaldırılması,
- Üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi ve ortak tarım, ticaret, taşımacılık politikalarının oluşturulması,
- Üye devletlerarasında kişilerin, mal, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması,
- Ticareti artırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı sürdürmek amacıyla denizaşırı ülke ve topraklar ile bir ortaklık kurulması,
- İşçilerin istihdam imkânlarının iyileştirilmesi ve yaşam standartlarının yükseltilmesinde katkıda bulunması amacıyla “*Avrupa Sosyal Fonu*”nun kurulması,
- Ekonomik büyümeyi yeni kaynaklar yaratarak kolaylaştırmaya yönelik bir “*Avrupa Yatırım Bankası*”nın kurulması şeklinde sıralanabilir.

⁹⁹ *Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma*, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2827,rometpdf.pdf?0> (01.12.2014) ss. 99-100.

2.2.2. İlk Genişleme Süreci

1958 yılında, Roma Antlaşması'na bağlı olarak üye ülkelerin sosyoekonomik bütünleşmesini ve dengeli büyümeyi sağlamak için az gelişmiş bölgelerin kalkınma sürecine yönelik plan ve projelerin desteklenmesi amacıyla, **“Avrupa Yatırım Bankası”** kurulmuştur.¹⁰⁰ Yine aynı yıl, yapısal işsizlikle mücadele edilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçilerin meslek eğitimlerinin sağlanması, yaşam koşullarının yükseltilmesi ve işsizlere gelir sağlanması amacıyla **“Avrupa Sosyal Fonu” (ESF)** kurulmuştur.¹⁰¹ 1962 yılında, tarım sektörünün yapısal düzenlenmesi ve kırsal alanlara destek sağlamak için **“Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu” (EAGGF)** kurulmuştur. Fon, Yönlendirme ve Garanti Fonu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.¹⁰²

1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın Topluluğa katılması ile topluluk içindeki bölgesel farklılıklar derinleşmiş, bu farklılığın azaltılması amacıyla 1975 yılında (European Regional Development Fund) **“Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu” (ERDF)** kurulmuştur. Yine aynı yıl, Fonun temel amacı olarak geri kalmış bölgelerin ihtiyacı olan finansal desteğin sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu fonun amacı, ulusal harcamaların yerini almak değil, ülkelerin bölgesel kalkınma adına yaptıkları harcamaları tamamlayıcı bir nitelik taşımakta olup, üye ülkelerin bölgesel politikalarına yardımcı olmak için kurulmuştur.¹⁰³

1981 ve sonrasındaki yıllarda Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın Topluluğa katılmasıyla, topluluk içindeki bölgesel farklılıklar, gelir eşitsizliği, işsizlik artmış, yaşam standartları ise kötüleşmeye başlamıştır. Topluluğa üye olan fakir ülkeler Topluluğun gerektirdiği amaç ve görevleri yerine getirmede oldukça zorlanmış, bu durum Avrupa Topluluğuna üye devletlerin sosyoekonomik yapısını olumsuz etkilemiştir. Topluluğun genişlemeye devam etmesi ile uygulanmakta olan

¹⁰⁰ İsa Altınışık ve Hasan Sencer Peker, “Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Durumları”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı. 34, (2010/2), ss. 149.

¹⁰¹ Füsün Oralalp, “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları”, **GAP Dergisi**, Yıl.9, Sayı. 15, (2001), s. 11.

¹⁰² EU Support for Tourism Enterprises and Tourist Destinations, **European Commission**, 2004, p. 24.

¹⁰³ Clive Archer and Fiona Butler, **The European Union, Structure and Process**, 2nd Edition, London: A Cassell Imprint, , 1996, pp. 132-133.

sosyoekonomik kalkınma politikaları yetersiz kalmış ve topluluk yeni politika ve politika araçları arayışına girmiştir.

2.2.3. Tek Avrupa Senedi (Single European Act) ve 1988 Yapısal Fon Reformu

1980’lerde Topluluğa üye ülkelerarasında resmi bir serbest ticaret uygulamasının olmaması, üye devletlerin benimsediği politikaların uyumsuzluğuna neden olmuştur. Avrupa’da bir tek pazarın oluşturulmasını araştırmak amacıyla bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon bir öneri sunmuştur. Komisyon tarafından sunulan öneri 1 Temmuz 1987’ de Tek Avrupa Senedi (TAS) adıyla yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁴

TAS, Toplulukları kuran antlaşmalarda değişiklik yapan ilk önemli belgedir ve temel hedeflerinden biri, Parlamento etkinliğinin artırılmasıyla, Topluluğun karar alma sürecinde karşılaşılan demokrasi eksikliğinin giderilmesidir. Bu amaç kapsamında Topluluk, yasama sürecine onay usulü getirilmiş ve katılım antlaşmalarıyla birtakım ortaklık anlaşmalarının onaylanması için ilk kez Parlamentonun onayının alınmasını düzenlemiştir.¹⁰⁵

Bölgelerin kalkındırılmalarına ilişkin Roma Antlaşması maddeleri ve Tek Avrupa Senedi’ni 23. maddesi ile Roma Antlaşması’na ilave edilen maddeler, Avrupa Topluluğunun bölgesel politikasının hem hukuki altyapısını sağlamlaştırmış hem de uygulanmasına işlerlik ve dinamizm kazandırmıştır.¹⁰⁶

Mekânsal etkileri olan Topluluk politikalarında, TAS ile birlikte önemli değişikliklere gidilmiş ve bu tarihten itibaren bölgesel gelişme politikaları da işlerlik kazanmıştır.¹⁰⁷ Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşması’na bölgesel politika konusu “*Ekonomik ve Sosyal Yakınlaşma*” başlığı içerisinde getirilmiştir ve böylece, üye

¹⁰⁴ *Avrupa Tek Senedi*, http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Tek_Senedi, (02.12.2014).

¹⁰⁵ Emine Akçadağ, “Avrupa Parlamentosu ve Parlamentodaki Siyasal Gruplar”, s. 3, <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/avrupaparlamentosuvesiyasalgruplar.pdf>, (02.12.2014).

¹⁰⁶ Koçak, s. 26.

¹⁰⁷ İclal Kaya Altay, “Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi’nde (ESDP) Kırsal Alan Politikaları”, **7. Kırsal Alan Planlaması Semineri**, MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Nisan 2005, s. 82.

lkeler, sosyoekonomik gelişmenin birbirine paralel olarak yürütülmesini kabul etmişlerdir.¹⁰⁸

Yapısal Fonların etkinliğinin arttırılması ve sosyoekonomik entegrasyonun teşvik edilmesi, 1988 fon reformlarının temelinde yatan gerçeklerdir. 1987’ de yapısal fon reformunun gerçekleştirilme ihtiyaı için, Komisyon tarafından beş yıllık bütçe planı açıklanarak, fonlara ayrılan kaynakların iki katına çıkarılarak, en fakir bölgeler üzerinde durulması gerekliliği gibi konulara dikkat çekilmiştir. Yapısal Fonların düzenlenmesi, 1988 yılı reformu kapsamında açıklanan çeşitli kriterlere dayanmaktadır. Bu kriterler:¹⁰⁹

- Yapısal politikanın reel ekonomik etkiye sahip bir araca dönüştürülmesi,
- Topluluk desteklerinin tahmin edilebilirliği ve düzenliliği konularında ye ülkelere güven sağlayabilmek amacıyla harcama planlarında çok yıllı bir yaklaşımın kullanılması,
- Yapısal politikalar içerisinde bulunan yerel otoritelerin, Avrupa Komisyonu’nun, ulusal hükümetlerin tüm kesimlerle sıkı bir ilişki kurması ve uygulanacak politikaların ortak ilişkilere dayanması,
- Kaynakların en çok ihtiyaç duyulan bölgelere yoğunlaştırılması,
- Ulusal düzey kapsamında tahsis edilen fonlar ile birlikte, AB ek fonlarının devreye girmesi,
- Fonların, bölgesel, ulusal ve Topluluk kapsamında en uygun idari düzeyde yönetilmesi şeklinde özetlenebilir.

Tek Senedin başarıya ulaşabilmesi ve Yapısal Fonlar kapsamında yapılan harcamaların belirlenmesi için Komisyon tarafından beş öncelikli yapısal hedef tespit edilmiştir. Bunlar:¹¹⁰

- *Hedef 1:* Yapısal olarak geri kalmış bölge ekonomilerinin gelişme ve adaptasyonunu desteklemek suretiyle Topluluğa entegrasyonlarını temin etmek.

¹⁰⁸ Cengiz Aktar, **Avrupa Birliği’nin Genişleme Süreci**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 65.

¹⁰⁹ Murat etin ve Osman Karamustafa, “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Fonlar”, **Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl. 39,Sayı.12, (2002), s. 67.

¹¹⁰ Koçak, s. 25.

- *Hedef 2:* Gerileme hatta çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalan sanayi bölgelerinin faaliyetler geliştirmelerine yardımcı olarak yapısal dönüşümlerine katkıda bulunmak.

- *Hedef 3:* Avrupa’da çok önemli bir sorun olan uzun süreli işsizlik sorunu ile mücadele etmek.

- *Hedef 4:* Gençlerin istihdamının ve iş olanağının sağlanması.

- *Hedef 5(a)-(b):* Ortak tarımsal politika reformu dikkate alınarak Avrupa Sosyal Alanı’na uygun kırsal kalkınmanın teşviki ve tarımsal üretim yapısının adaptasyonunun hızlandırılması esaslarından oluşmaktadır.

2.2.4. Maastricht Antlaşması ve 1993-1999 Yapısal Fonlar Reformu

Yukarıda bahsettiğimiz; Avrupa Birliği’ ni kuran Maastricht Antlaşması ile sağlanan temel yenilikler:¹¹¹

- Parasal ve Ekonomik Birlik,
- Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası (ODGP),
 - *Savunma,*
 - *Avrupa Vatandaşlığı,*
 - *Konsey’de Çoğunluk Oylamasının Genişletilmesi,*
 - *Avrupa Parlamentosu,*
 - *Ekonomik ve Sosyal Uyum,*
- Adalet ve İçişlerinde İşbirliği şeklinde sıralanabilir.

Parasal ve Ekonomik Birliğin amacı, Topluluk ülkelerinin sahip oldukları ekonomik standartları birbirlerine yaklaştırılması ve Topluluğun sağlıklı gelişmesini destekleyecek bir fiyat istikrarının sağlanmasıdır. Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikası’nın amacı, var olan hükümetler arası işbirliği ile gerçekleştirilenden daha hızlı ve daha etkin olarak hareket etmektir. Nitelikli çoğunlukla karar alınan Topluluğun yeni işbirliği alanlarından bazıları ise, eğitim, gençlik, sanayi, teknolojik gelişmeler, çevre,

¹¹¹ *Maastricht Antlaşması*, s.1, http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/Maastricht_Anla%C5%9Fmasi.pdf (02.12.2014).

hukuk ve içişleri alanında işbirliği ve kalkınma için işbirliğidir.¹¹² Kalkınma için işbirliği alanında Topluluğun izlediği politikanın desteklediği alanlar:¹¹³

- Gelişmekte olan ülkelerde ve bilhassa bunların arasında en geri olanlarda sürekli ekonomik ve sosyal gelişme,
- Gelişmekte olan ülkelerin uyumlu ve aşamalı bir şekilde Dünya ekonomisine eklenmesi,
- Gelişmekte olan ülkelerde fakirliğe karşı koyma şeklinde sıralanabilir.

Maastricht Antlaşması bölgesel politika kapsamında iki yeni yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Bunlar *Bölgeler Komitesi'nin* (*Committee of Regions*) ve *Uyum Fonu'nun* oluşturulmasıdır. Maastricht Antlaşması'nın 198.(a) maddesinde yer verilen Bölgeler Komitesi, mahalli ve bölgesel toplulukların seçtikleri temsilcilerden oluşan nitelikli bir komite olarak tasarlanmış ve her ülke temsilcisini kendi yöntemlerine göre seçmektedir. Komisyon ve konsey, yerel çıkarları etkileyen, eğitim, kültür, sağlık, gençlik ve sosyo-ekonomik bütünleşme gibi alanlarda bu komiteye danışmaktadır.¹¹⁴ Zirve'de Topluluğun nispeten fakir üyelerine yardım amacıyla oluşturulan uyum fonu sayesinde, AT' ye üye olan zengin ülkeler, İspanya, Yunanistan, İrlanda ve Portekiz' e Topluluk fonları bünyesinde daha fazla kaynak transfer edecektir.¹¹⁵

Topluluk, Maastricht Anlaşması'na bağlı olarak 1993 yılında yapısal fonlarda değişikliğe gitmiş ve altı hedef belirlemiştir. Bu hedeflerden 1,2 ve 5b bölgesel nitelikte olup diğer hedefler tüm Topluluğu kapsayacak özellikler taşımaktadır. Belirlenen altı hedef aşağıdaki şekilde sıralanabilir:¹¹⁶

Hedef 1: GSYİH' nın son üç yılki ortalaması, Topluluk ortalamasının yüzde 75'inden düşük olan az gelişmiş bölgelerin kalkınmasının sağlanmasıdır. Hedef 1 kapsamında bütün ülkeler en fazla ERDF' den yararlanmışlardır.

¹¹² Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı", ss. 129, 135-139.

¹¹³ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı", s. 138.

¹¹⁴ Erhan Erçin, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Ekim, 2003, s.10.

¹¹⁵ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı", ss. 134, 135.

¹¹⁶ Fulya Bayraktar, *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bu Politikanın Aday Olarak Türkiye Açısından Anlam ve Önemi*, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, Eylül 2002, ss. 27-29.

Hedef 2: Gerileme gösteren sanayi bölgeleri ile alanların Yapısal Fonlardan yararlanabileceğini ifade etmektedir. Gerileme gösteren sanayi bölgelerinin tanımında üç temel gösterge;

- İssizlik oranının Topluluk ortalamasının altında olması,
- Sanayide istihdam edilenlerin yüzde oranının Topluluk ortalamasının üstünde olması,
- Bölgenin, işsizlik ve sanayi sektöründeki istihdam oranının zaman içerisinde kötüye gidiyor olması şeklinde belirlenmiştir. Hedef 2 kapsamındaki ülkeler sadece ERDF ve ESF’ den yararlanabilmektedir.

Hedef 3: Uzun dönemde görülen işsizlik ile mücadele edilmesi ve kadın-erkek arasındaki istihdam eşitsizliğinin önlenmesidir. Hedef 3 kapsamında bulunan ülkeler sadece ESF’ den yardım alabilmektedirler.

Hedef 4: Sanayi sektöründeki imalat sistemlerinin değişmesi sonucu ortaya çıkan istihdam sorunlarının çözülmesidir. Hedef 4 kapsamında bulunan ülkeler de hedef 3 kapsamındaki ülkeler gibi sadece ESF’ den yararlanabilmektedirler.

Hedef 5a: Tarımsal yapı ve balıkçılık sektörü yapısının Ortak Tarım Politikası’na uygun olarak düzenlenmesi ile modernizasyonunun gerçekleştirilmesine yöneliktir. Bu hedef kapsamında, üye ülkeler Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu-Yön Verme Bölümü (ATYGF-YB) ile Bankacılık Sektörü için Mali Araçlar (BSMA) fonlarından yararlanabilmektedir.

Hedef 5b: Sosyoekonomik gelişmişlik seviyesinin düşük olduğu kırsal alanlar hedeflenmiştir. Bu hedef kapsamında yer alabilmek için üç temel faktör dikkate alınmakta ve bu faktörlerden en az ikisinin bulunması şartı aranmaktadır. Bu faktörler bölgesel özellik göstermektedir. Bunlar;

- İstihdamda tarımsal payın yüksek olması,
- Tarımdan elde edilen gelirlerdeki payın düşük olması,
- Nüfus yoğunluğunun düşük olması ya da ciddi oranda nüfus azalışının görülmesidir.

Kriter 5b kapsamında üye ülkeler ERDF, ESF ve ATYGF-YB fonlarından mali destek alabilmektedirler.

2.2.5. Gündem 2000, Lizbon Stratejisi ve 2000-2006 Dönemi Yapısal Fonlar Reformu

1999 yılında AB Konseyi Berlin’de toplanarak, 2004-2007 yılları arasında gerçekleşecek genişlemelere AB’ yi hazırlamak için, 2000-2006 döneminde ki politikalara temel oluşturan Gündem 2000 belgesi kabul etmiştir. Gündem 2000’ in, temel hedefi Topluluğun uyguladığı politikaları güçlendirmek ve AB’nin yeni bir finansal perspektif oluşturmalarını sağlamaktır. Bu belge 2000-2006 dönemine yönelik tüm gelişmeleri içermektedir.¹¹⁷ Gündem 2000’in üzerinde önemle durduğu konular şu şekilde sıralanabilir:¹¹⁸

- Genel tarım politikası reformunun gerçekleştirilmesi,
- Uyum fonu ve yapısal fonlar başta olmak üzere, yapısal politikaları düzenlemek ve Yapısal Fonların araçlarının etkinliğini artırmak,
- Birliğin yirmi birinci yüzyılda karşılaşacağı sorunları çözebilmek ve genişleme ile sosyal ve ekonomik entegrasyonun sağlanması için yeni bir finansal çerçeve belirlemek,
- Hem sosyoekonomik entegrasyonun sağlanmasında hem de Birliğin genişlemesinde uygulanan yapısal politikaların rol ve etkinliğini geliştirmek.

Gündem 2000 adlı belge ile birlikte 2000-2006 periyodu arasında kullanılan yapısal fonlar üç hedefe indirilmiştir. Bu hedefler: ¹¹⁹

Hedef 1: Kalkınma sürecinde diğer bölgelere göre geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ve yapısal uyumlarının desteklenmesi amaçlamıştır. Bu hedef kapsamındaki bölgeler kişi başına GSYH’ sı Birlik ortalamasının %75’inden daha az

¹¹⁷ Çetin ve Karamustafa, s. 75

¹¹⁸ TURKAB, **AB Bilinci Serisi**, Avrupa Birliği Ansiklopedisi, Yayın No: 11, İstanbul: AB-Türkiye İşbirliği Derneği Yayınları, 2003, s. 88.

¹¹⁹ *Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri*, ss. 5-6, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e406957d45fcb6c_ek.pdf?tipi=14, (03.12.2014).

olan bölgelerdir. Yapısal fon kaynaklarının yaklaşık üçte ikisinin bu hedefe aktarılması öngörülmektedir.

Hedef 2: Yapısal zorluklarla karşı karşıya olan bölgelerin desteklenmesi hedeflemektedir. Bu hedef kapsamında; sanayi, hizmetler ya da balıkçılık sektörlerinde yaşanan değişikliklerden etkilenen bölgeler, ekonomik çeşitlilik bulunmaması sebebiyle ciddi bir düşüş içinde bulunan kırsal bölgeler ve ekonomik faaliyetlerin kaybı sebebiyle güçlük içinde bulunan kentsel bölgeler yer almaktadır.

Hedef 3: Eğitim, mesleki eğitim ve istihdam konularında modernleştirme çabaları kapsama alınmıştır. Son hedef, diğer hedeflerin uygulanmadığı bölgelerde yürürlükte olacaktır.

Lizbon Stratejisi 2000 yılında, AB’ de uygulanan iktisat politikalarını ve Avrupa Sosyal Modeli’ni eleştiren bir rapor olarak Avrupa Konseyi’ ne sunulmuştur. Raporun bakış açısı, Avrupa Birliğinde uygulanan politikaların başarısını, diğer büyük ekonomilerle karşılaştırarak ölçme amacına dönüktür. Bir başka deyişle ABD, Japonya gibi diğer rakip ekonomilerin başarısıyla AB ekonomisinin başarısını kıyaslamaya yöneliktir. Böylece, özellikle ABD ile yapılan kıyaslama, AB’ nin iktisat politikalarının başarısızlığını ortaya çıkarmaktadır.¹²⁰

Lizbon Stratejisinde, sosyal dışlanmanın önlenmesi, Birliğe üye ülke vatandaşlarının daha güvenli sosyal ortamda yaşamaları, yabancılaştırmanın en alt seviyelere indirilmesi, genç nüfusun çağın gerekliliklerine paralel olarak yetiştirilerek nitelikli işgücü piyasasının oluşturulması, işsizliğin azaltılması ile kadınların iş hayatına katılımlarının artırılması sosyoekonomik politikaların başında gelmektedir.¹²¹

Yukarıda bahsettiğimiz Gündem 2000 ile Lizbon stratejisi kapsamında, AB Bölgesel Politikası 2000-2006 periyodunda yeniden yapılandırılarak, sosyoekonomik alandaki entegrasyonun daha uyumlu hale getirilmesi, bölgelerarasındaki gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi ve Birlik içindeki dayanışmanın güçlendirilmesi

¹²⁰ Alpay İnan, “Avrupa Birliği Ekonomik Yaklaşımı: Lizbon Stratejisi ve Maastricht Kriterleri”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı. 52, (2005), s. 68.

¹²¹ Latif Yılmaz, **Avrupa Birliği’nin Sosyo-Ekonomik Geleceği: Lizbon Stratejisi ve Küreselleşme**, Ankara: Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma ve İnceleme Serisi: 4, 2010, ss. 24-25.

hedeflenmiştir. AB Bölgesel Politikası, "*Uyum*" ve "*Dayanışma*" kavramlarına dayandığı için, bu dönemde bölgesel politika, "*Uyum Politikası*" olarak da anılmaya başlanmıştır.¹²²

2.2.6. 2007-2013 Uyum Politikası

Avrupa Birliği bölgesel politikasının iki temel direğinden biri olan dayanışma politikası, sosyoekonomik alanda AB ortalamasından daha az ortalamaya sahip bölgelerin ve o bölgelerde yaşayan vatandaşların fonlardan yararlanmasını hedeflemektedir. Uyum politikası ile zengin-fakir bölgelerarasındaki refah farklılıklarının giderilmesi şartıyla genel bir faydanın sağlanması hedeflenmiştir. Uyum politikası ile ilişkili olarak Lizbon Stratejisi de AB' de ki büyümeyi ve istihdam yaratılmasını teşvik etmektedir. Buna göre;¹²³

- Ülkelerde ve bölgelerde ulaşım kolaylığı sağlayarak, kaliteli hizmetler ile çevresel potansiyele zarar vermemek şartıyla, ülkeleri ve bölgeleri yatırım yapılabilmesi için daha cazip hale getirmek,
- Yenilik, girişimcilik, bilgi ekonomisi, bilişim ve iletişim teknolojilerini geliştirmek ve desteklemek,
- İstihdam düzeyini artırarak, daha kaliteli ve fazla yeni iş sahaları yaratmak, işçilerin uyum kapasitelerini geliştirerek, insan sermayesine yapılan yatırımı arttırmak.

Avrupa Komisyonu 2005 yılında Yenilenmiş Lizbon Stratejisi'ni imzalamış ve Birliğin sürekli genişlemesi nedeniyle ortaya çıkan eşitsizliği gidermek amacıyla Yapısal Fonlarda değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik çerçevesinde, 2007-2013 döneminin uyum politikasına temel oluşturacak, yakınsama, bölgesel rekabetçilik ve istihdam, Avrupa bölgesel işbirliği olarak üç ana hedef belirlenmiştir.

Yakınsama hedefi ile en az gelişmiş bölgelerde, yenilikçilik ve bilgi toplumu yaklaşımlarının desteklenmesi, ekonomik ve sosyal değişime adaptasyonun sağlanması,

¹²² Akşahin, s. 44.

¹²³ Betül Yüce Dural ve Nazım Çatalbaş, "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası'nın Gelişimi ve Başarı Durumu", Ümit Güner (Ed.), **Ekonominin AB'si** içinde, İstanbul: Ekin Yayınevi, 2008, s. 413.

çevre kalitesinin ve idari verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. En az gelişmiş bölgelerde, yenilikçilik ve bilgi toplumu yaklaşımlarının desteklenmesini, ekonomik ve sosyal değişime adaptasyonun sağlanmasını, çevre kalitesinin ve idari verimliliğin artırılmasını içeren bu hedef kapsamında özel olarak gerçekleştirilmek istenenler şunlardır:¹²⁴

- Ekonomiyi modernize edecek ve çeşitlendirecek projelerin desteklenmesi: Yenilikçilik, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim, teknik bilgi ve fonlara erişim,
- Temel altyapıyı geliştirmek ve modernize etmek: Ulaştırma, telekomünikasyon ve enerji,
- Eğitim ve mesleki eğitim sistemini ve iş olanaklarını geliştirmek.

Bölgesel rekabetçilik ve istihdam hedefinde tek amaç, rekabetçiliği, bölgelerin cazibesini ve istihdamı artırmaktır. Yakınsama Hedefi kapsamında olmayan bütün bölgeler, bu hedef altında destek alabilecektir. Bu hedef kapsamında yapılması öngörülenler:¹²⁵

- Ekonomik ve sosyal değişimlere hazırlıklı olmak,
- İşsizlikle mücadele etmek,
- Yenilikçiliği ve bilgiye dayalı toplum anlayışını desteklemek,
- Girişimcilik ruhunu geliştirmek,
- Çevreyi korumak ve riskleri ortadan kaldırmak,
- Erişilebilirliği geliştirmek,
- Çalışanların ve şirketlerin adaptasyonunu sağlamak,
- Sosyal entegrasyon,
- Mesleki eğitim ve çıraklık,
- Fırsat eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele şeklinde sıralanabilir.

¹²⁴ Ergüder Can ve Dilek Akdenizli Kocagül, **Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar**, 1. Basım, Ankara: TEPAV, Temmuz 2008, s. 56.

¹²⁵ Can ve Akdenizli Kocagül, s. 60.

Avrupa bölgesel işbirliği hedefi; sınırötesi, ulusötesi ve bölgelerarası işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu hedef için sağlanacak desteğin üç boyutu vardır, Bunlar:¹²⁶

- Kara ve deniz sınırları boyunca sınır ötesi işbirliği,
- Stratejik önceliklerde (araştırma, bilgi toplumu, çevre vb.) sınır ötesi işbirliği,
- Bölgelerin Avrupa ölçeğinde bir ağ oluşturmalarına ve deneyimlerini paylaşmalarına fırsat veren bölgeler arası işbirliği şeklindedir.

2.3. Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikası Araçları

Avrupa Birliği, bölgesel kalkınmayı desteklemek ve birliğe üye ülkelerdeki az gelişmiş bölgelerin sosyoekonomik altyapısını güçlendirmek amacıyla çeşitli fonlar ve politikalar belirlemiştir.

2.3.1. Yapısal Fonlar

Daha önce değinildiği gibi, Roma Antlaşması'yla oluşturulan Yapısal Fonlar Avrupa Topluluğu içindeki bölgelerin sosyoekonomik eşitsizliğin azalmasını ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Politikası'nın başarılı bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Yapısal Fonların dört aracı vardır. Bunlar; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Balıkçılığı Yönlendirme Finansman Aracıdır.

2.3.1.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ERDF)

1975 yılında kurulan ERDF' nin hedefleri, yapısal sorunlarla karşı karşıya kalan bölgelerin sosyal ve ekonomik dönüşümünün sağlanması ile kalkınmada geri kalmış bölgelerin gelişim ve yapısal uyumunu teşvik etmek olarak belirlenmiştir. Çeşitli

¹²⁶ Can ve Akdenizli Kocagül, s. 62.

bölgelerin, ekonomik durumlarına göre bir faaliyet planı oluşturmak için, fonu kuran tüzük beş yılda bir yeniden revize edilmektedir.¹²⁷

ERDF, AB' nin bölgesel politikaları kapsamında en önemli bölümü yapısal fonlar oluşturmaktadır ve ERDF' nin amacı; sosyoekonomik açıdan gelişmesini tamamlayamayan bölgelerin kalkınmasına destek sağlamak olarak belirlenmiştir.¹²⁸ Bu Fon, sürdürülebilir iş imkânlarının yaratılması amacıyla şirketlerdeki yatırımlar için doğrudan yardım sağlamaktadır. Araştırma ve yenilikçilik, telekomünikasyon, çevre, enerji ve ulaşım ile ilgili altyapı çalışmalarını bölgesel ve yerel kalkınmayı desteklemek, şehirler ve bölgeler arasındaki işbirliğini artırmak için oluşturulan çeşitli mali araçları, teknik destek tedbirlerini finanse etmektedir.¹²⁹

2.3.1.2. Avrupa Sosyal Fonları (ESF)

Avrupa Sosyal Fonu, AB'nin stratejik istihdam politikasını faaliyete geçiren temel mali araçtır. AB'ne üye devletlerle birlikte, vatandaşların kapasite ve vasıflarını geliştirmelerine yardımcı olan programlara kaynak tahsis etmiş en eski “Yapısal Fon”dur. ESF' nin bütçesi, Yapısal Fonlara ayrılan toplam bütçenin % 35'ine denk gelmektedir.¹³⁰

Bölgesel politikanın, yakınsama, bölgesel rekabetçilik ve istihdam hedeflerine dâhil olan Avrupa Sosyal Fonu¹³¹, Avrupa Topluluğu içindeki istihdam olanaklarını arttırmak koşuluyla, işçilerin mesleki yönlendirme ve eğitim vasıtasıyla, gelişen sanayi ve üretim sistemlerine kolay uyum sağlamaları amacıyla oluşturulmuştur.¹³² Bu fon ile, doğrudan ya da dolaylı olarak istihdam ve istihdam yaratıcı alan ve faaliyetlere yoğunlaşmıştır. Bu nedenle, fonun kaynaklarından daha çok istihdam sorunu olan ülkeler yararlanmışlardır.¹³³

¹²⁷ Seda Elçi, “Avrupa Birliği Yapısal Fonları”, (Uzmanlık Tezi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2007), s. 44.

¹²⁸ Can ve Akdenizli Kocagül, s. 92.

¹²⁹ Cihangir, ss. 18-19.

¹³⁰ AB'nin İstihdam ve Sosyal Politikası, <http://www.mess.org.tr/ab/PDF/istihdamvesosyalpolitika.pdf> , (16.12.2014).

¹³¹ Cihangir, s. 19.

¹³² Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul: BETA Basım Yayın, 2007, s. 379.

¹³³ Ragıp Şahin, *Avrupa Bütçesi-Fonları ve Türkiye'nin Tam Üyeliği*, Ankara: DPT Yayını, 1998, s. 113.

Dünya genelinde ve Topluluk içinde değişen koşullar nedeniyle, 1960 yılında uygulamaya konulan ESF, 1971, 1977 ve 1993 yıllarında yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler değişen koşulların yanı sıra, üye ülkelerin ihtiyaçlarının kısa sürede ve verimli bir şekilde karşılanması amacıyla yapılmıştır.

2.3.1.3. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF)

1950’li yıllarda Topluluk, arzın istikrara kavuşturulması, geniş bir pazar içinde ortaya çıkacak avantajların optimum kullanımı, savaş sonrasında Avrupa’da karşılaşılan gıda sıkıntısının önlenmesi ve tarımsal ürün arzında istikrar sağlanması için ortak bir tarım politikası geliştirilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Roma Antlaşması’yla tarım politikasının amaçları ortaya konmuştur. Anlaşma’nın 39. maddesinde ortaya konan ana hedefler ise şunlardır:¹³⁴

- Tarımsal üretimi artırmak,
- Çiftçiye daha iyi yaşam koşulları oluşturmak,
- Piyasayı istikrara kavuşturmak,
- Arzın devamlılığını sağlamak,
- Ürünlerin tüketiciye makul fiyatlarla intikal etmesini temin etmektir.

ATYGF, AB’ de kırsal alandaki kalkınmayı finanse etmektedir ve iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden biri Yön Verme bölümü olup, Hedef 1 kapsamındaki kırsal kalkınma çabalarını desteklerken; diğer bölüm olan Garanti bölümü ise, Hedef 1 dışındaki bölgelerdeki etkinlikleri desteklemektedir.¹³⁵

İhtiyaç sahibi ülkeler için, tarımsal yapının revize edilmesi ve mevcut yapının geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Tarımsal yapıda problemi olmayan ya da tarımsal faaliyetleri diğer faaliyetlere oranla daha az olan ülkelerin, bu fonun kaynaklarından faydalanma olanakları kısıtlı olmaktadır. Tarımsal faaliyetleri ve

¹³⁴ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s. 20.

¹³⁵ Ergüder Can, **Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar**, Ankara: Asil Yayınevi, 2004, s. 75.

tarımsal yapısında bozukluklar, fon kaynaklarından yararlanılmasında etkili olan unsurlardır.¹³⁶

2.3.1.4. Balıkçılığı Yönlendirme İçin Finansman Aracı

Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) Avrupa balıkçılık filolarını yönetmek ve balık stoklarının korunması için oluşturulmuştur. Tasarlanan bu politika, tüm Avrupa balıkçı filolarının AB sularında ve balıkçılık alanlarında eşit erişimini ve balıkçılar arasındaki rekabetin adil bir şekilde olmasını sağlamaktadır.¹³⁷

Ortak Balıkçılık Politikası'nın gözden geçirilmesi ile birlikte, tüm alt sektörlerde yeniden yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Topluluğun az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını teşvik etmek amacıyla oluşturulan sosyoekonomik politikasıyla paralel olarak, balıkçılık sanayinin geleceğini de garanti altına almak için yeniden yapılanma gerekli görülmüştür. Balıkçılığın sosyoekonomik açıdan önemli olduğu toplumları korumak için, mali destek sağlanması zorunluluk haline gelmiştir. Bu destek, balıkçılık sektörü ve yetiştiricilik sektörü için kullanılabilen tüm mali kaynakları bir araya toplamayı amaçlayan “Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracı” (Financial Instrument for Fisheries Guidance-FIFG) fonu ile sağlanmıştır.¹³⁸

FIFG ile pazarlama, avlanma, işleme ve su kültürü sektörlerinde yapısal önlemlerin hayata geçirilmesi, liman faaliyetlerinin geliştirilmesi ve sahil suları içinde korunmuş bir bölge oluşturulması için gereken fonları kullanılabilir hale getirmiştir.¹³⁹ Tüm bunların yanı sıra, söz konusu fondan, işten çıkarılma için yapılan ödemeler ve erken emekli olan balıkçıların emeklilik ödemeleri için de mali destek sağlanmaktadır.¹⁴⁰

Avrupa Birliği Balıkçılık sektörünü desteklemek için kurulan FIFG, 2007 yılında sürdürülebilirlik vurgusu ile daha uyumlu olan Avrupa Balıkçılık Fonu (European Fisheries Fund-EFF) olarak değiştirilmiştir. EFF' nin daha basit bir işletim

¹³⁶ Şahin, s. 109.

¹³⁷ *The Common Fisheries Policy*, http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/index_en.htm , (16.12.2014).

¹³⁸ Ahmet Atay, “Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracının Hedefi, Kapsam ve Yöntemlerinin İrlanda Örneği Çerçevesinde İncelenmesi”, (**Uzmanlık Tezi**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, Mayıs, 2004), s. 31.

¹³⁹ Karluk, s. 369.

¹⁴⁰ Atay, s. 33.

prosedürü bulunmaktadır ve Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin ihtiyaçlarının daha kolay belirlenmesi ve karşılanması için kurulmuştur.¹⁴¹

2.3.2. Uyum Fonu (Cohesion Fund)

Uyum Fonu, 1164/94 Konsey Tüzüğü ile 16 Mayıs 1994 tarihinde, çevre ve Trans-Avrupa ulaşım ağı altyapılarının geliştirilmesi ve topluluğa üye ülkelerin ekonomik ve sosyal uyumunun güçlendirilmesi amacıyla oluşturulmuştur.¹⁴² Uyum Fonu, (KBGSMH) kişi başı gayri milli hâsılası, Avrupa Birliği ortalamasının %90'ının altında kalan üye devletlerin kullanılması için çıkartılmıştır. Bu fon, Topluluğa üye ülkeler arasında sosyoekonomik eşitsizlikleri azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeyi hedeflemektedir.¹⁴³

Uyum Fonu kapsamında, Yakınsama temel önceliği altında çevre ve ulaştırma altyapısının geliştirilmesi amacıyla trans-Avrupa ulaştırma ağları (TEN), çevresel faydaları olan ve sürdürülebilir kalkınma kapsamındaki enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji, demiryolu, denizyolu taşımacılığı; modlar arası ulaşım sistemleri ve karşılıklı işletilebilirlik faaliyetleri, kent içi ulaşım ve toplu taşıma konularındaki projeler desteklenecektir. Uyum fonu, ekonomik ve sosyal uyum temelinde özellikle geri kalmış bölgelerin temel fiziki altyapılarının tamamlanması, Avrupa ağları ile bağlantılarının kurulması hedeflerine odaklanmış olup başta erişilebilirlik olmak üzere bölgesel rekabet edebilirliğin sağlanması için gereken asgari altyapıyı sağlamada önemli bir rol üstlenmektedir.¹⁴⁴

2.3.3. Avrupa Yatırım Bankası (European Investment Bank)

Avrupa Yatırım Bankası, 1958 yılı Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Genel olarak, Avrupa Toplulukları'nın en fazla (yirmi yıl) vadeli kredi ve /veya garanti veren bir mali kuruluş niteliğindedir ve tüzel kişiliğe sahiptir.¹⁴⁵ Uzun vadeli bir finansman

¹⁴¹ *Financial Instrument For Fisheries Guidance*, http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/eff/fifg/index_en.htm, (16.12.2014).

¹⁴² EUROPA, Summaries of EU Legislation, Provisions and Instruments of Regional Policy, Cohesion Fund, Act, http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60018_en.htm, (23.12.2014).

¹⁴³ *Cohesion Fund*, http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/cohesion/index_en.cfm, (23.12.2014).

¹⁴⁴ Murat Kara, *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No. 2774, 2008, s. 141.

¹⁴⁵ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, s. 18.

aracı olduğu için, AB bu yolla, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kısmi özsermaye iştirakinde bulunmakta veya özsermaye iştirakine benzer fonlar sağlamaktadır. Bu iştirakler girişimcinin veya yatırımcının katkısının %50'si ile sınırlıdır ve geri ödeme koşulları finanse edilen projenin sonuçlarına bağlıdır.¹⁴⁶

Antlaşma'nın 130. maddesine göre, Banka'nın görevleri, sermaye piyasalarına ve kendi özkaynaklarına dayanarak Ortak Pazar'ın dengeli kalkınmasına yardımcı olmaktır. Bu amaçla;¹⁴⁷

- Az gelişmiş bölgelerde kalkınmaya yönelik projelerin,
- Ortak Pazar'ın kurulması sonucunda gereklilik arz eden işletmelerin modernleştirilmesi ya da faaliyet gösterdikleri alanların değiştirilmesi gibi projelerin,
- Ortak çıkarlara hizmet etmek ile birlikte genişliği ya da niteliği nedeniyle finansmanı tamamen karşılanamayan projelerin finansmanını sağlamaktadır.

Bankanın kredi mekanizmasından faydalanmak için bazı şartların sağlanması gerekmektedir. Finanse edilecek projenin sağlaması gereken şartlar;¹⁴⁸

- Büyüklüğünün en az iki milyon ECU olması,
- Kabuledilebilir iyi bir projesinin bulunması,
- Hastane, okul, konut gibi ekonomiye doğrudan katkısı olmayan sosyal altyapı projesi olmaması gerekmektedir.

Avrupa Yatırım Bankası tarafından üye ülkelerin yanında, 64 Afrika ülkesi, Pasifik ve Karayipler, Türkiye, Yugoslavya, Mağrib ülkeleri (Cezayir, Fas, Tunus), Maşrık ülkeleri (Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye), İsrail, Malta ve Kıbrıs' da dâhil olmak üzere 120'yi aşkın ülkeye Topluluğun belirlediği işbirliği ve kalkınma yardımı hedefleri doğrultusunda destek verilmektedir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ Koçak, s. 88.

¹⁴⁷ Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, ss. 18-19.

¹⁴⁸ Bayraktar, s. 48.

¹⁴⁹ Bayraktar, s. 48.

2.4. Avrupa 2020 Stratejisi

Avrupa 2020, değişen dünyada Avrupa Birliği ekonomisinin “akıllı”, “sürdürülebilir” ve “kapsayıcı” olmasını sağlayan büyüme stratejisidir. Bu üç birbirini güçlendiren öncelik, AB ve AB’ne üye devletlerin istihdam, verimlilik ve sosyal uyum düzeyinin yüksek olmasına yardımcı olmaktadır.¹⁵⁰

2010 yılında rapor olarak açıklanan Avrupa 2020 Stratejisi küreselleşmenin sonucu olan, iklimlerin hızla değişmesi ve Avrupa nüfusunun yaşlanması gibi birlik ekonomisinin yaşadığı yapısal sorunlardan kaynaklı ortaya çıkmıştır. Bu sorunların, AB üzerindeki etkileri incelenerek, AB’nin 2020 yılı itibarıyla belirlenen hedefler ışığında yapısal dönüşümü hedeflenmektedir. Bu strateji, yaşanan krizler sonrasında Avrupa’yı eskisi halinden daha güçlü duruma getirme düşüncesinin bir ürünüdür ve meydana gelen güncel ekonomik krizi yeni ve güçlü bir ekonomiye giriş için başlangıç noktası ve fırsat olarak ele almaktadır.¹⁵¹ Yaşanan ekonomik ve finansal kriz, Avrupa’da keskin bir ekonomik daralmaya neden olmuş, mali sistemin kurtarılması, talep ve güvenin artırılmasına yönelik yapılan kamu müdahalesindeki ortak adımlar, ekonomik çöküşü engellemiş, ancak kriz yinede üye ülkelerin direncini zayıflatmıştır. Krizden çıkış, refahın yenilikçilik ve kaynakların daha iyi kullanımıyla ve bilginin anahtar rol olacağı, yeni, sürdürülebilir bir sosyal piyasa ekonomisine, daha akıllı, daha yeşil bir ekonomiye girişle sağlanılmaya çalışılmıştır.¹⁵²

Avrupa Birliği Komisyonu’ nun, hazırladığı 2020 Stratejisi raporunda Birliğin krizden çıkışı ve 2020’ye kadar karşılaşacağı zorluklarla ve sorunlarla mücadele etmesi konusunda iyimser, daha az iyimser ve kötümser olmak üzere üç farklı senaryo çizilmiştir. İyimser senaryo da, sürdürülebilir iyileşme sağlanmış, ekonomik krizde yaşanan kayıplar telafi edilmiş, kriz öncesi büyüme rotasına geri dönmüş ve daha ileri gitme potansiyeli uyarılmıştır. Daha az iyimser senaryoda, gevşek bir iyileşme sağlanmış ancak ekonomideki reformların yavaş ve koordinasyonsuz olması nedeniyle servette kalıcı kayıplar yaşanmıştır. Kötümser senaryoda ise, ekonomide kayıp on yıl

¹⁵⁰ *Europe 2020*, http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm, (29.12.2014).

¹⁵¹ Gökşen Akbaş ve Altan Apar, **Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi**, Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı, Eylül, 2010, s. 2.

¹⁵² H. Banu Yılmaz, “Lizbon Sonrası AB 2020 Stratejisi”, **Ekonomik Forum Dergisi**, (Şubat 2010), ss. 31-32.

yaşanmış, kalıcı kayıplar neticesinde işsizlik yüksek seviyelere ulaşmış, sosyal sorunlar ortaya çıkmış ve AB küresel olarak bir düşüşe geçmiştir. Kötümser senaryoda, kalıcı kayıpların yaşanmasının yanında, gelecekte de büyüme kayıpları yaşanacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, krizden sonra alınacak önlemler arasındaki koordinasyonun sağlanması gerekliliği ile Birlik ülkelerinin ortak hareket etme gerekliliği savunulmakta ve ekonomiyi sadece kriz öncesi düzeye getirmek değil, aynı zaman da krizden önce de mevcut olan yapısal sorunların ortadan kaldırılması ihtiyacına vurguda bulunmaktadır.¹⁵³ Avrupa 2020 stratejisinde, beş ana hedef belirlenmiştir. Bu hedefler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.¹⁵⁴

- **İstihdam:** 20 ile 64 yaş arasındaki nüfusun %75'inin istihdam edilmesi,
- **Ar-Ge:** AB GSYİH' nın %3' ünün, Ar-Ge çalışmalarına yatırım yapılması,
- **İklim değişikliği ve Enerjinin Sürdürülebilirliği:** Sera gazı salınımının 1990 yılına kıyasla %20, şartlar elverişli ise %30 oranında azaltılması, enerji verimliliğinde %20 artış sağlanması ve yenilenebilir enerji payının %20'ye yükseltilmesi,
- **Eğitim:** Okulu erken bırakanların %10 oranına düşürülmesi ve 30-34 yaş arası üçüncü seviye eğitimini (üniversite) tamamlayanların sayısının %40 seviyesine yükseltilmesi,
- **Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma ile Mücadele:** Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altındaki insan sayısının en fazla yirmi milyon olması.

Yukarıda değindiğimiz hedeflerin gerçekleştirilmesi amacıyla 7 girişimin hayata geçirilmesi öngörülmüştür. Bu girişimler; “Yenilikçilik Birliği”, “Hareket Halinde Gençlik”, “Avrupa İçin Dijital Gündem”, “Kaynakları Verimli Kullanan Avrupa”, “Küreselleşme Çağı İçin Sanayi Politikası”, “Yoksulluğa Karşı Avrupa Platformu” ile “Yeni Beceri ve İşler İçin Gündem”dir.¹⁵⁵

¹⁵³ Akbaş ve Apar, s. 3.

¹⁵⁴ *Europe 2020 Targets*, http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_en.htm , (29.12.2014).

¹⁵⁵ Akbaş ve Apar, s. 3.

7 girişim Avrupa stratejinin Akıllı, Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Büyüme Hedefleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu 3 hedef kapsamında şekillenen 7 girişimin temel amaçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.¹⁵⁶

- “*Yenilikçilik Birliği*” ile yenilikçi fikirlerin mal ve hizmet üretiminde kullanılarak istihdam yaratılması, büyümenin sağlanması için araştırma faaliyetleri ile yenilikçiliğin desteklenmesine yönelik uygun koşulların oluşturulması, finans kaynaklarına erişimin kolay sağlanmasına yönelik önlemlerin alınması hedeflenmiştir.

- “*Hareket Halinde Gençlik*” ile hayat boyu öğrenme sisteminin geliştirilmesi, yüksek eğitim-öğretimin kalitesinin ve verimliliğinin artırılması, öğrenim hareketlerinin Birlik çapında desteklenmesi ve genç nüfusun istihdam olanaklarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir.

- “*Dijital Gündem*” ile Tek bir dijital pazarın oluşturulması, bilgi, iletişim teknolojisi ürünleri ve hizmetlerinin koordineli çalışma koşullarının ve internet kullanımında ki güvenliğin artırılması, ar-ge alanında yapılan yatırımların desteklenmesi hedeflenmektedir.

- “*Yeni Beceriler ve İşler için Gündem*” ile daha verim alınabilecek iş gücü piyasasının geliştirilmesi, nitelikli iş gücünün oluşturulması ve iş yeri çalışma şartlarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

- “*Yoksulluğa ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Avrupa Platformu*” ile sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadeleye yönelik tedbirlerin alınması, sosyal içermenin desteklenmesinde Birlik fonlarından etkin şekilde yararlanılması, işbirliğini içeren yaklaşımların ve sosyal ekonominin desteklenmesi hedeflenmektedir.

- “*Küreselleşme Çağı için Entegre Sanayi Politikası*” ile sanayi sektöründeki koşulların iyileştirilmesi, Avrupa Tek Pazarı’nın güçlendirilmesi, yeni bir endüstriyel yenilikçilik politikasının geliştirilmesi, küreselleşmeden yararlanılması, sanayinin modernizasyonunun teşvik edilmesi ve sektör bazında önlemlerin alınması hedeflenmiştir.

- “*Kaynakları Daha Verimli Kullanan Avrupa*” ile AB’ nin, kaynaklarını daha verimli kullanan bir ekonomiye dönüştürülmesi, biyo-çeşitliliğin ve doğal

¹⁵⁶ Selen Akses, **Avrupa 2020 Stratejisi**, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Nisan 2014, ss. 12-13.

sermayenin korunması ve her sektörde kaynakların daha verimli ve etkin kullanılmasını sağlayacak uygulamaların teşvik edilmesi hedeflenmiştir.

2020 stratejisinin bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik fonların GSYİH oranlarına göre tahsis edilmesini kolaylaştırmak amacıyla, Avrupa Komisyonu tarafından az gelişmiş bölgeler, geçiş bölgeleri ve çok gelişmiş bölgeler arasında bir ayrıma gidilmiştir. **Az gelişmiş bölgeler**; kişi başına düşen AB-27 GSYİH ortalamasının % 75'inden daha az olan bölgeleri kapsamaktadır ve bölgesel kalkınma politikasında bu bölgeler öncelikli olarak ele alınmaya devam edilmektedir. **Geçiş bölgeleri**; kişi başı GSYİH' sı AB-27 ortalamasının % 75'i ile %90' ı arasında olan bölgeleri içermektedir. **Çok gelişmiş bölgeler** ise; kişi başı GSYİH' sı AB-27 ortalamasının % 90 üzerinde olan bölgeleri kapsamaktadır.¹⁵⁷

2020 stratejisinin gerçekleştirilmesi için, Komisyon tarafından Haziran 2011'de aynı dönemi kapsayan çok yıllık bir bütçe sunulmuştur. Bu bütçede uyum politikası ve uyum politikası araçlarının 2014-2020 yılları için temel bir unsur olduğu görülmektedir. 2010-2020 döneminde uyum politikası için tasarlanan yasal araçlar ise; Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu, Uyum Fonu, Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu (EAFRD), Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu (EMFF)' dir. Bu fonlar Ortak Stratejik Çerçeve Fonları (CSF) olarak isimlendirilmiştir. Komisyonun bu döneme yönelik CSF' yi yönetmede kabul ettiği temel ilkeler; Ortaklık, çok düzeyli yönetim, yürürlükteki politikaların Birliğe ve ulusal hukuka uygunluğu, kadın-erkek eşitliğinin teşvik edilmesi ve sürdürülebilir kalkınma şeklinde belirtilmiştir. 2014-2020 döneminde tahsil edilen bütçe ise tablo 7' de belirtilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁷Müslüm Basılğan, “Avrupa Birliği’nin Bölgesel Ekonomik Kalkınma Politikası”, **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**, C.1, S.1, (Bahar 2012) s. 57.

¹⁵⁸ Basılğan, ss. 57-58.

Tablo 7

2014-2020 Döneminde Uyum Politikası Bütçesi (2011 Fiyatlarıyla, EURO)

2014-2020	
Az Gelişmiş Bölgeler	162,590
Geçiş Bölgeleri	38.952
Daha Gelişmiş Bölgeler	53.143
Bölgesel İşbirliği	11.700
Uyum Fonu	68.710
Dış ve seyrek nüfuslu bölgeler	926
Uyum Politikası (Toplam)	336.020
Avrupa'yı Birleştirme Tesisi	40.000
Toplam	376.020

Kaynak: Basılgan, s. 58.

Tablo 7’den 2014-2020 döneminde uyum politikası bütçesinden en çok payın az gelişmiş bölgelere, en az payın ise dış ve seyrek nüfuslu bölgelere aktarıldığı görülmektedir.

2.5. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları ve Tarihsel Süreci

Türkiye’deki bölgesel kalkınma yaklaşımları planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak incelenecektir.

2.5.1. Planlı Dönem Öncesi

Türkiye’de yapılan bölge planlamaları ve bölgesel gelişme çalışmaları Osmanlı Devleti’nin son dönemine dayanmaktadır. Ancak bu dönemdeki bölgesel planlama çalışmaları daha çok asayiş ve güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak yapılmıştır. 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Yasası’nın 1. Maddesinde, Osmanlı Devleti’nin yönetim bakımından teftiş bölgelerine ayrılması uygun görülmüştür. Bölgelerin; maden, eğitim, tarım, orman ve kalkınma olanakları üzerinde araştırmalar yapmak ve

bölgelerdeki uyumu sağlamak amacıyla, bölgelerin başına genel müfettişler getirilmiştir.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti döneminde bölgesel kalkınma ve planlama çalışmalarına yeterince önem verilmediği için, bölgelerde ve ülkede ekonomik açıdan önemli bir gelişme sağlanmamıştır. 1921 Anayasa'sına göre; bölgesel gelişme için bölge müfettişliklerinin kurulması belirtilmiş olsa da dönemin olumsuz şartlarından dolayı bölge müfettişlikleri kurulamamıştır.¹⁶⁰

1923 yılında Cumhuriyet'in ilanıyla kurulan yeni Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin giderilmesi için bölge planlaması ve bölgesel kalkınma çalışmaları yapılmıştır. 1920' li yıllarda gerek coğrafi koşullar ve coğrafi konum, gerekse İmparatorluğun dışa bağımlı politikası sonucunda, Doğu Anadolu ile Batı Anadolu arasında ortaya çıkan farklılık, Cumhuriyet döneminde daha da artış göstermiştir. Bölgelerarasındaki gelişmişlik farkının azaltılmasına yönelik uygulanan hükümet politikalarını, 1923-1950 yılları arasındaki devletçilik dönemi, 1950-1960 yılları arasındaki liberal dönem ve 1960 yılından günümüze kadar uzanan planlı dönem olarak üçe ayırıp incelemek gerekmektedir.¹⁶¹

2.5.1.1. 1923-1950 Yılları Arasındaki Devletçilik Dönemi

Cumhuriyetin ilanıyla kurulan Yeni Türk Devleti'nin amacı; hem siyasi bağımsızlığı hem de iktisadi bağımsızlığı sağlamaktır. Bu nedenle iktisadi bağımsızlığı hızlı bir şekilde sağlayacak politikalara başvuruldu. İktisadi bağımsızlığın iktisadi gelişmeden geçtiği görüşü benimsenmiş, iktisadi gelişme sanayileşmeyle özdeşleştirilmiş ve hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti devleti çöküntüden kurtaracak ve halka refah sağlayacak bir yöntem olarak sanayinin gelişmesi temel ekonomik hedef olarak belirlenmiştir.¹⁶² 1923-1929 yılları arasında kalkınma adına atılan ve dikkat çeken adımlara bakıldığında, İzmir İktisat Kongresi, Ankara'nın Başkent olması ve Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılması görülmektedir.

¹⁵⁹ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi, 2010, s. 304.

¹⁶⁰ Ahmet Kaya, "Türkiye'de Bölge Planlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 9, Sayı. 20, (2012), s. 107.

¹⁶¹ Dinler, s. 176.

¹⁶² M. Naci Bostancı, **Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996, s.97.

Ulusal ekonominin, özel ve Türk girişimcilerinin desteğiyle geliştirilmesi için gereken unsurların belirlenmesi amacıyla, 17 Şubat 1923 tarihinde **İzmir İktisat Kongresi** yapılmıştır. Bu kongre, ulusal ekonomiyi geliştirme alanında atılan ilk adım olarak önem taşımaktadır.¹⁶³ İzmir İktisat Kongresi'nde iktisat alanına ulusal bütünleşme anlayışının taşınması görüşü hâkim olmuştur ve ulusalcılığın ekonomide diğer görüş ve önerileri oluşturan tek belirleyicisi olduğu söylenebilir. Kongrede, sadece çiftçi, sanayici, tüccar, ve işçi kesimlerinin toplumsal ve ekonomik gelişmenin sağlanması amacıyla önerilerini sergileme fırsatı tanımakla kalmamış, aynı zamanda ekonomik gelişmenin ulusal nitelikte olması gerekliliği de vurgulanmıştır. Ayrıca, özel girişimciliği canlandırmak için, kredi imkânlarının, eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi teknik hizmetlerin hükümet tarafından sağlanması ve gerekli yasal düzelmelerin yapılması öngörülmüştür.¹⁶⁴

Bu dönemin ekonomik gelişme açısından en belirgin iki özelliği, Lozan Antlaşması ile dönemin son yılında patlak veren ve kapitalist dünya ekonomisini derinden etkileyen büyük buhrandır.¹⁶⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin aleyhine ve lehine hükümler içeren Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923'de imzalanmış ve 6 Ağustos 1924'de yürürlüğe girmiştir. Lozan Antlaşması'nın maddelerine göre; kapitülasyonların kaldırılması ile ekonomik bağımsızlığın önü açılmış, Türkiye Cumhuriyeti hiçbir devlete savaş tazminatı ödemek zorunda bırakılmamış, İstanbul'u işgal eden itilaf devletlerinin burayı boşaltmasına karar verilmiş, boğazlar ve Hatay sorunları 1936 ve 1939 yıllarındaki Misak-ı Milli'ye uygun şekilde sonuçlandırılmıştır. Bunlara ek olarak, Osmanlı Devleti'ne ait borçlar Türkiye Devleti'ne geçmiş, Yunanistan ile Türkiye arasında nüfus mübadelesi yapılmıştır.

Nüfus mübadelesi ile Anadolu'ya gelecek mübadillerin eğitim seviyeleri, meslekleri gibi faktörler dikkate alınarak çeşitli iskân bölgeleri belirlenmiş ve belirlenen bu iskân bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Ancak ilerleyen süreçte mübadiller için

¹⁶³ İzmir İktisat Kongresi'nde alınan karar ve ilkelere ilişkin bkz; A. Gündüz Ökçün, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**, Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1981, s. 471.

¹⁶⁴ Yakup Kepenek, "Ekonomik Açıdan Değerlendirme", İlhami Azkan (drl.), **Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları** içinde, Bursa: Ekin Kitabevi, 2001, ss. 36-37.

¹⁶⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, 13. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, , Eylül, 2009, s. 43.

hazırlanan iskân politikasında hatalar olduğu gözlenmiş ve mübadillerin diğer bölgelere göç ettiği görülmüştür. Bu durum, savaştan yeni çıkan genç Türkiye Devleti'nde bölgesel eşitsizliğin daha da artmasına neden olmuştur.

13 Ekim 1923 tarihinde *Ankara'nın başkent olması*, Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu'nun gelişmesi konusunda attığı ilk adımdır.¹⁶⁶ Başkent in İstanbul'dan Ankara'ya taşınması ile tek bir bölgede toplanan nüfus yoğunluğu diğer bölgelere paylaştırılarak, bölgelerarası eşitsizliğin azaltılması amaçlanmıştır.

28 Mart 1927'de çıkarılan *Tevşik-i Sanayi Kanunu*, özel sektörün gelişmesi için uygun altyapının hazırlanmasına yöneliktir. Ne var ki, kanunun getirdiği teşviklerden de, daha çok büyük firmalar yararlanmıştır. Ancak, bu kanun yapılacak yatırımların bölgelerarasında dengeli ve eşit dağılımına dair herhangi bir madde içermemektedir.¹⁶⁷

Lozan Antlaşması sonucunda uygulanması gereken ekonomik kısıtlamaların kalkacağı ve Osmanlı' dan devralınan borçların ödenmeye başlanacağı yıl 1929 büyük buhrana denk gelmiştir.¹⁶⁸ 1929 yılında, dönemin ekonomi politikaları ciddi bir sarsıntı geçirmiş ve sonraki yıllarda başlayacak olan temel revizyonun ilk belirtileri gözlenmiştir.¹⁶⁹

1930-1939 yılları arasındaki dönemde ekonomi politikalarının korumacılık ve devletçilik olarak iki temel belirleyici özelliği vardır. Ekonomi politikalarının belirlediği amaç ve ortaya çıkan sonuçlar açısından, bu dönemi sanayileşmenin başladığı ilk dönem olarak tanımlamak mümkündür. Diğer ülkelerin içinde bulunduğu büyük buhran nedeniyle ekonomileri kırılgan hale gelirken, Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet kanalıyla milli sanayileşmesi sağlamaya yönelik çalışmalar yapmıştır ve yapılan bu çalışmalar genel anlamda başarılı olmuştur.¹⁷⁰

Türkiye' de özel sermaye yeterli olmadığı için küçük işletmelerin büyük fabrikalara dönüşümü sağlanamamış ve bu nedenle, sanayileşme süreci

¹⁶⁶ Dinler, s. 176.

¹⁶⁷ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, 3. Cilt, Ankara: Yurt Yayınları 1982, s. 3.

¹⁶⁸ Boratav, s. 43.

¹⁶⁹ Boratav, s. 48.

¹⁷⁰ Boratav, s. 59.

başlatılamamıştır. Devletçilik politikasının uygulamaya konulması ile birlikte, devlet büyük sanayi tesislerini kurmuştur. İlk olarak, girişimcilere kredi olanakları sunup sermaye birikimini desteklemek, Osmanlı'dan kalan fabrikaları işletmek ve yeni fabrikalar açmak amacıyla Sanayi ve Maadin Bankası' nı kurmuştur.¹⁷¹ Sanayi ve Maadin Bankası'nın devredilmesi ve devlet bütçesinden ayrılan sermaye ile 1934 yılında Sümerbank ve 1936 yılında Etibank kurulmuştur.¹⁷²

Şakir Kesebir Planı¹⁷³ (1930 İktisadi Programı) 1930' da meclis tarafından hazırlanmıştır. Bu planın ithal ikameci yaklaşıma sahip olması ve bir iktisadi program oluşturma sürecindeki ilk resmi çalışma olması bakımında son derece önemlidir.¹⁷⁴ 1930 İktisadi Programı'nın en belirgin özelliği "ulusal ekonomi" kavramına yaptığı vurgudur ve programın ekonomik ilkelerinden bazıları şöyle sıralanmaktadır:¹⁷⁵

- Ulusal ekonominin ilk, genel ve ortak aracının ulaşım ağı olması,
- Demiryolu taşımacılığının kâr amacı gütmemesi ile ekonomik gelişmenin sağlanmasında gerekli olan temel unsurların özellikle demiryolu ve liman olarak belirtilmesi,
- Mevcut olan tüm araçlarla turizmin özendirilmesi,
- Ulusal paranın değerinin korunması ve bunun Merkez Bankası'nın görevi olması,
- Gümrük tarifelerinde uygulanacak politikanın üretimi koruma ve destekleme, gereksiz tüketimi sınırlama, içerde yetişmeyen ve tüketimi zorunlu olan maddelerin pahalılıktan kurtarmaya yönelik olmasıdır.

1934 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile sanayide planlı dönem başlamıştır. Bu plan, temel tüketim maddelerinin ülke sınırları içerisinde üretilmesini öngörerek, seramik, maden, selüloz, kimya ve dokuma alanlarında devlete ait yaklaşık yirmi

¹⁷¹ B. Ali Eşiyok, **İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004)**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik Araştırmalar, Şubat, 2006, s. 8.

¹⁷² Eşiyok, s. 8.

¹⁷³ Bu plan ile ilgili geniş bilgi için bkz; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara: Odtü Yayınları, 1977, ss. 98-110.

¹⁷⁴ Y.Sezai Tezel, "1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunlarıyla İlgili Sorunlar Sempozyumu**, İstanbul: Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, 1977, s.54.

¹⁷⁵ Perihan Ünlü Soylu ve Özlem Yaktı, "Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı", **History Studies**, (2012), s.370.

fabrikanın kurulması planlanmıştır.¹⁷⁶ BBYSP sadece, sanayi sektörünü ele alarak hazırlanmıştır, bu yüzden diğer sektörleri de içeren makro plan olma özelliği taşımamaktadır.¹⁷⁷ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın ana amaçları şunlardır:¹⁷⁸

- Ana hammaddeleri ülke sınırları içinde yetişen ya da kısa zamanda temin edilebilen sanayi dallarını ele alması,

- Kurulacak bu fabrikaların büyük sermaye ve teknik güce ihtiyaç duyan fabrikalar olduklarından dolayı kuruluşlarının devlete veya milli kuruluşlara bırakılması,

- Kurulması düşünülen fabrikaların üretim potansiyelinin, ihtiyaç ve tüketim ile doğru orantılı olmasıdır.

İkinci planın hazırlıklarına 1936'da başlanmış ve 1938' de yürürlüğe girmiştir. Birinci plan 20, ikinci plan 100 yeni fabrikanın kurulmasını amaçlamıştır. Bu iki plan ile ilgili temel nitelikleri şöyle özetlememiz mümkündür:¹⁷⁹

- Her iki plan da karma ekonomi yapısına uygundur. Birinci plan tüketim sanayine ağırlık verirken, ikinci planda da daha çok ağır sanayi öncelik verilmiştir.

- Birinci planın hazırlanmasında Sovyet uzmanlarının raporları ve incelemeleri planlama çalışmaları için önemli bir birikim sağlamıştır.¹⁸⁰

Türkiye, 2. Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen savaşın olumsuz etkileri Türkiye ekonomisine ciddi boyutlarda yansımıştır. Böylece, ekonomik gelişme göstergeleri açısından kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilen 1940-1945 yıllarını kapsayan dönem başlamıştır. Bu dönem, uygulanan iktisat politikalarının, Türkiye' nin dünya siyaseti ve ekonomisi içindeki konumunu belirleyen ve yönlendiren,

¹⁷⁶ Y. Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara: Yurt Yayınları, 1986, s. 259.

¹⁷⁷ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)**, 9. Bası, Ankara: İmaj Yayınevi, 2009, s.78.

¹⁷⁸ Afet İnan, **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1972, s. 20.

¹⁷⁹ Tevfik Çavdar, **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**, 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül, 2003, s. 260-261.

¹⁸⁰ Sovyet uzmanlarının çalışmalarına ilişkin bkz; Selim İlkin, "Birinci Sanayi Planının Hazırlanışında Sovyet Uzmanlarının Rolü", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980 Özel Sayı, ss. 257-288.

yeni güç dengelerinin oluşmasına neden olan bir dönemdir ve “kuluçka dönemi” olarak da görülebilir.¹⁸¹

Dönemin bir diğer önemli gelişmesi ise, Milli Koruma Kanunu’nun uygulanmaya konulmasıdır. Bu kanun ile hükümete ürünlerin fiyatlarını saptayıp, ürünlere el koyma, özellikle tarımsal kesimdeki çiftçilere zorunlu olarak çalıştırılma yükümlülüğünün getirilmesi gibi sınırsız yetkiler verilmiştir.¹⁸²

Yoğun bir müdahaleci yapıya sahip olan bu kanun kapsamında hükümete verilen güçle ekonominin yeniden düzenlenebilme olanağı ve özel teşebbüs, tamamen denilebilecek ölçüde devletin vesayeti altına alınmıştır.¹⁸³

2.5.1.2. 1950-1960 Yılları Arasındaki Liberal Dönem

1930’lu yılların devletçilik politikası ile 1940’lı yılların savaş ekonomisi, toplumda yeni arayışları gündeme getirmiştir ve 1950’de devletçi gelenek yerine liberal eğilimleri olan yeni bir dönem başlamıştır.¹⁸⁴

Dışa açık ekonomi modeli benimsenerek liberal politikaların uygulandığı bu dönem, tarımsal gelişmenin altın yılları olmuş ve hızlı bir ekonomik büyüme yaşanmıştır.¹⁸⁵ 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun ve 1948 Marshall Yardımının etkisiyle, ekime açılan toprakların genişlemesi ve tarımda makineleşmenin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi sağlanarak tarımsal üretimde artış meydana gelmiştir.¹⁸⁶

1950’li yılların başından uygulanan tarım destekleme politikaları, Kore Savaşı nedeniyle ülke ekonomisi açısından olumlu sonuçlar yaratmıştır. Özellikle Kore Savaşı esnasında tarım ürünlerinde ortaya çıkan dış talep artışı ülkemiz ihracatında tırmanışa neden olmuş; bu durumda liberal ekonomi politikalarının uygulanmasını teşvik etmiştir.

¹⁸¹ Boratav, ss. 81-83.

¹⁸² Uğur Selçuk Akalın, **Üç Dönem-Üç Ekonomi**, İstanbul: Set Yayınları, 2004, ss. 58-59.

¹⁸³ Suat Oktar ve Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı.1, Cilt. 28, (2010), ss. 4-5.

¹⁸⁴ Hüsnü Erkan, “Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye’nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi”, **2. Uluslararası İktisat Kongresi-Türkiye’nin İktisadi Dönüşüm Süreci**, İzmir, 2008, s. 12.

¹⁸⁵ Eşiyok, s. 20.

¹⁸⁶ Çağlar Keyder, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 165.

Ancak bu dönemde hem dış ticaret açığı hem de dış borç miktarı artmıştır. Artan dış borç bahane edilerek ülkemizce talep edilen yeni yardımlar Batılı ülkeler tarafından reddedilmiştir. Böylece kriz sürecine giren ülke ekonomimiz, 1955 yılında gerçekleşen devalüasyonun yanı sıra “ithal ikameci ve korumacı” politikalara geri dönerek sanayileşme çabalarını sürdürmeye çalışmıştır.¹⁸⁷ Bu dönemde sosyal açıdan da önemli politikalar geliştirilmiş ve yasalaştırılmıştır. Bunlar,¹⁸⁸

- Hastalık ve analık sigortası yasası
- İş mahkemeleri yasası,
- Basın sektöründe işçi ve işveren arasındaki iş ilişkilerinin düzenlenmesi,
- Deniz iş yasası,
- Öğle dinlencesi yasası,
- Ek ödeme yapılması yasası.

1950-1960 yılları arasındaki dönem, başlattığı liberal süreç ve günümüze kadar uzanan sonuçlar itibariyle ekonomik, sosyal ve siyasal yaşama damgasını vuran önemli bir dönem olma özelliğini taşır. Çünkü bu yıllar Türkiye, yoğun müdahale ve kontrolün olduğu devletçilik politikalarından serbest pazar ekonomisinin öne çıktığı bir dönemdir.¹⁸⁹

1950-1960 döneminde karayolları yapımı hızlandırılmış ve ülke içerisinde ulaşım kolaylığının sağlanması hedeflenmiştir. Özelleştirmeler ve yatırımlar başta İstanbul olmak üzere, Marmara ve Ege Bölgesi’nde yapılmıştır. Bu durum bölgelerarası eşitsizliğin artmasına ve bu bölgelere yoğun göçler yaşanmasına neden olmuştur.

¹⁸⁷ Hüseyin Akyıldız ve Ömer Eroğlu, “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”, **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Sayı.1, Cilt.9, (2004), s. 52.

¹⁸⁸ Mahir Taş, “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”, **Mevzuat Dergisi**, Sayı.76, Yıl.7, (2004), s. 8.

¹⁸⁹ Oktar ve Varlı, s. 6.

2.5.2. Planlı Dönem (1960 ve Sonrası)

30 Eylül 1960'da Türkiye'de ekonomik ve sosyal kalkınmanın hızlandırılması amacıyla kurulan Devlet Planlama Teşkilatı, devletin sosyoekonomik ve sosyokültürel amaçlarının belirlenmesinde hükümete danışmanlık yapmaktadır ve günümüzde Kalkınma Bakanlığı olarak hizmet vermektedir.¹⁹⁰ DPT'nin hükümetin belirlediği sosyo-ekonomik amaçlar çerçevesinde hazırladığı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) ile planlı döneme geçilmiştir.

2.5.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (BBYKP) sosyoekonomik hedeflerinin belirlenmesinde, öncelikli hedeflerin tespitinde ve çeşitli sektörlerin gelişme programlarının oluşturulma sürecinde on beş yılsonunda beklenen sonuçlara göre hazırlanmıştır.¹⁹¹

BBYKP ile ülke kalkınmasının sağlanması amacıyla oluşturulan bölge politikasında; bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için nüfusun kaynak ve iktisadi çalışmalarla orantılı olarak dağıtılması, sosyoekonomik üretkenliğin fazla olduğu büyüme noktalarının verimliliğini artırmak için, kaynakların bu alanlara öncelikli olarak ayrılması gibi konular üzerinde durulmuştur.¹⁹²

BBYKP ile birlikte ilk olarak öncelikli bölgeler arasında bulunan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu iki bölge dışında, potansiyel gelişme bölgesi olarak seçilen Antalya Bölgesi, büyük sanayi planının gerçekleştirildiği bölge olarak da Zonguldak Bölgesi ve sosyoekonomik gelişim potansiyeli yüksek ve cazibe merkezi olan İstanbul başta olmak üzere Doğu Marmara Bölgesi çalışmaların öncelikli olarak yapılacak yerler kapsamında planda belirtilmiştir.¹⁹³ Bu planda, bölge çalışmalarının ulusal kalkınma planına paralel olarak yapılacağı belirtilirken, bölgesel planlarla ulusal plan arasındaki ilişkinin nasıl oluşacağı

¹⁹⁰ Türkiye Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Ba%C5%9Fbakanl%C4%B1k_Devlet_Planlama_Te%C5%9Fkilat%C4%B1 (15.11.2014)

¹⁹¹ DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*, Ankara, Ocak, 1963, s. 33.

¹⁹² DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, s. 471.

¹⁹³ DPT, ss. 475-476.

açıkça belirtilmemiştir. Bölgesel planların, kalkınma planları ile nasıl bütünleştirileceği konusunda belirsizlik vardır. Bu nedenle de bölge planları, durum değerlendirmesi ve bölgesel planlama alanında eleman yetiştirilmesi ve deneyim elde edilmesinden öteye gitmemektedir.¹⁹⁴

BBYKP'nın, ülkemizde planlı dönemin ilk planı olduğu göz önüne alınırsa, bölge planlamasına ve geri kalmış bölgelerin kalkınmasına önemli ölçüde yer verdiği ve konunun geliştirilmesi için gerekli temeli oluşturduğu söylenebilir.¹⁹⁵

2.5.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

Türkiye' de ki kişi başına düşen gelir miktarını artırmak, bölgelerarasındaki gelişmenin dengeli ve eşit olmasını sağlamak, vatandaşlara istihdam alanları oluşturmak, kalkınmadan elde edilen verimin fırsat eşitliği ve sosyal adalet ilkeleri kapsamında paylaştırılarak sosyoekonomik gelişmenin düzenli olması gibi amaçlar doğrultusunda hazırlanmıştır.¹⁹⁶ İBYKP'nın hedeflerini;¹⁹⁷

- Gayrisafi milli hâsılayı 1967 -1972 yılları arasında yüzde 40,3 artırmak ve kalkınma hızını yalnızca 1967 - 1972 yılları arasında yükseltebilmek değil, aynı zamanda sosyoekonomik yapının 1972 yılından sonrada gelişmesini sürdürebilecek bir üretim gücüne erişirmek,
- Ekonominin yılda ortalama yüzde 7 oranında gelişmesi öngörülürken, bu gelişmenin sürdürülebilmesi amacıyla ciddi bir yapısal değişimin meydana getirilmesi,
- Ekonominin genel yapısının yoğunlaştığı tarım sektöründen sanayi sektörüne geçerken, tarımsal üretimin hava şartlarına aşırı bağıllığının azaltılması,
- Hayat standartlarının yükseltilmesi şeklinde sıralayabiliriz.

Planda; bölgesel gelişme, yerleşme ve şehirleşme sorunları üzerinde durulmuştur. Planda üzerinde durulan ilkeler şunlardır:¹⁹⁸

¹⁹⁴ Dinler, s. 185.

¹⁹⁵ Dinler, s. 185.

¹⁹⁶ DPT, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, Ankara, 1968, s. 2.

¹⁹⁷ DPT, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, ss. 2-3.

¹⁹⁸ DPT, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*, ss. 263-264.

- Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için, ekonomik faaliyet ve hizmet yatırımları, büyüme potansiyeli olan stratejik noktalarda yoğunlaştırılarak kendisinin ve çevresinin fayda sağlayabileceği kutup bölgelerinin oluşturulması ve bu yatırımların bölgelerarası dengeli dağılımının sağlanması,
- Az gelişmiş bölgelerin ekonomik faaliyetlerden ve yatırımlardan yararlanabilmeleri için, kamu yatırımlarında kuruluş yerleri üzerinde durulması,
- Şehirleşme teşvik edilerek toplumsal yaşamdaki değişme hızının en fazla seviyeye çıkarılması ve şehirleşmenin işgücü verimliliği ile sosyoekonomik yapının ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirilmesi,
- Sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşmenin, gelişme politika kararlarında birlikte ele alınması,
- Göç edenlerin iskânı “yerleşme politikası ve şehirleşme ilkeleri” ve göç etmeden önceki çevrelerinin özellikleri doğrultusunda sağlanması.

İkinci planın son yılı olan 1972’de Kalkınmada Öncelikli Bölgeler (KÖB) Dairesi kurulmuş, KÖB kapsamındaki yerler belirlenmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki iller bu kapsamda yer almıştır.

2.5.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Sosyoekonomik ve teknolojik şartların değişmesi, Topluluğa katılma isteği sonucunda Türkiye’ nin yerine getirmesi gerekli kriterler, BBYKP ve İBYKP ile ve planlama çalışmaları çerçevesinde kazanılan tecrübe, ÜBYKP’ da öncelikli hedeflerin ve bölgelerin belirlenmesinde farklı yaklaşımların kullanılması zorunlu hale gelmiştir.¹⁹⁹

Üçüncü planda “bölge” kavramının yerine “yöre” kavramı kullanılmış, Kalkınmada Öncelikli Yörelere (KÖY) yeniden belirlenmiş ve bu yöreler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Devlet Planlama Merkez Teşkilatı kendi bünyesinde örgütlenme yapısını düzenlemiştir.

¹⁹⁹ DPT, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara, 1977, s. 937.

KÖY'lerin; doğal ve beşeri kaynaklar, şehirleşme, iletişim ve ulaşım faaliyetlerini kapsayan, sosyoekonomik bütünleşmenin amaçlandığı, ulusal planın sektörel bazdaki dengelerini bozmayan bir yaklaşım ile birbirini tamamlayan önerilerle kalkındırılmasının sağlanacağı belirtilmiştir. KÖY'ler belirlendikten sonra, sanayinin bu yörelere kaydırılması için çalışmaların yapılması gerektiği, uygulanan politikaların yeterli olmadığı durumlarda milli kalkınma planına ters düşmeyen ek planların hazırlanabileceği üzerinde durulmuştur.²⁰⁰

2.5.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Türkiye' de ki ekonomik bütünleşme, sektörlerin ve bölgelerin birbirleriyle olan bağlarının güçlenmesine, nüfus, mal ve hizmetler akımının yoğunlaşmasına bağlı olduğu için, DBYKP' da ekonomik ve toplumsal işbölümü ve işbirliği ile pazarlamanın düzenli gerçekleşmesini içeren mekânsal örgütlenme amaçlanmıştır. Bu yüzden, geri kalmış bölgelerde karşılaşılan sorunların çözümünde var olan tüm imkân ve kaynakların kullanılması ile bölge planlamasında alınan kararların mekan unsuruyla entegrasyonunun sağlanacağı belirtilmiştir. Mal ve hizmetler, sanayi ve altyapı çalışmalarının mekândaki dağılım politikasının belirlenmesi, kurulacak tesislerin yer seçiminin saptanması, yerel yatırımın özendirilip yönlendirilmesi DPT tarafından mekân boyutunda değerlendirilerek bunun için, ihtiyaç duyulan kurumsal yapının gerçekleştirilmesi söylenmiştir. Yapılacak özendirme önlemleri sanayinin bölgelerarası dağılımını giderecek yönde kullanılması ve geri kalmış bölgelerdeki kaynakların kalkınmada aktif rol alabilmesi için gerekli önlemlerin alınması hedeflenmiştir.²⁰¹

Dördüncü planda geri kalmış yöreler üzerinde durulmaya devam edilmiş ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, coğrafi konumları, kaynak yapıları gibi faktörler dikkate alınarak çeşitli projelerin hazırlanması üzerinde durulmuştur. Yine bu bölgenin geçimini sağladıkları sektörlerin daha da geliştirilmesi ve bu bölgeden elde edilen gelirin bu bölgenin kalkınmasına dönüştürülmesi üzerinde durulan önemli konulardan biri olmuştur.

²⁰⁰ DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*, ss. 948-949.

²⁰¹ DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)*, Ankara, Nisan, 1979, ss. 292-293.

DBYKP’nda, planlı dönemde bölgelerarasındaki gelişmenin, geri kalmış bölgeler aleyhine olduğu vurgulanarak, geçmiş plan dönemlerindeki uygulamalarının başarısız olduğu belirtilmektedir. Ne var ki, bu gerçeği uygulayan plan, yeni ve olumlu yönde bir çözüm getirmekten uzak kalmış, bölge planlamasına dönüşü benimsememiştir. Üçüncü plandaki “kalkınmada öncelikli yöre” yaklaşımıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun sorunlarının çözümü için, yüzeysel önlemler öngörmekten öteye gidememiştir.²⁰²

2.5.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Kalkınmada öncelikli yörelere ilişkin esaslar bu planda da benimsenmiş, önemini korumuş ve bölge planlaması yeniden gündeme gelmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın temel amaçlarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz,²⁰³

- Millet refahının, hür, medeni ve güvenli bir ortamda artırılması,
- Sanayi sektöründeki üretim payının, verimin ve ihracatın artmasını teşvik ederek var olan birikimi geliştirecek ve değerlendirecek, tarım sektöründeki büyüme potansiyelini ve milli savunmanın gerektirdiği unsurları içerecek şekilde arttırılması,
- Genç işsiz nüfusun azaltılarak istihdamın arttırılması ve gelirin düşük gelire sahip gruplar lehinde dağılımının sağlanması,
- KÖY’ ler de sosyoekonomik altyapının iyileştirilerek bu yörelerin gelişmesinin hızlandırılmasıdır.

Beşinci kalkınma planını ilk dört kalkınma planından ayıran temel ve en önemli özellik, Türkiye’ de Yerleşme Merkezlerinin Kademeleşme Çalışması’nda ilk defa 16 bölge ayırımına yer verilmiş olmasıdır. Ayrıca bu planda, büyük kentlerin yapısal sorunlarına birinci plandan sonra, tekrar yer verilmiştir.²⁰⁴

²⁰² Dinler, s. 189.

²⁰³ DPT, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Ankara, 1985, s. 1.

²⁰⁴ Dinler, s. 191.

2.5.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, ekonominin hızlı ve sürdürülebilir büyüme amaçları doğrultusunda bölgelerarası gelişmişlik farklarının, işsizliğin azaltılmasını ve gelir dağılımında adaletin sağlanmasını hedeflemiştir. Sosyal ve beşeri kalkınmanın gerçekleşmesi için, bebek ölüm oranının azaltılması, beşeri kaynakların niteliklerinin artırılması, aile kavramının geliştirilmesi, çocukların ve kadınların eğitim seviyelerinin artırılması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, okur-yazarlık oranının artırılması ve kalifiye insan gücünün yetiştirilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Altıncı planda, bölgesel ve yöresel gelişmenin sağlanması ile dengeli bir kalkınmanın gerçekleşmesi için, bölgelerarası farklılıkları giderici çalışmaların ve bölgesel gelişme çalışmalarının yaygınlaşması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için teşvik sistemleri oluşturma kararları alınmış ve Avrupa Topluluğu'nun oluşturduğu kriterler çerçevesinde bölgesel politikalar belirlenmesi gerektiği ortaya konmuştur.

ABYKP' da, KÖY' lerin sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan gelişiminin ve kalkınmasının sağlanması ile KÖY'lerin diğer bölgelerle arasındaki eşitsizliğin azaltılması temel hedefler olarak ele alınmıştır. Bu planda, kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenen ilke ve politikaların bazıları şu şekildedir:²⁰⁵

- KÖY' lerde madencilik, imalat sanayi gibi sanayi kollarının kuruluşu devlet öncülüğünde yapılmasına devam edilecek, altyapı eksiklerinin giderilmesi için kamu yatırım faaliyetleri sürecektir.
- KÖY' ler de daha kapsamlı çalışmaların yapılması için, planlar bölge ce alt-bölge çerçevesinde hazırlanacaktır. Bu yörelere ait sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin araştırılması için, bölgedeki üniversitelerden bir tanesine Araştırma Enstitüsü kurulacaktır.
- KÖY' lerin sahip olduğu potansiyeli ve kaynakları kullanmak için “Mali ve İktisadî Dengeleme ve Destekleme Ödeneklerinin” kullanımına planda yer alan öncelikler temel alınarak devam edilecektir.

²⁰⁵ DPT, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, Ankara, 1990, ss. 318-319.

ABYKP’da büyük kent sorunlarına daha ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Geri kalmış yörelerin sorunları kadar, aşırı kalabalıklaşmış yörelerin sorunlarının da ön plana çıktığı, çözüm beklediği görüşünün ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.²⁰⁶

2.5.2.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

1990’lı yıllarda ülkemizin ekonomik yapısında meydana gelen değişim ve fert başına düşen gelirin azalması nedeniyle, 1996’ da YBKP hazırlanmış ve sosyal, kültürel, politik ve ekonomik yapıyı kapsayan sürdürülebilir bölgesel kalkınmanın sağlanması hedeflenmiştir. Ülkemizin Doğu ve Güneydoğu’sunda bulunan iller için “Eylem Planı” ve “Acil Destek Programları” oluşturulmuştur.²⁰⁷ Bu illerin çoğunda görülen terör eylemleri, o illere yapılacak yatırımların engellenmesine, vatandaşların huzursuz olmasına ve diğer illere göç etmesine neden olmuştur. İşgücünün ve sermayenin yetersiz olması, pazarlamada yaşanan zorluklar gibi nedenler de özel sektörün yatırım yapmasını engellemiştir. Bu planda KÖY’ ler den daha çok birinci derecede öncelikli iller ele alınmıştır.²⁰⁸ Yedinci planın bölgesel gelişme ile ilgili amaç, ilke ve politikalarından bazıları şunlardır:²⁰⁹

- Başta Doğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere, KÖY’ lerin sahip olduğu kaynak ve potansiyel değerlendirilecek, tarım sektörünün geliştirilmesi için plan ve projeler yapılacak, emek-yoğun projeler hazırlanacaktır.
- Bölgelerden elde edilen tarımsal ürünler ham olarak değil, işlenerek gönderilecek ve bunun için ihtiyaç duyulan sanayi ve tesisler oluşturulacaktır.
- Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine öncelik vermek üzere, Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Girişimciliği Destekleme Projeleri uygulayacaktır. Belirtilen girişimcilerin finansman desteğini karşılamak üzere Türkiye Halk Bankası’nca gerekli tedbirler alınacaktır.

²⁰⁶ Dinler, s. 192.

²⁰⁷ Korel Göymen, “Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, <http://research.sabanciuniv.edu/1373/1/KorelGoymenOrtaklik.pdf> , (16.11.2014), ss. 4-5.

²⁰⁸ DPT, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara, 1996, s. 170.

²⁰⁹ DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, ss. 175-177.

2.5.2.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Küreselleşme ile değişen bölge tanımı, beraberinde farklı ilke, politika ve amaçları da getirmiştir. Gerek AB gerek OECD ülkeleri bölgesel dengesizliği gidermek adına uyguladıkları politikalara yeni politikalar da eklemişlerdir. Türkiye’de bu ülkeler statüsüne erişebilmek için bu planda yoğun bir çalışmaya girmiştir.

Bölgesel gelişme, bölge planlaması ve kalkınmada öncelikli yöre konularında belirlenen ilke, amaç ve politikaları şu şekilde özetleyebiliriz.²¹⁰

- Ulusal kaynakların, en yüksek düzeyde sosyoekonomik faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının en aza indirilmesi temel amaç olarak benimsenmiştir.
- Bölgesel gelişme politikaları, sürdürülebilir kalkınmayı, sosyoekonomik eşitliği, bölgelerarası bütünleşmeyi, fırsat eşitliğini sağlama gibi unsurları baz almıştır.
- Yerleşme Merkezlerinin Kademelendirilmesi Araştırması revize edilerek plan bölgeleri oluşturulacaktır.
- Yatırımlarda ki devlet politikalarının belirlenmesi, bölgelerin sosyoekonomik yapıları çerçevesinde yapılacaktır.
- Hazırlıkları devam eden projeler yanında İç Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgeleri içinde plan çalışmaları başlatılacaktır.
- Başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere, kadınların bilgi ve becerilerini artırmaya yönelik kurslara, istihdam artırıcı projelerin devamına hız verilecek, altyapı yatırımlarına öncelik verilmeye devam edilecektir.

SBYKP’da, yapılacak bölge planları ve projelerine net bir açıklama ile yer verilmiştir. Dört pilot bölge projeleri (GAP, Zonguldak-Bartın-Karabük, DAP ve DOKAP) birbirleriyle kıyaslanarak, bu bölgelerin Türkiye içindeki ağırlığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Ancak, bu planda ulusal kalkınma planı ile bölgesel gelişme

²¹⁰ DPT, Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ankara, 2000, ss. 63-67.

plan ya da projeleri arasındaki koordinasyonun nasıl sağlanacağı konusunda herhangi bir açıklama yer almamaktadır.²¹¹

2.5.2.9. Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı, istihdam, rekabet gücü, kamu hizmetlerinin etkinlik ve verimliliğinin artırılması, bölgesel gelişmenin sağlanması, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi gibi amaçlar çerçevesinde hazırlanmıştır.²¹²

Dokuzuncu kalkınma planı, küresel boyuta rekabet gücüne sahip, istikrarlı büyüme gösteren ekonomi ve elde ettiği gelirin dengeli dağılımını sağlayan bir Türkiye olarak belirlediği vizyonu ile AB üyelik sürecinde temel strateji belgesi olarak hazırlanmıştır. Bu nedenle, AB mali takvimi baz alınarak planın süresi yedi yıl olarak belirlenmiştir.²¹³

Dokuzuncu planda; eğitim sistemi, sağlık hizmetleri, enerji ve ulaştırma altyapısı, Ar-Ge çalışmaları, adalet ve güvenlik sistemi, bilgi teknolojileri, çevrenin korunması gibi sosyal konular üzerinde durulmuş ve bu konular için uygulanan politikaları geliştirilmesine değinilmiştir. Bunun yanında, gelir dağılımı, yoksullukla mücadele, istihdamın artırılması, kırsal ve bölgesel kalkınma, kalkınmadaki kurumsal kapasitenin artırılması gibi konular üzerinde de durulmuş ve uygulanan politikaların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

2.5.2.10. Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

2014-2018 yıllarını kapsayan bu plan, Türkiye 2023 Stratejisi hedeflerinin gerçekleştirilmesinde altyapısı oluşturacak olması nedeniyle önemlidir. Plan, küresel dünya ekonomisinde belirsizlik, risk, yeni kutupların olduğu ve güç dengesinin değiştiği bir dönemde hazırlanmıştır.²¹⁴

Onuncu planda, Avrupa-2020 stratejisi hedefleri olan yüksek, istikrarlı, kapsayıcı ekonomik yapı ve büyüme ile bilgi toplumu, uluslar arası rekabet gücü, doğal

²¹¹ Dinler, s. 197.

²¹² DPT, **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**, Ankara, Temmuz, 2006, ss. 1-2.

²¹³ DPT, *Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)*, ss. 2-3.

²¹⁴ DPT, **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**, Ankara, Temmuz, 2013, s. 1.

evre ve kaynakların korunması, insan odaklı kalkınmanın sağlanması gibi unsurlar ele alınarak tasarlanmıştır.²¹⁵

Çok kutuplu dünya düzeniyle değişen roller, AB’nde meydana gelen finansal sorunlar, demografik yapıdaki değişmeler, iklim değişikliği, su, gıda ve doğal kaynakların azalması, nitelikli işgücüne talebin artması gibi nedenlerden yola çıkararak Onuncu Kalkınma Planı’nın ilke, amaç ve politikaları belirlenmiştir.

Onuncu planda bölgesel gelişme, bölgelerarası eşitizliği azaltmak, kırsal kalkınma, şehirleşme gibi konular ile ilgili amaç, hedef ve politikalardan bazını ise şu şekilde özetleyebiliriz:²¹⁶

- Bölgesel gelişme politikaları ile bölgelerin, sahip oldukları potansiyel değerlendirilerek, hem Türkiye’ de ki hem de dünya ki rekabet edebilirliği arttırılacak, bölgede üretilen mal ve hizmetlerin markalaşması sağlanacak ve bunun için altyapı oluşturulacak,
- Düşük gelirli bölgelerde; ekonomik faaliyet eşitleri arttırılacak, orta gelirli bölgelerde; sektörel çeşitlilik ve istihdam arttırılacak, girişimcilik desteklenecek, sınır bölgelerinde; sınırötesi ile olan sosyoekonomik ilişkiler güçlendirilecek, gümrük standartları ve kapasitesi yükseltilecek, yoğun göç alan bölgelerde; sosyal uyum güçlendirilecek ve işgücü piyasasına katılım arttırılacaktır.

2.5.3. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Bölge Kalkınma Planları

Türkiye’de bölgesel kalkınma planlarının bir kısmı Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmasından önce, bir kısmı da söz konusu teşkilatın kurulmasından sonra yapılmıştır.²¹⁷

²¹⁵ DPT, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, s. 1.

²¹⁶ DPT, *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*, ss. 141-148.

²¹⁷ Kayan, s. 109.

2.5.3.1. Köyceğiz-Dalaman Projesi

1957’ de ülkemizin güneybatısında meydana gelen depremin neden olduğu hasarı gidermek amacıyla Köyceğiz-Dalaman Projesi hazırlanmıştır. Bu proje Türkiye’ de yapılmış en eski bölge planı olarak literatürde yer almaktadır. Ancak, bu uygulamadan vazgeçilerek yeni bir bölge projesi yapılmıştır. Projenin kapsadığı alan küçük olduğu için önemli bir proje olmaya uygun görülmemiştir.²¹⁸ Daha sonraki çalışmalar UNESCO ve Türk kamu kuruluşlarının verdiği destek ile devam etmiş, DPT’nin kurulmasında sonra bölgedeki çalışmalar sonlandırılmıştır.

2.5.3.2. Antalya Bölge Kalkınma Planı

Antalya, Isparta ve Burdur illerini içine alan Antalya Bölge Kalkınma Planı 1960-1965 yılları arasında DPT’nin yönetiminde Birleşmiş Milletlerin Kalkınma Fonu (BM-UNDP) ve Dünya Tarım ve Gıda Örgütünden (FAO) sağlanan maddi destekle yapılmıştır. “Akdeniz Kalkınma Projesi” adını alan bu proje ile hem Türkiye’de hem de Akdeniz çevresindeki diğer bölgelerde yapılacak benzer kalkınma programları için tecrübe kazanmak ve Türk planlama elemanlarının bu konularda yetiştirilmelerini sağlamak amacıyla, bir pilot proje hizmeti görmesi istenmiştir.²¹⁹

Hazırlanan bölgesel kalkınma planı ile bölgenin ekonomik yapısına ilişkin özellikleri tanımlamak, gelişmeyi engelleyen unsurları saptamak, mevcut kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak ve bunları gerçekleştirirken de kalkınma planıyla tutarlılığı sağlamak amaçlanmış ve gerçekleştirilmek istenmiştir. Antalya Bölgesi için hazırlanan proje yeterince uygulanamamıştır.²²⁰

2.5.3.3. Marmara Bölge Kalkınma Planı

Marmara Bölgesi’nde bölgesel planlama çalışmalarının başlatılmasının en önemli nedeni, İstanbul gibi büyük bir kente sahip olmasıdır. İstanbul’un fiziksel büyümesinin bir bölgesel gelişme planı ile yönlendirileceğinden hareket edilerek, İmar ve İskân Bakanlığı tarafından 1960 yılı sonunda, İstanbul’da ilk Bölge Planlama Bürosu

²¹⁸ İlhan Tekeli, **Bölge Planlama Üzerine**, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 1972, s. 138.

²¹⁹ Keleş, s. 333.

²²⁰ Dinler, s. 201.

kurulmuştur. Aşırı kentleşme ve merkezileşmenin önüne geçmek amacıyla hazırlanan proje, ülkemizde, bölgesel planlama konusunda önemli bir deneydir. Bu projenin önemi, sektörel planlama çalışmalarını bütünleştirmesi ve sektörlerarası politikayı bölge ölçeğine indirgemesidir.²²¹

İstanbul'un sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan Türkiye'nin en gelişmiş ilidir. Bu durum İstanbul'un çok fazla göç almasına, çarpık kentleşmeye ve Türkiye'nin geneline yayılması gereken yatırımların tek bir kutupta toplanmasına neden olmaktadır. Bu proje ile çevre illere sanayi merkezleri kurularak, İstanbul üzerindeki yükü hafifletmeyi, İstanbul içerisinde Anadolu ve Avrupa yakalarındaki bölgesel eşitliğin sağlanmasını amaçlamıştır.

Plan 1963'de bitirilerek sorumlu sektörel kamu kuruluşlarına ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'ye sunulmuş ve bu kuruluşlar da planı rafa kaldırmıştır.²²²

2.5.3.4. Zonguldak Bölge Kalkınma Planı

İmar ve İskân Bakanlığı'nın ele aldığı diğer bir bölge, Zonguldak ili bölgesidir. Türkiye' deki ikinci demir-çelik fabrikasının Ereğli'de kurulmasına karar verilmesi bölgede daha kapsamlı çalışmalar yapılmasını uyarmış ve etütlere 1961 yılında başlanıp ilk safha Haziran 1961 de, ikinci safha 1962 Şubat'ında bitirilmiştir. Etütler DPT'nin ve yabancı uzmanların katılımıyla sektör düzeyinde yapılmış ve üretilen planın esasını fiziki plan teşkil etmiştir.²²³ 20 yıllık bir süre için uygulanması öngörülen bu proje, bütün bu gelişmelere rağmen bundan önceki iki proje gibi uygulanmamıştır.²²⁴

2.5.3.5. Çukurova Bölge Kalkınma Planı

Çukurova Bölgesi'nde, doğal kaynak potansiyeli, coğrafi konumu, nüfus artışı ve net göç miktarı gibi etmenlere dayanarak 1962 yılında kalkınma projesi hazırlanmaya başlanmıştır.

²²¹ Dinler, s. 201.

²²² Servet Mutlu, "Türkiye'de Bölge Planlama Deneyimleri: Eleştirel Bir Yaklaşım", **3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu**, Mersin, Kasım, 2008, s. 2.

²²³ Mutlu, s. 2.

²²⁴ Kayan, s. 111.

Çukurova Bölge Planı çalışmaları kapsamında, gübre, paketleme ve zeytinyağı gibi bazı projeler hazırlanmış ve uygulanmış, halkta ve yerel kuruluşlarda söz konusu bölge kalkınma planına ilgi uyandırılmış olmasına rağmen DPT söz konusu planı yapılışından bir süre sonra yıllık uygulama programlarından çıkarmıştır.²²⁵

Merkezi plan içinde bölge planının yerinin ne olduğunun belirlenmemiş olması ve dolayısıyla merkezi plan ile bölgesel plan arasında herhangi bir koordinasyon sağlanamaması, yatırımların tüm bölgelere dağılımı konusunda bir çalışmanın olmaması ve nihayet bölge planlarının uygulanmasının nasıl olacağı konusunda belirsizlik, adı geçen projenin uygulanmasını olanaksız kılmıştır.²²⁶

2.5.3.6. Keban Bölge Kalkınma Planı

Keban Projesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik gelişmesini hızlandırmak, bölgeler arasındaki gelişme dengesizliklerini azaltmak amacıyla yapılmıştır. Bölgede, sanayi gelirinin artırılması, tarım gelirinin toplam gelirler içindeki payının azaltılması projenin amaçları arasında yer almıştır.²²⁷

Baraj gölünün altında kalan arazi, köyler ve tesisler ile ilgili olarak başlayan çalışmalar, yerleşme ve ulaştırmaya ilişkin fiziksel sorunlar şekline dönüşmüştür. Baraj dolayısıyla ortaya çıkan acil sorunlar, tüm bölgenin kalkınması için yapılması gerekli çabaların arka planda kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen, bölgenin ulusal ekonomiyle bütünleşmesi için uzun vadeli, alternatif çözümler arayan makro model denemeleri de yapılmıştır. Bu yöndeki çalışmalar 1968 yılında tamamlanmış olmasına karşın, uygulama alanına hiçbir şekilde sokulamamıştır.²²⁸

2.5.3.7. Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma Planı (GAP Projesi)

Güneydoğu Anadolu Projesi, Cumhuriyet tarihimizin en kapsamlı ve maliyetli projesi olup, bugüne kadar hazırlanan bölgesel kalkınma plan ve programları arasında en etkin olarak uygulananıdır. GAP, entegre bölgesel kalkınma yaklaşımı ve

²²⁵ Keleş, s. 332.

²²⁶ Dinler, s. 203.

²²⁷ Keleş, s. 333.

²²⁸ Dinler, s. 203.

sürdürülebilir insani gelişme felsefesi ile uluslararası literatüre geçen ve marka değeri olan bir projedir. Proje alanı Fırat-Dicle Havzası ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) kapsamaktadır.²²⁹

GAP'ın temel hedefleri; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek, yöre halkının gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmek, bu Bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermek, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırarak ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmaktır.²³⁰

2.5.3.8. Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Planı (DAP Projesi)

DAP (Doğu Anadolu Projesi) Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Gümüşhane, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van, illerini içine almaktadır. Bu projenin öncelikli hedefi bölgede tarım ve hayvancılık sektörünün geliştirmesini sağlamak, hayvancılık ve tarım sektörlerine dayalı sanayiye geliştirmek, bölgede özel sektör yatırımları için uygun ortam ve koşullar oluşturmalarını sağlamaktır.²³¹

Devlet Planlama Teşkilatı, ülkenin diğer yörelerine göre daha az gelişmiş ve aynı zamanda daha düşük gelişme hızına sahip 14'ü Doğu Anadolu'da olan 16 ilin DAP Ana Planı çalışmalarını başlatma kararı almıştır.²³²

2.5.3.9. Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Planı (DOKAP)

Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı (DOKAP) kapsamına Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illeri girmekte ve Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden birisinde yapılmaktadır. Proje çalışmaları kapsamında, Toplumsal Yapı, Doğal Yapı, Sanayi Araştırması, Kentsel Etki Araştırması ve Coğrafi Bilgi Sistemi araştırmaları yapılmıştır. Böylece yeni iş alanları oluşturularak hem Karadeniz'in diğer

²²⁹ GAP, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir> (17.11.2014).

²³⁰ GAP, <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir> (17.11.2014).

²³¹ Keleş, s. 337.

²³² Dinler, s. 210.

illerinden, hem yurt içindeki diğer bölgelerden hem de yurt dışından yatırımcıların bölgeye çekilmesi amaçlanmaktadır.²³³

2.5.3.10. Yeşilırmak Havzası Kalkınma Planı

Yeşilırmak ve kollarının yer aldığı havza, sık sık yaşanan taşkınlar nedeniyle erozyona maruz kaldığı gibi, aynı zamanda çevre kirliliği ile de karşı karşıya kalmaktadır. Bu havzada doğal kaynakların korunması amacıyla, ekolojik dengeyi bozmayacak arazi düzenlemesinin gerçekleştirilmesi için bir proje hazırlanmasına karar verilmiştir. Yeşilırmak Havzası Projesi; Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum ve Samsun illerini kapsamaktadır ve 1997 yılında Yeşilırmak Havzası İl Özel İdareleri Hizmet Birliği'nin oluşturulması ile başlatılmıştır.²³⁴

2.5.3.11. Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Kalkınma Planı

Çok büyüyen Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun küçültülmesi ve Karabük ile Ereğli Demir Çelik fabrikalarının özelleştirilmesi ile meydana gelmesi muhtemel olan ekonomik ve sosyal sonuçların analiz edilmesi gereğinden dolayı söz konusu bölge planı yapılmasına gerek duyulmuştur. GAP'tan sonra DPT'nin kamu-özel sektör işbirliğine dayalı olarak yaptığı çok sektörlü “Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi” uluslararası ihale ile gerçekleştirilmiştir.²³⁵

Projenin amacı, Türkiye Taş Kömürü Kurumu'nun küçültülmesi ve özellikle Karabük Demir-Çelik İşletmesi'nin özelleştirilmesi sonucu ortaya çıkan sosyo-ekonomik olumsuzlukları analiz ederek, özel sektörün yörede yatırıma geçmesini sağlayacak yeni yatırım alternatifleri oluşturmaktır. Bunun için bölgede yapılabilecek yatırım alanlarını belirleyerek, bölgenin gelişmesini sağlamaya yönelik orta ve uzun perspektif Bölgesel Gelişme Planı hazırlanmıştır.²³⁶

²³³ Keleş, s. 338.

²³⁴ Dinler, s. 211.

²³⁵ Kayan, s. 117.

²³⁶ Dinler, ss. 205-206.

2.5.3.12. Doğu Akdeniz Bölgesel Kalkınma Planı

Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında her alanda ilişki geliştirmek her zaman üzerinde durulan bir konudur. Hem Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki kaynakları hem de Doğu Akdeniz Bölgesindeki kaynakları faaliyete geçirerek bölgesel gelişmeyi sağlamak planlama örgütünün dikkatini çekmiştir. Bu kapsamda Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Devlet Planlama Teşkilatı arasında bölgesel planlama çalışmalarının yapılması uygun görülmüştür. Bölgede turizm, balıkçılık, narenciye ve ulaşım alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ve bu konulardaki bölgesel kaynakların geliştirilmesi üzerinde durulmuştur.²³⁷

²³⁷ Kayan, ss. 121-122.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI: İNGİLTERE VE POLONYA ÖRNEĞİ

Dünya genelinde yayılma gösteren küreselleşmenin bir sonucu olarak, yerelleşme ve yerelleşmenin bir boyutu olan bölgeselleşme kavramlarının önem kazanarak, modern bölgesel politikalara geçilmesi ile birlikte bölgesel kalkınma ajanslarının etkinliği ön plana çıkmıştır.

3.1. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Tarihsel Sürecinin Gelişimi

Bölgesel gelişmişlik farklılıkları, dünyadaki her ülkenin çözüm bekleyen öncelikli ekonomi politikalarının arasında yer almaktadır. Bu farklılıkları en aza indirmek için her ülke kendine özgü kalkınma planları hazırlamaktadır. Hükümetler, eskiden beri bölge içi ve bölgelerarası gelir ve kalkınmışlık farkını bir devlet politikası olarak görmüş ve bu farklılığı ortadan kaldırmak için merkezi planlama mantığı çerçevesinde bölgesel planlar, bölgesel teşvik paketleri ve doğrudan gelir aktarımı gibi çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Tavandan-tabana bir yaklaşım ile ele alınan bölgesel kalkınma günümüzde yerini bölgesel kalkınma ajanslarına bırakmıştır.²³⁸

Dünyada ilk kez ekonomik kalkınma ajansları (EKA) olarak karşımıza çıkan kuruluşlar, küreselleşme süreciyle değişen kavram ve politikalar sonucunda bölgesel kalkınma ajansı (BKA) adını almışlardır. BKA' lar bir bölgenin sosyoekonomik gelişimini sağlamak amacıyla merkezi yönetimden bağımsız olarak kurulmuşlardır.²³⁹

Ajansların ilk örneklerine 1930' lar da ABD' de (Tennessee Valley Authority) rastlansa da²⁴⁰ 1980'lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalar sonucunda, merkezi

²³⁸ Bülent Doğru ve İbrahim Karaaslan, “Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Kalkınma”, **Gümüşhane Üniversitesi İİBF IV. Yerel Ekonomiler Kongresi**, 24-26 Mayıs, 2012, s. 195.

²³⁹ Tekin Avaner, “BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?”, Menaf Turan (Drl.), **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?** içinde, Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005, s.243.

²⁴⁰ Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı, “TR82 Düzey2 Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı”, s. iii, Mayıs 2011, http://www.kuzka.org.tr/dosya/2011-2013_bolge_plani.pdf (13.02.2014).

yönetimin etkinliği azalarak bölgeler önem kazanmış ve BKA' lar yaygınlaşmaya başlamıştır.²⁴¹

BKA' lar 1950' lerden önce Batı Avrupa ülkelerinde, 1990' ların ikinci yarısında da Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde kurulmaya başlamışlardır. Günümüzde ise, ülkelerin birbirinden farklı deneyimler yaşayarak oluşturdukları bölgesel kalkınma ajanslarının olmadığı geçiş ülkesi yoktur.²⁴²

Birbirinden farklı ve çok sayıda kalkınma ajansının ortaya çıkması iki temel nedene bağlanmıştır. Bunlar;²⁴³

- Halkier ve Danson'ın 1991 ve 1992 yılları arasında yaptıkları bir araştırmaya göre savunduğu, BKA'lar arasındaki farklılıkların bölgelerin sosyoekonomik özelliklerinden ileri gelmediği, daha çok siyasi süreçlerin farklılığından ve kuruldukları dönemin özelliğinden kaynaklanması;

- İkincisi ise Clark'ın savunduğu yerel-bölgesel kalkınmanın çok değişken ve dinamik bir süreç oluşu ve farklı ihtiyaçların farklı kurumsal yapılar meydana getirmesidir.

²⁴¹ Taşlıyan ve Korkmaz, s. 367.

²⁴² Metin Berber ve Ebru Çelepçi, "Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", **Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 13-14 Ekim 2005, s. 151.

²⁴³ Pınar Özen, "Bölgesel Kalkınma Ajansları", TEPAV, s. 4, 2005 http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246.Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf, (18.11.2014).

Tablo 8

Avrupa Ülkelerinde BKA'ların Kurulma Dönemleri

	1950 Öncesi ve 1950'ler	1960'lar ve 1970'ler	1980'ler	1990'lar
Ülkeler	Avusturya Belçika Fransa İrlanda	Almanya İngiltere İtalya Hollanda	Yunanistan İspanya Finlandiya Danimarka	Bulgaristan Çek Cumhuriyeti Estonya Macaristan Litvanya Polonya Portekiz Slovakya İsveç Ukrayna

Kaynak: Serap Kayasü ve Diğerleri, **Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları**, İstanbul: İTO, Akser Yayıncılık, Ocak, 2003, s. 7.

Türkiye, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi' nde AB tarafından aday ülke kabul edildikten sonra imzaladığı Katılım Ortaklığı Belgesi' nin gerektirdiği koşullar sonucunda kalkınma ajanslarıyla tanışmış ve bu ajansların kurulması için yasal süreci başlatmıştır.²⁴⁴

25 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren 5449 Sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” ile bölgesel dengesizliklerin giderilmesi amacıyla, kaynakların yerinde ve etkin kullanımının sağlanarak, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla gerçekleşecek bir kalkınma modeli olan Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulmuştur.²⁴⁵ Bu yasa ile merkezi planlama tarafından yürütülen hantal ve işlevsiz bölgesel kalkınma teşvikleri terk edilerek yerel projelere yerinde finansman desteği sağlayan yeni bir yaklaşım geliştirilmiş ve bölgesel kalkınma

²⁴⁴ Mürteza Hasanoğlu ve Ziya Aliyev, “Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı. 60, (Ocak-Mart, 2006), s. 81.

²⁴⁵ Taşlıyan ve Korkmaz, s. 367.

ve bölgelerarası kalkınmışlık farklılıklarının bu ajanslar sayesinde en asgari düzeye indirilmesi hedeflenmiştir.²⁴⁶

Türkiye’ nin kalkınmada planlı döneme geçmesi ve AB adaylık sürecinde gerçekleştirmek zorunda olduğu kriterler kapsamında, yaklaşık kırk yıldır uyguladığı politikalarda yapısal reforma gitmiştir. Bu reformun/dönüşümün temelini BKA’ lar oluşturmaktadır.²⁴⁷

Türkiye’ nin kalkınma yönetim sürecinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması (İBBS) yapılmış ve bu bölgelerden sorumlu bölgesel kalkınma ajanslarının kurulma çalışmaları başlatılmıştır. BKA’ların kurulması, AB bölgesel politikaları ile uyum sürecinin bir bölümünü başlatmıştır. Kurulan bu BKA’lar farklı kaynaklardan elde ettikleri bütçelerini kendi bölgelerinde ortaya koydukları vizyon, misyon ve stratejik planları doğrultusunda kullanıp, yatırımcılara ve girişimcilere destek sağlayarak bölgelerini kalkındırmaya çalışmaktadırlar.²⁴⁸

Bölgesel kalkınma ajansları ilk olarak İzmir ve Çukurova’da kurulmuştur. 2008 yılı itibariyle İstanbul, Konya, Samsun, Erzurum, Van Gaziantep, Diyarbakır ve Mardin illerinde 8 kalkınma ajansı resmi olarak kurulmuştur. Son olarak; 25.07.2009 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 2009/15236 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 16 bölgede daha kalkınma ajansları kurulmuş ve 26 Düzey-2 bölgesinin tamamında kalkınma ajansları faaliyete geçirilmiştir.²⁴⁹

Aşağıdaki tablo 9’dan ülkemizde kurulan 26 bölgesel kalkınma ajansını ve bu ajansların kapsadığı iller görülmektedir.

²⁴⁶ Doğru ve Karaaslan, ss. 195-196.

²⁴⁷ Berber ve Çelepci, s. 146.

²⁴⁸ Taşlıyan ve Korkmaz, s. 367.

²⁴⁹ Hidayet Keskin ve Onur Sungur, “Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 21, (Mayıs, 2010), s. 281.

Tablo 9

Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Ajansları

Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir	Ahiler Kalkınma Ajansı (AHİKA)	Adıyaman, Gaziantep, Kilis	İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA)
Ankara	Ankara Kalkınma Ajansı (ANKARAKA)	İstanbul	İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA)
Antalya, Burdur, Isparta	Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA)	İzmir	İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA)
Bartın, Karabük, Zonguldak	Batı Karadeniz Kalkınma Ajansı (BAKKA)	Diyarbakır, Şanlıurfa	Karacadağ Kalkınma Ajansı (KARACADAĞ)
Bilecik, Bursa, Eskişehir	Bursa, Eskişehir, Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA)	Çankırı, Kastamonu, Sinop	Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı (KUZKA)
Adana, Mersin	Çukurova Kalkınma Ajansı (ÇKA)	Bayburt, Erzincan, Erzurum	Kuzey Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA)
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (DOĞAKA)	Afyonkarahisar, Kütahya, Manisa, Uşak	Zafer Kalkınma Ajansı (ZAFER)
Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (DAKA)	Karaman, Konya	Mevlana Kalkınma Ajansı (MEVKA)
Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DOKA)	Kayseri, Sivas, Yozgat	Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN)
Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	Doğu Marmara Kalkınma Ajansı (MARKA)	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA)
Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	Dicle Kalkınma Ajansı (DİKA)	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA)
Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli	Fırat Kalkınma Ajansı (FKA)	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	Trakya Kalkınma Ajansı (TRAKYAKA)
Aydın, Denizli, Muğla	Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)	Balıkesir, Çanakkale	Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)

Kaynak 4: *Kalkınma Ajansları*, <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45921&l=1>, (18.11.2014).

3.2. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Genel Özellikleri ve Hedefleri

Bölgesel Kalkınma Ajansları, ulusal kalkınma planı ile uyumlu olarak yerel kaynakların verimli ve yerinde kullanılması, bölgeler arasında görülen sosyoekonomik farklılıkların giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasından sorumlu, kamu-özel-STK arasındaki işbirliğini geliştiren, kar amacı gütmeyen ve bölgesel çalışmalarda faaliyet gösteren koordinatör ve katalizör kalkınma kuruluşlarıdır.²⁵⁰

BKA'ların tanımı çerçevesinde; kamu gücüne dayanması, bir coğrafi alanı kapsamaması ve iktisadi kalkınmayı hedeflemesi olarak üç temel unsur saptanabilir. Bu unsurlardan yola çıkarak da; hesap verebilir, sürdürülebilir, fayda sağlayabilir, entegrasyon ve dahil olma olmak üzere dört ana sorumluluk yüklenmiştir.²⁵¹

Ajansların esas varlık nedenleri, bölgesel stratejileri uygulayarak girişimciliği destekleme, altyapı hizmetlerinin geliştirilmesine yardımcı olma, bölgenin sorunlarına yönelik çözüm önerileri bulma ve bölgenin talebine cevap verecek mal ve hizmet üretimi için finansal destek arama şeklinde özetlenebilir.²⁵²

BKA' lara ilişkin kanunda nerede kurulabileceklerine dair bir madde bulunmamasıyla birlikte yapılan faaliyetlerin verimli olabilmesi için çeşitli değişkenler ele alınmaktadır. Bunlar;²⁵³

- Nüfusun yeterli olması,
- Girişim ve girişimcilik altyapısı,
- İşgücünün nitelikli olması,
- Gelişmeye elverişli sektörlerin belli bir bölgede varlığı,
- Rekabete dayanan bir iş çevresinin olması şeklinde sıralanabilir.

Merkezi yönetimden bağımsız ve modern bölgesel politikaları temel alarak kurulan BKA' lar genellikle tabandan tavana örgütlenme modelini benimsemişlerdir. Bu durum BKA' lara, bölgeye ait sorunlar kapsamında strateji üretilmesi, bürokrasiden

²⁵⁰Kalkınma Ajansı Nedir?, <http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir/>, (18.11.2014).

²⁵¹ Tutar ve Demiral, s. 69.

²⁵² Aytül Demirci, "Bölgesel Kalkınma Ajansları", **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**, Yıl. 4, Sayı. 15, (2003), s. 16.

²⁵³ Berber ve Çelepci, s. 147.

uzak etkin ilişkilerin kurulması, siyasi müdahaleden uzak kalınması ve bölgeye siyasi desteğin doğrudan girebilmesi gibi önemli avantajlar sağlamaktadır.²⁵⁴

Tablo 10

Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşım Karşı Yeni Tabandan Tavana Yaklaşım

Yenilikler	Geleneksel Tavandan Tabana	Yeni Tabandan Tavana
Örgütlenme	Ulusal merkezi yönetime bağlı yapı Bürokratik genel yaklaşımlar	Bölgesel yarı özerk yapı Esnek ihtisaslaşmış yaklaşımlar
Ekonomik Araçlar	Bölgelerarası eşitlik Ulusal ekonominin büyümesi	Bölgelerarası rekabet Bölgesel ekonomini büyümesi
İşlevsel Yöntem	Otomatik/ihtiyari Sorunlara tepki veren	İhtiyari sorunları öngörerek önlem geliştiren
Politika Araçları	Bürokratik düzenlemeler Mali yaptırımlar Danışmanlık servisleri Kamu hizmetleri	Finansal yaptırımlar Danışmanlık servisleri Kamu hizmetleri

Kaynak: Berber ve Çelepci, s. 147.

BKA'ların hedefleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.²⁵⁵

- Rekabete dayanan bir iş çevresinin oluşması,
- Dünya kalitesinde bir işgücünün yetiştirilmesi,
- Devlet desteğinin sağlanması,
- Çevrenin ve sağlığın iyileştirilmesi,
- Etkili kurumların oluşturulması.

²⁵⁴ Serkan Yılmaz, “Bölgesel Kalkınma Ajansları 2”, **İMP**, s. 3, İstanbul, 2006, http://v3.arkitera.com/UserFiles/File/download/imp/bka_2_brosur_A4.pdf, (12.02.2015).

²⁵⁵ Gökhan Çalt, “Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği'nin Bir Aracı Olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları”, s. 9, http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/8df7b8e8d586a55_ek.pdf?tipi=14, (19.11.2014).

Bölgesel kalkınma ajanslarının görevleri ise:²⁵⁶

- Bölgesel iktisadi kalkınma projelerinin hazırlanması,
- Sosyal, fiziki ve ekonomik yenilikler için yol gösterilmesi,
- Kırsal kesimin iktisadi kalkınmasının ve yenileşmenin sağlanması,
- İçsel yatırımların bölgesel koordinasyonu,
- Bölgesel yardımlarla ilgili hükümete tavsiyelerde bulunulması,
- İşletmelerin desteklenmesi, yatırım yerlerinin ıslahı ve hazırlanması,
- Yatırımların kolaylaştırılması,
- İşletme yeri olarak bölgenin pazarlanması, yabancı yatırımların çekilmesi,
- Teknoloji transferinin teşvik edilmesi,
- Bölgenin tecrübe yapısının iyileştirilmesi,
- Ulaşım, toprak kullanımı, çevre, sürdürülebilir kalkınma, yüksek eğitim, suçların önlenmesi, kamu sağlığı, barınma, turizm, kültür ve spor altyapısı projeleri ile ilgili program ve politikalarına katkıda bulunulması olarak sıralanabilir.

3.3. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Türleri

Bölgesel kalkınma ajansları; bürokratik yapılarına, özerkliklerine, kuruluş amaçlarına ve eylemlerine göre sınıflandırılabilir. BKA'lar arasındaki temel ayrım, geniş politik hükümetin çekirdek idari yapısının içinde ya da dışında yer alması ile belirlenebilir. Avrupa'daki birçok BKA bağımsız birer kuruluş niteliğindedir ve politik destekleyicilerine belirli bir mesafede çalışırlar. Bu kuruluşların varlığı ekonomik ve politik desteğe bağlıdır. Dolayısıyla BKA'ların faaliyetlerinde politik müdahaleler söz konusudur. Benzer bir tanımlamada BKA'ların kurucularına göre yapılabilir ve dört ana grupta toplanabilir.²⁵⁷ Bunlar;²⁵⁸

- *Merkezi hükümetler tarafından kurulan BKA'lar:* Hedefleri için gereken kaynaklara ulaşabilme avantajları vardır.

²⁵⁶ P. W. Roberts and G. M. Lloyd, "Regional Development Agencies in England: New Strategic Regional Planning Issues?", **Regional Studies**, 34(1), doi:10.1080/00343400050005907, (2000), s. 75.

²⁵⁷ Berber ve Çelepçi, s. 147.

²⁵⁸ Kayastü ve Diğerleri, s. 10.

- *Yerel yönetimler tarafından kurulan BKA'lar:* Yerel gerçeklere yakındırlar ancak bürokratik kanallara bağımlılıkları uygulama güçlerini azaltmaktadır.

- *Yerel ve bölgesel yönetimler tarafından kurulan BKA'lar:* Daha hızlı karar alabilirler ve politik tavırlara daha az bağımlıdırlar.

- *Kamu özel ortaklıklarıyla kurulmuş BKA'lar:* Hem yöntemler hem de hedefler olarak, kamu ve özel görüşleri birleştirme özelliğine sahiptirler.

BKA'lar işlevlerine göre dört ana grupta toplanabilirler. İşlevlerine göre BKA'lar:²⁵⁹

- *Stratejik BKA'lar;* hedefleri genellikle bilgi bankalarının oluşturulması, genel ve sektörel, sosyal ve ekonomik alanlarda araştırmalar, bölgenin ulusal ve uluslar arası arenada desteklenmesi, KOBİ'lere destek bilgi sağlama, mevcut girişim potansiyelini ortaya çıkarma gibi çalışmaları vardır.

- *Genel operasyonel BKA'lar;* ana hedefleri sektörlerarası gelişme projelerinin oluşturulması, desteklenmesi ve yönetilmesidir. Stratejik BKA'ların işlevlerini dikkate alma durumundadırlar.

- *Sektörel operasyonel BKA'lar;* özel bir sektörü veya bir bölgenin belirli bir faaliyetini veya belirli bir yerin belirli projelerini desteklemek amacıyla kurulurlar.

- Diğer BKA çeşidi ise, *dış yatırım için kurulan BKA'lardır.*

Diğer taraftan BKA'lar yerine getirdikleri faaliyetlerine göre zayıf ve kuvvetli BKA'lar olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Esas faaliyetleri, bölgelerine dış yatırımcıları çekebilmek, diğer bir deyişle bölgelerini pazarlayabilmek olan ajanslar zayıf ajans olarak nitelendirilmektedir. Bu ajanslar, bölge dışında ileri teknoloji ile faaliyet gösteren firmaların bölgedeki firmalara teknolojilerini transfer edebilmeleri için çalışmaktadır. Zayıf ajansların diğer faaliyetleri arasında; enformasyon hizmeti sunmak,

²⁵⁹ Kayastü ve Diğerleri, s. 11.

etkinliklerini arttırmak ve ilişkilerini geliştirmek için yurt dışında ve kendi ülkelerinde ofisler kurmak sayılabilir. Avrupa'daki ajansların çoğu zayıf ajans niteliğindedir.²⁶⁰

3.4. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Yasal Statüleri

Kalkınma ajanslarının yasal statüleri her ülkede farklılık gösterirler. Ancak, genel olarak mali ve personel yönetimi esnekliğini sağlayabilmek ve hızla değişen kalkınma dinamiklerine ayak uydurabilmek için kısaca özel hukuka tabi kamu kuruluşları olarak yapılandırılmışlardır.²⁶¹

²⁶⁰ Aytül Güneşer Demirci, “Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları”, İçinde, Menaf Turan (Drl.), **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?** İçinde, Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005, s. 187.

²⁶¹ Özen, s. 5.

Tablo 11**Avrupa'daki BKA'ların Yasal Yapısı (1999)**

Yasal Yapı	Ülkeler
Belediyelerarası ajans	Belçika
Kar amacı gütmeyen kuruluş	Bulgaristan, Fransa, Macaristan, Ukrayna
Kamu yasası kuruluşları	Belçika, Almanya
Kar amacı olmayan vakıflar	Danimarka
Kamu-özel yasa kurumları	İspanya
Vakıflar	Romanya
Belediye girişimi	Yunanistan
Kar amaçsız şirketler	Litvanya
Yerel yönetimlerin garantisiyle sınırlı şirket	İngiltere
Limited şirket	Almanya
Kamu limited şirketi	İrlanda, Hollanda, Yunanistan, İtalya
Kamu özel anonim şirketi	Portekiz
Sınırlı şirket	İsveç
Anonim şirket	Çek Cumhuriyeti, Estonya, Polonya, Slovakya
Karma ekonomi şirketi	Fransa

Kaynak 6: Kayasü ve Diğerleri, s. 12

BAK'ların bazıları yasal düzenlemeler ve kanunlarla kurulurken (Fransa, İspanya ve Belçika'nın Flaman Bölgesi gibi.) bazıları devlet aracılığıyla kurulmuşlardır. (İrlanda, İskoçya, Adalar ve Hollanda gibi.)Ajansların bir kısmı ise; mevcut yasal düzenlemeler doğrultusunda kurulmuştur. (Örneğin Almanya, Yunanistan ve Danimarka) Bununla birlikte, kalkınma ajanslarının yasal statüleri son yıllarda merkezi

devletten daha özerk olabilmeleri için daha otonom bir hale getirilmiş ya da özelleştirilmiştir.²⁶²

Seçilme esasları, sorumlu oldukları kurumlar, denetlenme mekanizmaları, görev ve yetkileri ile sayıları değişmekle birlikte, genel olarak tüm kalkınma ajanslarında bölge temsilcilerinden oluşan bir Genel Kurul, bu Kurul'un içinden seçilen ya da üyelerinin yerel bir yönetici tarafından atandığı bir Yönetim Kurulu, bir Genel Sekreter ve teknik, idari ve mali işlerden sorumlu bir sekreterlik bulunmaktadır. Bununla birlikte pek çok kalkınma ajansında çeşitli konularda araştırma yapmak ve yıllık değerlendirme raporları hazırlamak üzere çalışma grupları ve komiteleri de oluşturulur.²⁶³

BKA'ların örgütlenmesi yeni yönetim anlayışına göre Bürokrasi, yani yerel ve bölgesel idare temsilcileri, Sermaye Grubu, yani uluslararası şirketler ve ulusal şirketler, STK'lar, yani Meslek odaları, Sermaye veya işçiler tarafından kurulan birlikler, çevre örgütleri, vb. aktörlerden oluşuyor. Bu formülasyondaki özel sektörün ya da kamunun ağırlığı her ülkenin liberalleşmeyi ne kadar benimsediği ile ilgili olarak oransal şekilde değişiyor. Eskiden bu tip örgütlenmeler ulusal, merkezi yönetime bağlı, genel yaklaşımları benimsemiş bir karakter taşıırken, şimdi bölgesel, yarı-özerk bir yapı, esnek ve ihtisaslaşmış yaklaşımlar içermektedirler.²⁶⁴

3.5. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının İdari Yapısı

Ajanslar, kurulmaları ve yerine getirdikleri görevler itibari ile her ne kadar birçok açıdan değişiklik gösterebilirler de temel olarak bu açıdan bütün BKA'lar benzerlik gösterir ve ikili bir yapıdan oluşur. Bu yapılanmadan ilki Genel Kurul, Denetim Kurulu, Denetleme Komitesi, Yönetim Kurulu ve Genel Müdür gibi temel birimlerden oluşuna yasal yapıdır. İkincisi ise; belli bir konuyu ele alıp ayrıntıları ile inceleyen çalışma grupları ve bazı teknik konularda faaliyet gösteren komitelerden oluşan teknik yapıdır.²⁶⁵ Kalkınma ajanslarının kuruluşu, koordinasyonu ve görevleri hakkındaki 5440

²⁶² Özen, s. 6.

²⁶³ Özen, s. 6.

²⁶⁴ Çalt, s. 9.

²⁶⁵ Hayrettin Eren ve Aynur Cidecigiller, "Bölgesel Kalkınma Ajansları", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, Sayı. 1-2, Cilt. 69, (2011), s. 396.

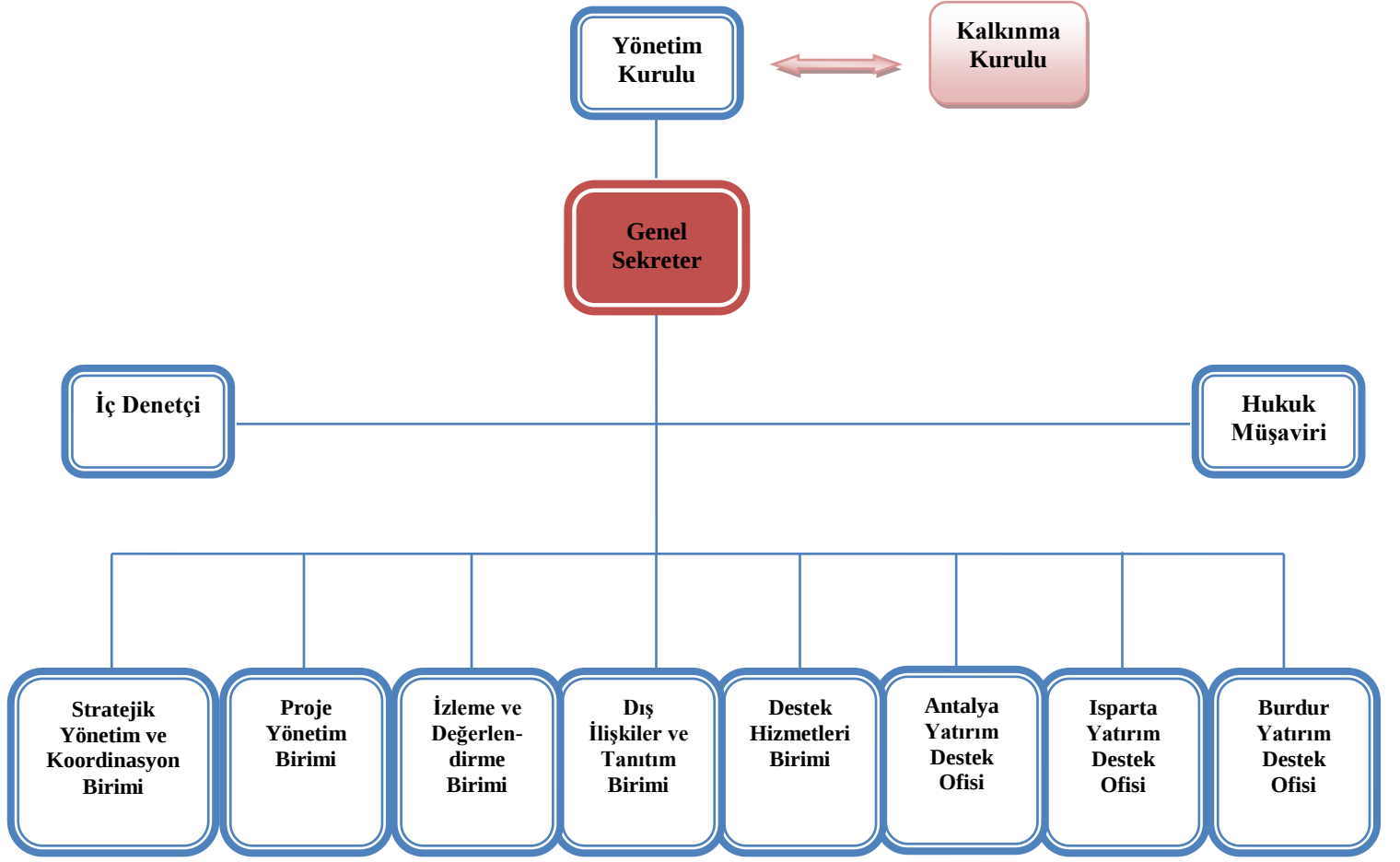
sayılı kanunun 7. Maddesi uyarınca, ajansların teşkilat yapısı; kalkınma kurulu, yönetim kurulu, genel sekreterlik ve yatırım destek ofislerinden oluşmaktadır.²⁶⁶

Kalkınma kurulu, bölgesel gelişme hedefine uygun olarak; bölgedeki kamu kurum ve kuruluşları, özel kesim, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimler arasında işbirliğini geliştirme ve ajansı yönlendirmek üzere oluşturulmaktadır. Bu kurul, illerin dengeli şekilde temsilini sağlayacak yapıda, en fazla yüz üyeden oluşmaktadır. *Yönetim kurulu*, ajansın karar organıdır ve başkanı validir. *Genel sekreterlik*, ajansın icra organıdır ve yatırım destek ofislerinin amiridir. Sorumlu olduğu birim, yönetim kuruludur. *Yatırım destek ofisleri ise*, mevcut pazarı genişletmek ve rekabet gücünü arttırmak amacıyla yatırımcılar için destek sağlamak görevini yerine getirirler ve en çok beş uzmandan oluşmaktadırlar. Ancak, ihtiyaç duyulduğu takdirde bu sayı yönetim kurulu ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın onayı ile artırılabilir. Bu kurulda, genellikle özel kesim temsilcileri yer almaktadır. Kurulun önemli görevlerinden biri Genel Müdürü seçmektir. Genel Müdürün önemli bir işlevi de teknik ekibi yetiştirmektir. Ajanslar, harcamaları bakımından kamu idarelerine karşı sorumlu, politikalarının oluşturulması ve uygulanması bakımından ise, kuruluş, kanun ve mevzuatları çerçevesinde serbest bırakılmışlardır.²⁶⁷

Bölgesel kalkınma ajanslarının idari yapısı aşağıdaki şemadan da görülmektedir.

²⁶⁶ *Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> , (19.11.2014).

²⁶⁷ *Kalkınma Kurulu*, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> , (19.11.2014).

Şekil 1: Bir Kalkınma Ajansının Organizasyon Yapısı Örneği (BAKA)

Kaynak: *Organizasyon Yapısı*, <http://www.baka.org.tr/organizasyon-yapisi-S15.html> (19.11.2014)

Bölgesel kalkınma ajanslarında iç denetim ve dış denetim yapılmaktadır. İç denetimde; ajansın faaliyetleri, hesapları, işlemleri ve performansı yönetim kurulu başkanı veya genel sekreter ile bir iç denetçi tarafından denetlenir. İç denetim raporları yönetim kuruluna ve kalkınma kuruluna sunulur. Dış denetimde ise; İçişleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca ajansın her türlü hesap ve işlemleri, yönetim kurulu tarafından her yıl en geç Mart ayında ve gerekli görülen hallerde Sermaye Piyasası Kurulu mevzuatına göre kurulmuş bağımsız denetim kuruluşlarına incelenir. Bağımsız dış denetim kuruluşları, hazırladıkları raporu eş

zamanlı olarak İçişleri Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına sunar. Denetim sonucu suç teşkil eden hususlarla ilgili gerekli işlemleri yapmaya İçişleri Bakanlığı, performansla ilgili değerlendirmeleri yapmaya ve gerekli tedbirleri almaya Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yetkilidir.²⁶⁸

3.6. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Finansman Kaynakları

Dünyadaki uygulamaya baktığımızda bölgesel kalkınma ajanslarının en önemli kaynaklarının mali teşviklerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Uygulamada ajanslara mali teşviklerin büyük bir bölümü merkezi idarenin kontrolü altında verilmektedir. Teşviklerin bütün ülke düzeyinde aynı oranlarda uygulanabildikleri durumlar olduğu gibi, öncelikli yörelere tahsis gibi farklılaştırılmış ve kademeli teşvik sistemleri de yoğun olarak uygulanmaktadır. Merkezi idarelere ilave olarak bölgesel idarelerin kendi bütçelerinden verdikleri teşvikler de bulunmaktadır. Bunlar sadece o bölge için geçerlidir. Ancak bu tür mali teşviklerin parasal önemi, merkezi teşviklere kıyasla çok küçüktür.²⁶⁹

Mali teşvikler genelde iki türde olmaktadır. Otomatik hak kazanma ile alınan teşviklerde belli başlı kriterler tespit edilmekte ve bunlara uyan her işletme uygun teşviklerden yararlanmaktadır. Çeşitli bölgelere öncelik verilmesi, bazı bölgelerin kapsam dışı bırakılması veya bölgelerarasında aranan şartlarda veya yapılan yardım oranlarında değişiklikler olması da otomatik uygulama kriterleridir. Dolayısıyla bu tür uygulamalar otomatik sayılmaktadır.²⁷⁰

Selektif (seçmeli) teşviklerde ise, teşviki istenen faaliyetin yaşayabilir olduğu bölgeye ya da ülkeye faydalı olacağı, girişimcinin bu yardıma gerçekten ihtiyacı olduğu ve teşvikin alınmasının faaliyetin başarıya ulaşmasında önemli katkısı olacağının kanıtlanması aranmaktadır. (İrlanda, Portekiz, Birleşik Krallık, Almanya). Bu tür yardımlarda değerlendirme esasları her zaman açıklanmamaktadır. Dünya'daki uygulamalarda otomatik teşviklere dayanan yardım sistemleri gittikçe önemlerini yitirmekte, yerlerini selektif (seçmeli) yardımın ağırlık kazandığı bileşik/karma

²⁶⁸ Denetim, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> , (19.11.2014).

²⁶⁹ M. Akif Özer, “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri”, *Kamu-İş*, Cilt. 12, Sayı. 2, (2012), ss. 45-46.

²⁷⁰ Özer, s. 46.

sistemler almaktadır. Bununla beraber, bazı ülkelerde tek bir otomatik teşvikin başarı ile uygulandığı da halen görülmektedir (Hollanda İspanya). Ajansların otomatik nitelikli teşviklerin verilmesindeki rolleri nispeten sınırlı kalmakta, buna karşılık teşvikler seçmeli hale dönüştükçe firmaların seçiminde ajansların yükümlülüğü artmaktadır.²⁷¹

Avrupa Birliği ve Dünya Bankası tarafından BKA'lara fon sağlanmaktadır. Fakat bu genel ya da düzenli bir gelir değildir. Finansman konusunda özellikle "Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu" (ABKF) ve "Ön Katılım İçin Yapısal Araç Fonu"(ÖKYAF) devreye girmektedir. AB'nin yapısal fonlarından biri olan ABKF, altyapıları geliştirmek, yerel kalkınmaya öncelik vermek ve küresel rekabete adapte olma amacıyla yapısal güçlük içindeki ülkelere verilirken; ÖKYAF, AB'ye aday olan ülkelerin altyapı projeleri için verilmektedir. Bunların yanı sıra özel sektör ve mahalli işyerlerinden de fon sağlayan ajanslar bulunmaktadır. Diğer taraftan çoğu BKA'ların finansman kaynakları yardımlardan oluşmaktadır.²⁷²

Avrupa ülkelerindeki BKA'ların bütçeleri yasal yapılarına, sundukları hizmetlere göre farklılıklar gösterir. Avrupa'da yerel yetkililer tarafından kurulan BKA'lar ödeneklerini kendilerini destekleyen politik yapılardan almaktadır. Bunlara ilaveten BKA'lara yönelik başka finansal kaynaklar da mevcuttur. Borsa yatırımından elde edilen kira gelirleri, kendi yarattıkları kaynaklar ve sundukları hizmetlerden elde ettikleri gelirler gibi. Hatta bazı ülkelerde olduğu gibi, bölgeden elde edilen vergi gelirlerinden de pay alırlar. Anonim şirket olarak kurulan BKA'ların başlangıçtaki finansal, hizmet ve mülk gereksinimleri kurucular tarafından karşılanır. BKA'larının yürütülmesi için gereken fonlar kendi içinden karşılanamadığı zaman, dış gelirlere yönelirler.²⁷³ BKA'lara sağlanan finansal kaynakları dört ana grupta toplayabiliriz:²⁷⁴

- Politik desteklerden sağlanan doğrudan fonlar,
- Politik desteklerden sağlanan dolaylı destekler: çalışma yerleri, iletişim olanakları, personel
- Hizmetlerden ve dışarıdan sağlanan gelirler,

²⁷¹ Özer, s. 46.

²⁷² Berber ve Çelepçi, s. 149.

²⁷³ Berber ve Çelepçi, s. 149.

²⁷⁴ Kayasü ve Diğerleri, s. 13.

- ✓ KOBİ'lerin sermayelerine katılma,
- ✓ KOBİ'lere sağlanan danışmanlık ve benzeri destek hizmetleri karşılığında alınan ücretler,
- ✓ Gayrimenkul yatırımı ve yönetimi,
- ✓ Yerel ve bölgesel yönetime verilen danışmanlık hizmetleri,
- ✓ Eğitim gelirleri,
- ✓ Seminer organizasyonları,
- ✓ Fon desteği alınarak yapılan faaliyetler ve hükümet programları yönetimi gelirleri,
- ✓ Girişim sermayesi fon yönetimi ücretleri,
- ✓ Yabancı yatırımcılara ve şirketlere verilen hizmetler,
- ✓ Yeni sanayi alanları ve sanayi parkları yönetimi,
- Uluslararası fonlar ve projeler (AB programları gibi)

Bazı ülkelerde, ajansların sağladıkları finansman kaynakları ise şöyle sıralanabilir:²⁷⁵

- Fransa'da bölgesel ve yerel hükümetler, özel sektör ve ajansların kendi gelirleri,
- Almanya'da ulusal, bölgesel, yerel hükümet,
- Avusturya'da ulusal hükümet,
- İtalya'da ulusal hükümet, İrlanda'da ulusal hükümet ve ajansların kendigelirleri,
- Japonya'da ulusal, bölgesel hükümet ve ajansların kendi gelirleri,
- Portekiz'de bölgesel hükümet, Singapur'da ulusal hükümet ve ajansların kendi gelirleri,
- İspanya'da ulusal ve bölgesel hükümet, Dünya Bankası, ajansların kendi gelirleri,
- İngiltere'de ulusal hükümet, yerel hükümetler ve kendi gelirleri ile finansmanları söz konusudur.

²⁷⁵ Berber ve Çelepçi, s. 150.

3.7. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Başarısını Etkileyen Faktörler

BKA'ların etkinliğini belirleyen yedi önemli faktör sayılabilir. Bunlar;²⁷⁶

- Finansal kaynakların varlığı,
- Nitelik ve nicelik olarak yeterli personelin varlığı,
- Bölge kalkınmasına yönelik öncelikler ve vizyon oluşturmayı içeren stratejik planlama sürecinin varlığı,
- Meşruiyet ve yetki,
- Yerel girişimcilerle güçlü ilişkiler,
- Bölgesel ekonominin motorunu oluşturan sektörlerle ilgili ortak çalışmalar,
- Bölgesel tutarlılık olarak tanımlanan, bölgede geçerli olan ortak hedeflerin BKA'lar tarafından benimsenmesi ve toplumun desteğini kazanmasıdır.

BKA'ların yerel gruplarla yakın bağlantılar kurması, finansman desteği alabilmesi ve uygulamalarının kalıcı olabilmesi için, ayrıca belirli projeler üzerinde kurulan kamu-özerk ortaklıkları ekonomik kalkınmayı canlandırmak için gereklidir.²⁷⁷

Üniversiteler ve eğitim sistemi ile ilişkiler de BKA'ların işlevlerini gerçekleştirebilmesinde önem taşır. Bölgesel kalkınmanın gelecekteki ekonomik, sosyal ve teknolojik eğilimlerinin öngörüldüğü ve küresel bilgi üretimine uzanan kanallar olarak üniversitelerle yapılacak bölgenin güçlü ve zayıf yönlerinin irdelenmesine yönelik olarak ortak araştırmaların önemi açıktır.²⁷⁸

Türkiye'de BKA'ların etkin çalışabilmesi görev ve yetkilerini en üst düzeyde yerine getirmesi gerekmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının görev ve yetkileri 5449 Sayılı Yasanın 5. Maddesinde aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.²⁷⁹

- Yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına teknik destek sağlamak,

²⁷⁶ Kayasü ve Diğerleri, s. 20.

²⁷⁷ Kader Pektekin, "Avrupa Birliği Ülkelerinde Bölgesel Kalkınma", **Kalkınma**, Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Sayı. 55, Nisan-Haziran, 2010, s. 27.

²⁷⁸ Pektekin, ss. 27-28.

²⁷⁹ Görev ve Yetkiler, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm>, (20.11.2014).

- Bölgesel plan ve programların uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak, bu faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek ve DPT Müsteşarlığı'na bildirmek,
- Bölge kalkınması için strateji geliştirmek,
- Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında işbirliği kurulmasını sağlamak,
- Sektörlerarası koordinasyonu sağlamak,
- Bölgenin analizlerini yaparak gereksinimlerini belirlemek,
- Bölgenin rekabet gücünü artırmak,
- İstihdamı artırmaya yönelik programlar geliştirmek,
- Bölgeye yatırım çekmek amacıyla fiziki, beşeri ve sosyal altyapıyı geliştirmek,
- Bölge plan ve programlarına uygun olarak, bölgenin kırsal kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak,
- Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve STK işbirliği ile yürütülen projeleri izlemek,
- Bölgenin doğal, ekonomik, beşeri kaynak ve imkânlarını tespit etmeye, ekonomik gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak veya başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek,
- Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak,
- Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek,
- Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek,

- Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.

3.8. Bölgesel Kalkınma Ajanslarına Yöneltilen Eleştiriler

Kalkınma ajansları ülke gündemine girmesinin ardından çeşitli kesimlerden eleştirilere uğramıştır. Kalkınma ajanslarına yönelik en önemli eleştiri, kalkınma ajansları konusunda yapılan düzenlemelerin Türkiye'nin idari bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturduğu yönündedir.²⁸⁰

Ülkemizin üniter bir yapıya sahip olması ve buna karşılık BKA'ların yerelleşmeyi artıracığı düşüncesi, BKA'lara karşı bir ön yargı oluşturmaktadır. Bu ön yargının temelinde merkezi devlet yapısının güçsüzleşeceği ve ülkemizin BKA'larla bölünebileceği düşüncesi yer almaktadır.²⁸¹

Küçük, etkin ve çekirdek bir teknik kadroyla çalışması öngörülen BKA'lar zamanla, sıradan bir Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) gibi, istihdam alanı olarak görülebilecektir. Bunun yanında BKA'ların, siyasi otoritenin ağırlığı yanında yerel dinamiklerin de katkısı ile hantal, siyasi müdahalelere açık, büyük ölçekli ve geniş kadrolu bir yapı haline gelme riski ortaya çıkacaktır.²⁸²

Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TURKONFED) Yönetim Kurulu Başkanı Enis Özsaruhan, 5449 sayılı kanun henüz tasarı halindeyken doğabilecek muhtemel sıkıntıları sıralamış, kanun tasarısı üzerinde düzenlemeler yapılmasını öngörmüştür. Özsaruhan'ın eleştirileri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.²⁸³

²⁸⁰ Bilal Şinik, "Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Türkiye'de (Bölge) Kalkınma Ajansları", **Megaron**, Cilt. 5, Sayı. 3, (2010), s. 132.

²⁸¹ Fatma Özmen, "AB Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları", **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 13, Sayı. 3, (2008), s. 336.

²⁸² Levent Gençyürek, "Kalkınma Ajanslarının Geleceği" Ağustos, 2006, http://www.alomaliye.com/agustos_06/levent_gencyurek_kalkinma_ajans.htm (13.01.2015)

²⁸³ Tutar ve Demiral, s. 78.

- BKA'lar, kamu ağırlıklı tasarlanarak, tüm dünyada özel sektörün dinamizmine dayanan bu tür kurumların başarılı örneklerinden uzaklaşmıştır. DPT'nin kanundaki görevi koordinasyonun çok ötesine geçirilerek 'yerellik' ihmal edilmiştir.
- BKA yönetim kurullarına valilerin başkanlık etmesi, genel sekreterinin DPT'nin onayı ile göreve gelmesi, merkeziyetçi anlayışı terk etmekte büyük zorluk çekildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.
- Bölgesel dengesizliğin giderilmesi temel amaç olduğuna göre, daha az gelişmiş bölgelere daha fazla fon ayrılması gerekirken, yasa tasarısında bu açıkça belirtilmemiştir. Sayılan bu eleştirilerde temel nokta, BKA'ların ulusal düzeyde koordinasyonunun kanunla DPT'ye verilerek yine merkeziyetçi bir anlayışa geçilmesidir.

Aynı kanunun 10. maddesine göre, BKA'ların yönetim kurulunda sanayi odası başkanı ve ticaret odası başkanı bulunmaktadır. Ancak ziraat odasından herhangi bir temsilcinin bulunmaması büyük bir eksikliktir. BKA'ların halkın sosyal yapısının tarım sektörüne dayandığı bölgelerde kurulduğu düşünülürse, yönetim kurulunda herhangi bir ziraat odası temsilcisinin bulunmamasının alınan kararların uygulanmasını sekteye uğratacağı açıktır.²⁸⁴ BKA'lara getirilen diğer eleştiriler şu şekilde sıralanabilir:²⁸⁵

- Anayasal tanımlara uygun olmayan ve yerel, merkezi, özel ya da kamu idaresi niteliği taşımayan, kimliği belirsiz bir yapı oluşturulması,
- Anayasa'ya göre yürütme organının ancak kanun ile asli olarak düzenlenmiş olan bir alanda düzenleme yetkisi kullanabileceği, bu nedenle BKA'ların kurulmasında veya kaldırılmasında Bakanlar Kurulu'na yetki verilmesinin Anayasaya aykırılık teşkil edebileceği,
- Kamu kaynağı kullanan ve yönetiminde önemli kamu ajanlarını barındıran bir tüzel kişiliğin kamu tüzel kişisi olarak tanımlanmamasında ısrar edilmesi,
- BKA'nın Yönetim Kurulu Başkanı olan valilerin, toplanan fonları, "tarafsız kamu görevlisi" sıfatı dışına çıkarak dar bir kesime kullandırabilecek olması,

²⁸⁴ Levent Başak, "İktisadi Kalkınma ve Kalkınma Ajansları ile Türkiye'nin Kalkınması Hususunda Yapılması Gerekenler ve Öneriler-I", **Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi**, (Kasım 2006), s. 60.

²⁸⁵ Neşe Karanfil, "6 Pilot Bölgede Kalkınma Sağlanırsa Kalkınma Ajansları Yaygınlaşacak", Şubat 2006, <http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?> (13.01.2015)

- BKA'nın "iş takipçisi devlet" modeli yaratması ve diğer kamu kurumlarının yetki alanlarına müdahale edebilmesi,
- BKA'da toplanacak fonların (esas olarak kamu kaynakları ve AB yardımlarının) hangi temel ilkelere, önceliklere ve sektörel teşvik politikalarına göre kullanılacağına yasada belli olmaması,
- Merkezi bütçenin vergi gelirlerinin yüzde yarımının BKA'ya aktarılmasında "gelişmişlik derecesi" gibi ölçütlerin hangi yönde etki edeceğinin belirlenmemiş olması,
- Kamu gücünün ve kamu kaynağının aktarıldığı bu yeni idari kademenin kamu denetimi dışında bırakılması,
- Devlet İhale Kanunu, Kamu İhale Kanunu ve Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu hükümlerine tabi olmaması ve göstermelik bir iç denetim üzerine, dış denetim olarak da sadece bağımsız denetim kuruluşlarının yani piyasanın denetiminin öngörülmesi; Sayıştay denetiminin fiilen dışlanması,
- Bürokrasiyi azaltma iddiasıyla yeni bürokrasiler, iller ve bölgeler arasında yeni çekişmeler, yeni idari kademeler ve denetim dışı yeni harcama birimi yaratılması,
- Bölgesel Kalkınma Ajansları yönetim kurulları bileşiminin bir ekonomik sosyal konsey oluşumunun çok gerisinde kalması; hatta çok sayıda bölgede tarımsal etkinliklerin yoğunluğuna rağmen ne Ziraat Odası, Ticaret Borsası, ne de Ziraat Mühendisleri Odası (daha doğrusu TMMOB) temsilcisine dahi yer verilmemiş olması,
- Tasarı ile görev süresi 2007 yılına kadar uzatılan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının kapatılmasının öngörülmesi, ancak tasarıda GAP çerçevesinde götürülen birçok hizmetin nasıl yürütüleceği konusunda bir düzenlemenin yer almaması, bölge çapında yatırımları harekete geçirecek herhangi bir kaynağın bulunmadığı durumlarda nasıl kaynak aktarılacağına açıklık getirilmemesi.

3.9. Ülke Örnekleri

3.9.1. İngiltere

İngiltere'nin siyasal ve yönetsel yapısı, parlamento egemenliğinin esas olduğu merkezi yapıda bir bürokratik örgütlenme şeklindedir. Bu nedenle, İngiltere' de yirminci yüzyıl boyunca görülen yerelleşme uygulamaları genellikle de yetki genişliği esasına göre gerçekleştirilmiştir. İngiltere'de 1965'li yıllardan beri İskoçya, Galler, Adalar ve Kuzey İrlanda bölgelerinde kalkınma amaçlı bölgesel planlama çalışmaları ve çeşitli bölgesel örgütlenmeler oluşturulmuştur. 1980'li yılların sonlarına doğru AB politikalarının etkisiyle, bu örgütlenmeler bölgesel politika belirleme ve sunmanın aracı haline gelmiştir.²⁸⁶

Tarihi süreç içerisinde İngiltere'de bölgesel temelli politikaların uygulanması çok eskilere dayanmaktadır.1930'larda başlayan bölgeselleşme tartışmalarının yanı sıra bölgesel eşitsizliklerin varlığı ve ekonomik açıdan geri kalmış bölgelerin ekonomik canlanmasını sağlamak için bölgesel temelli politikaların ve kurumların geliştirilmesi, oluşturulması yönünde adımlar atılmıştır. Nitekim içsel dinamiklerin etkisiyle de özellikle, 1980'lerin sonlarından itibaren bu sorunlar North East, North West ile Yorkshire ve Humber bölgeleri başta olmak üzere, İngiliz bölgelerinde yeni arayışları beraberinde getirmiştir.²⁸⁷

İngiltere'de bölgesel politikalar ile ilgili önemli dönüşümlerin ortaya çıkması sadece mevcut bölgesel temelli politikaların bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesinde yetersiz kalmasının yanında AB'ne uyum süreci içerisinde yapılması gereken politika dönüşümleri ve küreselleşme olgusunun yaratmış olduğu bölge temelli rekabet ve dinamizmin gereği yeni oluşumlar kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır.Bu tesis edilen yapı “yeni İngiliz bölgeselleşmesi” olarak adlandırılmıştır.²⁸⁸

²⁸⁶ Özen, s. 10.

²⁸⁷ Özlem Aslan, “Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri”, Birol Akgül ve Nispet Uzay (Ed.), **Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü ve Etkileri: İngiltere Örneği** içinde, Bursa: Ekin Kitabevi, 2010, s. 190.

²⁸⁸ Koray Karasu, “İngiltere’de Bölge Kalkınma Ajansları” Menaf Turan (drl.), **Bölge Kalkınma Ajansları: Nedir, Ne Değildir?** İçinde, Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005, s. 201.

Yeni İngiliz bölgeselleşmesi olarak adlandırılan bu süreç içerisinde ilk olarak 1991 yılında Avrupa Birliği'nin İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırılmasına (NUTS) uygun olarak 8 adet standart istatistikî bölgenin (SSR) kurulması gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak, kamu hizmetlerinin bölge düzeyinde örgütlenmesini sağlamak amacı ile 9 adet Bölge İdaresi kurulmuştur. Üçüncü adım ise, 1998 yılında 9 adet Bölgesel Kalkınma Ajansı ve Bölge Kurulları kurulmak suretiyle atılmıştır.²⁸⁹

İngiltere'de bölgesel kalkınma ajanslarının tarihi 1960'ların başına dayanmaktadır. İlk olarak 1965 yılında İskoçya ve Adalar Kalkınma Kurulu (Highlands and Islands Development Board) ve daha sonra Kırsal Galler Kurulu'na dönüştürülecek olan Orta Galler Kalkınma Şirketi (Mid Wales Development Corporation) kurulmuştur. Bunları takiben 1976 yılında İskoç Girişim (Scottish Enterprise) olan İskoçya Kalkınma Ajansı (Scottish Development Agency) ve Galler Kalkınma Kalkınma Ajansı (Welsh Development Agency), 1977 yılında ise Kırsal Galler Kalkınma Kurulu (Development Board of Rural Wales) oluşturulmuştur. Birleşik Krallık'ta 1977 ve 1999 yılları arasında BKA'ların çoğu hükümet kontrolü altında ve sadece hükümet programları çerçevesinde projeler yürütebilmişlerdir. Fakat belli bazı alanlarda kendi karar verebilme yetkilerine de sahiptirler. Örneğin, konut, ulaşım ve planlama politikaları bu alanlardan bazılarıdır.²⁹⁰

İngiltere son yıllarda artan ulusal zenginliğe rağmen, ekonomik gelişmedeki kuzey-güney uçurumunun büyümesinden zarar görmektedir. İstihdam oranları her ne kadar belirgin düzeyde artmışsa da, gizlenen uzun süreli işsizlik ve sosyal yoksunluk en zengin bölgelerde bile devam etmektedir. Çoğu zaman bu durum kömür, çelik ve gemi yapımı gibi geleneksel sanayilerin büyük ölçekte azalması veya bazı kırsal alanlarda ortaya çıkan sorunlar ile ilgilidir. AB Yapısal Fon programları İngiltere'de öncelikli olarak bölgesel düzeye odaklanmaktadır. Fon programlarının kapsamı sosyo-ekonomik

²⁸⁹ Karasu, s. 200.

²⁹⁰ Kayasü ve Diğerleri, s. 38.

sorunların şiddetli olduğu yöreleri içerdiği için İngiltere bölgelerinin bazı kısımları AB desteği için uygun değildir.²⁹¹

İngiltere’de BKA’lar 1998 yılında çıkarılan bir yasa ile kurulmuş, Nisan 1999’dan sonra sekiz İngiliz bölgesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. 1980’lerin ortalarından itibaren birçok İngiliz bölgesinde ajanslar çeşitli biçimlerde farklı kaynaklardan fonlanmaktadırlar. Ajansların temel amaçları; merkezi hükümet teşkilatlarının bölgesel ofisleri ve yerel yönetimlerin yardımıyla yatırımları ve ticaret teşviklerini geliştirmektir. İngiliz BKA’ları merkezi hükümete ve parlamentoya doğrudan hesap veren kamu organları olup, halen Ticaret ve Sanayi Departmanı’nın sorumluluğundadır.²⁹²

1998 yılında kabul edilen yasada her BKA’nın beş temel görevi olduğu belirtilmiştir. Bu görevler; ekonomik gelişmeyi sağlamak, iş etkinliğini, yatırımı ve rekabetçiliği teşvik etmek, istihdamı artırmak, istihdamla ilişkili becerilerin geliştirilmesini ve uygulanmasını sağlamak, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaktır. İngiltere’deki BKA’lar bakanlık dışı kamu kuruluşu ve özerk örgüt yapısındadır. BKA’ların finans kaynaklarını kamu gelirleri (merkezi yönetimlerden, bakanlıklardan aktarılan paylar) ile Avrupa Birliği yapısal fonları oluşturmaktadır.²⁹³

İngiliz bölgelerinin sosyal ve ekonomik yeniden yapılanmadaki önceliklerini tanımlaması ve tanımlanan beş amacı gerçekleştirecek bir çerçeve çizmesi beklenmektedir. Her BKA’nın temel işlevleri çerçeve politikada aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:²⁹⁴

- Bölgesel işbirliği çerçevesinde oluşturulacak bölgesel ekonomik stratejilerin geliştirilmesinde ve uygulanmasında liderlik yapmak, bölgesel ekonominin tamamen anlaşılmasını sağlamak,

²⁹¹ Seyit Köse ve Fatih Konur, “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 7, Yıl. 7, Sayı. 1, (Bahar, 2011), s. 102.

²⁹² Köse ve Konur, s. 102.

²⁹³ Köse ve Konur, s. 103.

²⁹⁴ Kayasü ve Diğerleri, ss. 41-42.

- Sosyal, fiziksel ve ekonomik yeniden canlandırma amacıyla Tek Yeniden Canlandırma Fonunu yönetmek ve Kırsal Kalkınma Komisyonlarının ve İngiliz İşbirliği oluşumlarının yeniden yapılanma görevlerini üstlenmek,

- Kırsal alanların ekonomik kalkınmasını ve yeniden yapılandırılmasını sağlamak,

- AB yapısal fonlarında öncü bir rol üstlenmek,

- İçsel yatırımların ve temel yatırım ve yeniden yatırım projelerinde koordinasyonunu sağlamak,

- Bölgesel Seçici Destek (Regional Selective Assistance) konusunda Bakanlıklara danışmanlık yapmak,

- İş alanında destek sağlamak ve İş Bağlantıları oluşumunun işleyişine bölgesel bir bakış açısı kazandırarak takip etmek,

- Yatırımları, kamu-özel ortaklığında projelere yatırım yaparak desteklemek,

- Diğer aktörler ve Britanya Yatırım Bürosu'na destek olmak amacıyla bölgenin iş alanında pazarlamasını yapmak,

- Yüksek eğitim kurumlarının çalışmaları doğrultusunda teknoloji transferlerini geliştirmek,

- Kalifiye işgücünü arttırmak ve bölgedeki yetenekli iş gücünü desteklemek, bu bağlamda eğitim ve işgücü konseylerine katkıda bulunmak ve eğitimin ana yatırımlar arasında olmasını sağlamaktır. Bunun dışında BKA'ların ulaşım, arazi kullanımı, çevre, sürdürülebilir kalkınma, yüksek öğretim suç önleme, kamu sağlığı, konut, turizm, kültür ve spor altyapılarıyla ilgili program ve politika üretmek görevleri arasındadır.

BKA'ların yapısına baktığımız zaman, karar organı olan yönetim kurulunun 8-15 kişiden oluştuğunu, kurul üyeleri ve başkan atamalarının ilgili Bakanlık tarafından yapılmakta olup, bunun bir istisnası Londra Kalkınma Ajansı'dır. BKA yönetim kurulu

üyeleri yerel yönetimlerden, bölgesel kamu örgütleri ve sivil toplum kuruluşlarından gelen paydaşlardan oluşmaktadır.²⁹⁵

Tablo 12

İngiltere’de Bölgeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları

BÖLGE	BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI
East of England	East of England Development Agency
East of Midlands	East Midlands Development Agency
North East	One North East
North West	North West Development Agency
South East	South East England Development Agency
South West	South West England RDA
West Midlands	Advantage West Midlands
Yorkshire and the Humber	Yorkshire Forward
London	London Development Agency

Kaynak: İzmir Kalkınma Ajansı, **Avrupa’da Kalkınma Ajansları**, İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Yayını, Yayın No: İZKA-A/2008-01, Temmuz 2008, s.272

3.9.2. Polonya

Polonya, tarihi boyunca, genellikle irade dışı olan büyük değişimler geçirmiştir. 1795 ile 1918 yılları arasında eski Avrupa imparatorlukları tarafından Avrupa haritasından çıkarılan ülke, 1. Dünya Savaşı’nın ardından yeniden ortaya çıkmış, ancak varlığı sadece 20 yıl sürmüştür. Ardından, 1939 ile 1945 yılları arasında tekrar ortaya çıkmış ve komünist yönetimin hükmü altına girmesiyle, ulusal özgürlüğü 54 ay sürmüştür ve Polonya, 1989 yılında ulusal egemenliğini yeniden kazanmıştır.²⁹⁶

²⁹⁵ Aslan, s. 193.

²⁹⁶ François Bafail, “Polonya’da Bölgeselleşme ve Âdemi Merkezileşme: Karşılaştırmalı Perspektiften Bir Avrupalılaşıma Süreci”, Ayhan Kaya-François Bafail (drl.), **Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği Karabük**,

Eski bir doğu bloğu ülkesi olan Polonya, Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Eski sosyalist ülkelerin bu süreç içerisinde Avrupa Birliğine ve yine bu kapsamda liberal ekonomiye yönelişi bu ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında önemli değişiklikler yaratmıştır. Liberal ekonomik sisteme yeni dâhil olan bu ülkelerin, hem uluslararası büyük sermayenin yeni faaliyet alanlarına kavuşturulması ve hem de AB'ye uyum süreci noktasında bölgesel kalkınmanın sağlanması için idari yapılarında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Eski bir doğu bloğu ülkesi olan Polonya'da bu kapsamda girilen en önemli adım ise kalkınma ajanslarının kurulmaya başlanması olacaktır.²⁹⁷

Polonya'da düzenlenen yeni yapılandırmalardan en önemlisi bölgesel kalkınma ajanslarının kurulması olmuştur. Çünkü Polonya'nın tarihinde yaşanan olumsuzluklar, ülke içinde çok sayıda etnik kültürün bulunması, çok sayıda farklı dil konuşulması gibi nedenler bölgeler arasında eşitsizliğin gittikçe artmasına neden olmaktadır.

1975'ten beri Polonya 49 voivodship'e yani merkezi teşkilata bağlı 49 ile bölünmüştür. 1998'de Polonya'nın AB'ye yaklaşma ve ekonomisini dönüştürme çabaları merkezi teşkilatın bölgesel düzeyde yeni bir örgütlenme oluşturmasını gerektirdi. Böylece önceki 49 voivodship birleştirilerek bölgesel düzeyde yeni 16 voivodship oluşturuldu. 1998'de yeni voivodshiplerde merkezi teşkilata bağlı olmayan ve seçimle iş başına gelen bölgesel bir hükümet kurulması kanunlaştı. Böylece Polonya 16 voivodship'e (bölge), 380 poviat'a (il) ve 2489 gminas'a (belediye) bölündü.²⁹⁸

Polonya'da bölgesel politikaların oluşumu ve BKA'ların kurulması AB ile yapılan anlaşmaların etkisi sonucu olmuştur. AB fonları olan PHARE ve buna bağlı ISPA, SAPARD ve PHARE ESC programları ile 1990'larda Polonya'nın bölgeselleşme ve entegrasyonu gerçekleştirmesi desteklenmiştir.²⁹⁹

Valenciennes ve Katowice'nin Karşılaştırmalı Analizi içinde, 1. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 71.

²⁹⁷ Yahya Can Dura, "Dünya Uygulamaları Bağlamında Kalkınma Ajanslarının Yapısal Analizi", **Kalkınma Ajansları Türk İdare Dergisi**, Sayı. 455, (Haziran, 2007), s. 25.

²⁹⁸ TEPAV, "Polonya'da Bölgesel Kalkınma Ajansları", s. 8, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269868392r9967.Polonya_da_Kalkinma_Ajanslari.pdf, (15.01.2015).

²⁹⁹ Çalt, s. 11.

Polonya, NUTS sınıflamalarını 1999 yılında Devlet İdari Reformu’nu yaptıktan sonra belirlemiş, 2000 Mayıs’ında Bölgesel Kalkınma Yasası çıkarılmıştır. Aynı yılın Haziran ayında Bölgesel Kalkınma Bakanlığı’nı kurdu. BKA yasası bölgesel kalkınmayı destekleyecek program, yönetim, kurumsal yapı ve bölgesel sözleşme kavramlarını içeren bir dizi ilke belirlemiştir.³⁰⁰ 2000 yılında bölgesel ölçekte politikaların geliştirilebilmesi için AB standartlarında etkin veri toplanması amacıyla istatistikî bölge birimi sistemi (NUTS) kabul edilmiştir. Buna göre Polonya, 5 NUTS birimine bölünmüştür.³⁰¹

Polonya’daki kalkınma ajanslarının büyük bir kısmı anonim şirket biçiminde kurulmuştur. Bu modelin en büyük avantajı, Polonya’da Ticaret Kanununun şirket yönetimlerinin performanslarını, mali etkinlik ölçütüne göre oldukça sıkı bir biçimde sınırlandırmasıdır. Şirket performansının karlılığa göre değerlendirilmesi hiç şüphesiz bölgesel ekonomik kalkınmayı amaçlayan bir organizasyonun ortakları için şirket yönetimini denetleyebilecekleri önemli bir kontrol faktörüdür.³⁰²

Şirket modeli deneyiminin ardından, özellikle 1991 ve 1993 yıllarında, kalkınma ajansları Dernekler ve Vakıflar Yasası’na tabi olarak sivil toplum örgütü biçiminde kurulmuşlardır. Ancak sivil toplum örgütü modeli bu kez de hantal bürokratik işlemler nedeniyle son derece verimsiz ve yavaş işlemeye başlamıştır. Diğer bir sorun ise, Ticaret Hukukuna tabi olan kurum ve kuruluşların STK modelinden çok şirket modelini desteklemeleri olmuştur. Böylece Polonya’da kısa zamanda içinde sivil toplum örgütü modeli terk edilmiş ve şirket modelinin mevcut kanun içinde daha iyi işlemesi için çeşitli çözümler düşünülmeye başlanmıştır.³⁰³

Polonya’da merkezi hükümet düzeyinde örgütlenmiş bölgesel kalkınma ajanslarının işlevinden sorumlu üç temel kurum bulunmaktadır. Bunlar; Polonya Bölgesel Kalkınma Ajansı (PARD), Sanayi Kalkınma Ajansı (IDA) ve Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliğidir. PARD, AB kaynaklı fonların bölgesel ya da yerel

³⁰⁰ Füsün Ç. Oralalp, “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikalarının Gelişimi ve Aday Ülke Deneyimleri”, **Avrupa Birliği Süreci ve Planlama, 5.Türkiye Şehircilik Kongresi**, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları,2001, s. 189.

³⁰¹ TEPAV, s. 8.

³⁰² TEPAV, s. 9.

³⁰³ TEPAV, s. 10.

kalkınma ajanslarına dağıtımını koordine eden kamu otoritesidir. IDA, yerel düzeyde faaliyet gösteren pek çok ajansın sermaye ortağıdır. Bölgesel Kalkınma Ajansları Ulusal Birliği ise; kalkınma ajansları için çeşitli faaliyetler (eğitim, network oluşturma, bilgi değişimi vb.) yürüten STK modelindedir.³⁰⁴

Polonya'daki kalkınma ajansları bölgesel kalkınma adına yaptıkları aktiviteleri kendi kaynaklarından finanse etmek zorundadırlar ancak bu kaynaklar son derece sınırlıdır. Polonya'daki kalkınma ajansları, eğitim programları, değişim projeleri, çalışma gezileri gibi bazı faaliyetlerini dış kaynaklı küçük fonlardan sağlamaya çalışmışlardır. Bu fonlar küçük olmalarına karşın kalkınma ajanslarının faaliyet çeşitliliğini ve sayısını önemli ölçüde arttırmıştır. Böylece dış kaynaklı fonları önemli bir kaynak olarak keşfeden kalkınma ajanslarının bütçelerindeki dış kaynaklı yardımların payı sistematik olarak artmıştır. Polonya'daki kalkınma ajanslarının personelleri 1-83 kişi arasında değişmekte olup ortalama 19 kişiden oluşmaktadır. Uzman personel içinde en yaygın meslek grubunu mühendisler oluşturmakta, bunu ekonomistler ve avukatlar izlemektedir.³⁰⁵

Polonya da kurulan bölgesel kalkınma ajanslarından bir tanesi *Pomeranya Göller Bölgesi'nde* faaliyet gösteren Pomeranya Kalkınma Ajansı (PKA)'dır. Yerel otoritelerin 1992 yılında kurduğu Pomeranya Kalkınma Ajansı bölgenin enerji, finans, hizmet ve inşaat gibi ana sektörleri tarafından da desteklenmektedir. Pomeranya Kalkınma Ajansı'nın yapısında pay sahiplerinin oluşturduğu bir genel meclis ve onun altında çalışan Danışma ve Yönetim Kurulu oluşmaktadır. Pomeranya Bölge Kurulu, yerel bankalar, IDA ve temel sektörlerden bazı özel girişimler ajansta pay sahibidir. Ana amaçları;³⁰⁶

- Girişimleri desteklemek,
- Sermaye çekmek ve bölgede yatırımı teşvik etmek,
- Bölgesel politika uygulamada yerel otoritelere yardım etmek,
- Pomeranya'yı geliştirmeyi amaçlayan girişimlere destek vermek,
- AB yapısına uyum sağlayacak şekilde bölgeyi hazırlamak,

³⁰⁴ TEPAV s, 10.

³⁰⁵ TEPAV ss, 11-13.

³⁰⁶ Kayasü ve Diğerleri, s. 74.

- AB yardım fonlarını yönetmek,
- Uluslararası proje programlara katılmak,
- Bölgenin gayrimenkul piyasasını geliştirmek olarak belirlenmiştir.

Ana amaçlar doğrultuda temel faaliyetlerini dört alanda sürdürmektedir. Bunlardan ilki bölgesel ilerlemedir. Bu bağlamda yatırımcılara ve girişimcilere hizmetler verilmekte, tanıtıcı ekonomik olaylar düzenlemekte, yatırım konusunda danışmanlık hizmetleri vermekte, bölgesel yayınlar yapmaktadır. İkinci alan Avrupa entegrasyonunda AB fonları hakkında bilgi ve danışmanlık servisleri vermek, AB programları ve diğer fonlar tarafından finanse edilebilecek projeler hazırlamak, AB projeleri ve programları yönetmek ve yerel yönetimlere bu konuda eğitim vermek, çalışmalar arasındadır. Yatırım sermayeleri de diğer bir faaliyet alanıdır. Bu alanda kobilere iş planları hazırlamak, yeniden yapılandırma programları düzenlemek gibi danışmanlık hizmetleri vermektedir. Son faaliyet alanı ise ticari mülkle ilgilidir ve bu bağlamda işletme, arabuluculuk, yatırım ve danışmanlık hizmetleri vermektedir.³⁰⁷

Sosyoekonomik yapısı itibariyle Türkiye'ye benzer bir ülke olan ve 1993'ten beri kalkınma ajansları modelini uygulayan Polonya ile Türkiye'nin, 1996-2006 yılları arası kişi başına en düşük ve en yüksek gelirli bölgeleri karşılaştırıldığında, Türkiye'de bölgesel politika anlamında rekabetin olmadığı ortamda bölgesel dengesizliğin giderek arttığı görülmektedir. Nitekim 1996-2000 yılları arasında en gelişmiş bölgede GSYH artışı, en az gelişmiş bölgeye göre yaklaşık 35 kat yüksektir. Buna karşın, Polonya'da aynı nitelikteki bölgeler incelendiğinde fark yaklaşık 12 kattır. 2004-2006 yılları arasında söz konusu fark Türkiye'de yaklaşık 48 kata çıkmışken, Polonya'da neredeyse aynı seviyede kalmış ve yaklaşık 13 kat olmuştur. Polonya bölgesel dengesizliğin giderilmesinde kalkınma ajanslarını özellikle 1999 yılından itibaren aktif şekilde kullanmıştır. Bölgesel farklılığın Türkiye'ye nazaran çok daha az olduğu düşünüldüğünde, Polonya için rekabetin bölgeleri çok da olumsuz etkilemediği söylenebilir.³⁰⁸

³⁰⁷ Kayasü ve Diğerleri, ss. 74-75.

³⁰⁸ Nihat Işık, Duygu Baysal ve Onur Ceylan, "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları", **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt. 3, Sayı. 2, (2010), ss.1-18.

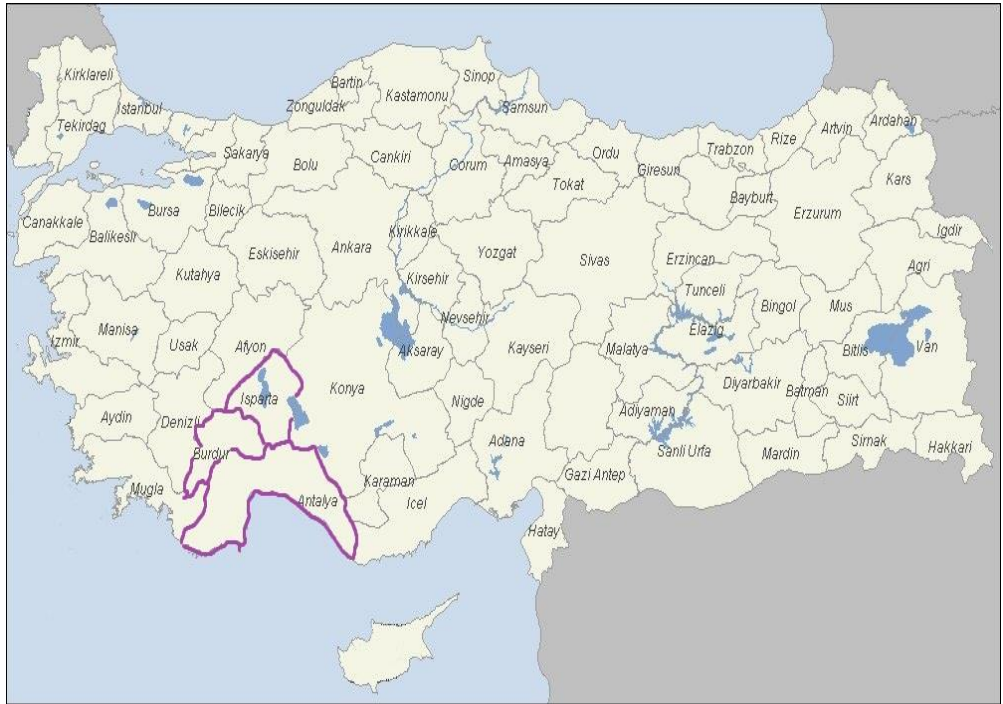
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BKA: BATI AKDENİZ ÖRNEĞİ

Bu bölümde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması’nda (IBBS) Düzey 2 TR 61 olarak adlandırılan Batı Akdeniz Bölgesi’nin sosyoekonomik ve sosyokültürel durumu ile bölgede yapılan ve/veya yapılması planlanan bölgesel kalkınma çalışmaları üzerinde durulacaktır.

4.1. Bölgeye Genel Bakış

22 Eylül 2002 tarihli ve 24884 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına Göre, TR61-Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimi olarak adlandırılan Batı Akdeniz Bölgesi, Antalya, Isparta ve Burdur illerini kapsamaktadır.³⁰⁹

Şekil 2: TR61 Bölgesi’nin Türkiye Haritasındaki Yeri

Kaynak: İl Haritası, <http://www.turkiye-rehberi.net/t%C3%BCrkiye-%C4%B0l s%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1-haritas%C4%B1> (07.07.2015).

³⁰⁹ Karar Sayısı: 2002/4720, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm> (02.03.2015).

Yukarıdaki haritadan TR61 bölgesinin hem Ege hem de İç Anadolu Bölgesi ile sınır olduğu görülmektedir ve bölgede yer alan illerden Antalya'nın Akdeniz'e kıyısı olması, Isparta ile Burdur'un iç kesimlerde yer alması bölgede iklim çeşitliliğini ve coğrafi çeşitliliğin olmasını sağlamaktadır.

Batı Akdeniz Bölgesi'nin batısında Muğla ve Denizli, kuzeyinde Afyon ve Konya, doğusunda Karaman ve Mersin, güneyinde de Akdeniz yer almaktadır. Bölge; 36.797 km²'lik alanla Türkiye yüzölçümünün %4,7'sini oluşturmakla birlikte coğrafi konumu, verimli toprakları, zengin su kaynakları nedeniyle ilk çağlardan beri çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış ve her çağda cazibe merkezi olmuştur.³¹⁰

Aşağıdaki tabloda Batı Akdeniz Bölgesi'nin ve Antalya, Isparta, Burdur illerinin sınırlarında bulunan göllerde dâhil km² cinsinden ne kadar alanı kapladığı görülmektedir. Tablodan yüzölçümünün en fazla olduğu ilin 20790,56 km² ile Antalya, en az olduğu ilin ise 7134,95 km² ile Burdur olduğu söylenebilir.

Tablo 13

Batı Akdeniz Bölgesi ve Kapsadığı İllerin Alanı (km²)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Alan (göl dâhil) km ²
TR61	Batı Akdeniz	36796,59
TR611	Antalya	20790,56
TR612	Isparta	8871,08
TR613	Burdur	7134,95

Kaynak: Genel Bilgiler; Bölgelerin Alanı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015)

³¹⁰ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **TR61 Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) Bölge Planı 2010-2013**, s.12, <http://www.baka.org.tr/uploads/6224tr-61-bolge-plani.pdf> (18.09.2014).

4.1.1. Antalya

Ulusal ve uluslararası alanda, “Yeryüzü Cenneti”, “Akdeniz’in İncisi” ve “Türk Rivierası” olarak tanınan Antalya, Türkiye’nin güneyinde, merkezi Akdeniz kıyısında olan bir turizm şehridir. Kuzeyinde; Burdur, Isparta, Konya, doğusunda; Karaman, Mersin, batısında; Muğla illeri bulunmaktadır.³¹¹

Anadolu’nun güneyindeki Toros Sıradağları, doğu-batı doğrultusunda Akdeniz’e paralel olarak uzanmakta ve böylece kıyıda üç tarafı dağlarla çevrili, güneyi denize açık dar ovalar meydana getirmektedir. Antalya, bulunduğu ovada dağların sahilden uzaklaşmasıyla oluşmuş, 35 metre yükseklikte falezli iki düzlük şeklindedir.³¹²

Antalya alanının büyük bir bölümü (%76) Toros Dağları ile kaplıdır ve yaklaşık on dağ 2500 metreden, 2 dağ 3000 metreden yüksektir ve dağlardan denize ulaşan birçok bağımsız ırmak vardır. Antalya ovaları alivyonlu topraklar ile zengin tarım arazisi olma özelliği taşımaktadır. 590 km’lik sahil bandının 290 km’si doğal kumsallardan oluşmakta ve böylece Antalya turistlerin uğrak tatil yeri olmaktadır.³¹³ İlin kara, deniz ve hava yolları ile iç ve dış pazarlarla bağlantılı olması her yönü ile kapasiteyi artırmaktadır. Antalya ili Türkiye'nin en büyük deniz limanlarından birine ve hava trafiği bakımından ikinci büyük havalimanına sahiptir.³¹⁴

Antalya iklimi genel olarak Akdeniz iklimine girmektedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı olarak ifade edilen iklim tipi diğer bir deyişle “Mutedil Deniz ve Sıcak Deniz İklim Sınıfı”na girer, daha iç kesimlerde ise “Soğuk Yarı-Kara İklim” tipi görülmektedir. Antalya, bölgede, zengin bitki biyoçeşitliliğiyle öne çıkan illerden birisidir. Güney Anadolu’daki endemik türlerden yaklaşık 250 tanesi yalnız Antalya il sınırları içinde yetişmektedir ve il sınırları içerisinde yayılış gösteren bitki türlerinin tıbbi yönleri önemlidir. Yurtiçinde aktarlar aracılığı ile ticareti yapılan doğal tıbbi bitkilerin büyük çoğunluğu Antalya il sınırları içerisinde de yetişmektedir. Kısa

³¹¹ Genel Bilgiler, <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,66213/antalya.html>, (11.03.2015).

³¹² Şerife Bengü Demirci, “Bölgesel Tanıtım Faaliyetlerinin Turizm Sektörünün Gelişmesine Etkileri ve Antalya İli Örneği (Belek)”, (Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, Ankara,2009), s. 79.

³¹³ Coğrafya,

<http://www.antalyaguide.org/default.asp?islem=menudetay&id=423&catid=407&antalyaguide=Co%F0rafya> (11.03.2015).

³¹⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, **Bölgesel Göstergeler TR61 Antalya, Isparta, Burdur**, Yayın No. 3549, Ankara, 2010, s. X.

mesafelerde ani yükseltilerin bulunması, iklimsel yapısının iç kesimlere doğru değişkenlik göstermesi, arazi yapısının oldukça çeşitli olması, Antalya'nın bitki türleri sayısı bakımından oldukça zengin olmasını sağlamaktadır. Antalya, ekolojik önemleri yanında oldukça ekonomik öneme sahip olan otsu, çalimsı ve ağaç türlerini bünyesinde barındıran, biyolojik çeşitlilik ve verimlilik açısından son derece zengin bir ildir.³¹⁵

4.1.2. Isparta

“Güller ve Göller Diyarı” olarak tanımlanan Isparta, jeopolitik konumu ele alındığında Türkiye için büyük önem taşıyan bir ildir. Ege, Akdeniz ve İç Anadolu'yu birbirine bağlayan kavşak konumunda olması, gerçekleştirilen ticari, sanayi ve sosyokültürel faaliyetlerde rol almasını sağlamaktadır.

Akdeniz Bölgesi'nin kuzeyinde bulunan Göller Yöresi'nde yer alan Isparta, kuzey ve kuzeybatıdan Afyon ilinin Sultandağı, Çay, Şuhut, Dinar ve Dazkırı, batıdan ve güneybatıdan Burdur ilinin Merkez, Ağlasun ve Bucak, güneyden Antalya ilinin Serik ve Manavgat, doğu ve güneydoğudan ise Konya ilinin Akşehir, Doğanhisar ve Beyşehir ilçeleri ile çevrilmiştir.³¹⁶

Isparta arazisinin, 3. zaman kıvrılmaları ve tektonik hareketleri sonucunda bugünkü şeklini aldığı anlaşılmaktadır. Isparta ilinin çevresini doğal bir sınır gibi çevreleyen dağlık alanlar; yöredeki ovalar ve ovalarla dağların arasında kalan az eğimli dalgalı arazilerden oluşan akarsular tarafından parçalanmış platolar Isparta'nın üç ana jeomorfolojik birimini oluşturmaktadır. Isparta ilinin %68,4'ü dağlardan, %16,8'i ovalardan, % 14,8'i platolardan oluşmaktadır.³¹⁷

Isparta, Akdeniz iklimi ile Orta Anadolu'da yaşanan karasal iklim arasında geçiş bölgesinde yer almaktadır. Bu nedenle, il sınırları içinde her iki iklimin özellikleri de gözlenir. Meteorolojik araştırmalara göre, Isparta'nın iklim yapısı, soğuk yarı kara iklim tipi olarak belirlenmiştir. İlin güney kesiminde Akdeniz iklimi, kuzeydoğuya gidildikçe karasal iklimin etkisi hissedilir. Yaylalık kesimler, ovalık alanlara göre daha

³¹⁵ T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı VI. Bölge Müdürlüğü-Burdur, **Antalya İli Doğa Turizmi Master Planı**, Aralık 2012, s. 5.

³¹⁶ *Coğrafya*, <http://www.ispartadernegi.com/ispartanin-tanitimi/cografya/>, (12.03.2015).

³¹⁷ Doğan Demirci, **Isparta Evleri**, Isparta: T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 7, 2011, s. 16.

soğuktur. İl genelinde yağışlar genellikle yağmur, kış aylarında zaman zaman kar, bahar ve yaz aylarında sağanak yağışlar şeklinde gözlenir. İlde rakımın yüksek olması nedeniyle, çevre iller ile karşılaştırıldığında, yıllık kar yağı fazladır. İlde kar yağışları genelde Aralık- Mart ayı arasında görülür. Yıllık yağış toplamaları, güneyden kuzeye çıkıldıkça azalmaktadır.³¹⁸

Isparta, iklimi, yükseltisi ve toprak yapısı bakımından değişiklik gösterdiğinden, bitki örtüsü de farklılık göstermektedir. Yılın her mevsiminde, doğa, farklı bitki örtüsü ile değişik renklere bürünmektedir. Isparta ili arazisinin yarısına yakın kısmı ormanlardan oluşmaktadır. Bölgede en çok görülen ağaç türleri; karaçam, kızılçam, sedir, katran, meşe ve ardıçtır. Ayrıca belli yüksekliklerde yabani zeytinlikler vardır. Her türlü hububat, sanayi bitkileri, meyve ağaçları, sebzeler, geniş üzüm bağları ve gül bahçeleri ile örtülüdür. Kekik, adaçayı, sistuslar, ladenler, çayır ve mera bitkileri de bölgede sıklıkla görülür.³¹⁹

Isparta ilini karakterize eden zirai faaliyetler içinde meyvecilik başta gelmektedir. Elma, kiraz, kayısı, vişne ve üzüm yetiştiriciliği meyve ürünleri içinde önemli yere sahiptir. Ülkemizde çok büyük bir oranla başı çeken gül üreticiliği yanında hububat, baklagiller ve endüstri bitkileri de Isparta tarımında önemli bir yer teşkil eder. Göller yöresinin merkezi konumundaki Isparta ili, büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı ile tatlı su balıkçılığının yapıldığı önemli merkezlerden biridir. Isparta ilinin ekonomisi eski çağlarda bez dokumacılığı ve deri işlemeciliği gibi küçük sanat dallarına bağlı iken, orta çağlarda tuz, şarap, koku ve renk veren bitki ihraç eden bir şehir durumuna gelmiştir. Bölge arazisinin kokulu ve tıbbi bitkileri yetiştirmeye müsait olması nedeniyle gülcülük başlamış ve yurdumuzun yegâne gülyağı ihracatı yapan bölgesi durumuna gelmiştir. Yine geçmişin basit dokumacılığı zamanla gelişerek, yerini halıcılık sanayiine bırakmış, bu yüzden bölgenin en büyük halı pazarı durumuna gelmesi ilin ticari hayatına canlılık kazandırmıştır.³²⁰

³¹⁸ Jülide Özdemir, “Isparta İlinin Turizm Potansiyeli ve Geliştirilebilir Turizm Çeşitleri”, (Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, Mart-2008), ss. 26-28.

³¹⁹ Özdemir, s. 28.

³²⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, s. XII.

Ayrıca, yörede yetişen bitkiler bilim dünyası açısından da büyük önem teşkil etmektedir ve Akdeniz ve İran-Turan bölgelerinin kesişim yerinde bulunan farklı ekolojik koşullara sahiptir. Bitki örtüsünün primer olduğu lokaliteler diğer yörelerden daha fazladır ve bilim dünyasına 40 civarında taksonun tanımı Isparta’da yetişen bitkilerden yapılmıştır.³²¹

4.1.3. Burdur

Burdur, doğu ve güneyinden Antalya, batısından Denizli, güneybatısından Muğla, kuzeyinden Afyon, kuzeydoğusundan Isparta illeri ile çevrilen ve güneybatı Anadolu’nun Göller Yöresi’nde yer alan bir ildir. İl arazisinin %2,7’si yayla, %19’u ovalardan oluşmakta, %60,6’sı dağlık, %17,6’sı ise engebeli arazidir. Topraklar genel olarak killi ve kireçli bir yapıya sahiptir. İlin genel yüksekliği (ortalama) 1000 metredir. Burdur, güneyden Batı Torosların uzantıları üzerindeki Boncuk Dağları, Elmalı Dağı ve Katrancık Dağı, doğudan yine Batı Torosların uzantısı olan Kuyucak ve Dedegöl Dağı, kuzeyden Burdur Gölü ve Karakuş Dağ Sırası, batıdan ise Acıgöl ve Eşeler Dağları gibi doğal sınırlarla çevrilmiştir.³²²

Burdur Havzası’nda iklim bakımından Akdeniz ikliminin tipik özellikleri görülse de yüksek kesimlerinde ve dağların iç taraflarında karasal iklim ile İç Anadolu iklim özelliklerine yakın özellikler gösterir. Burdur ilinde kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar kurak ve sıcak geçmektedir. Hemen her yıl kar yağışı görülür ve havzada, ilkbahardan başlayarak yaklaşık sonbahar sonlarına kadar görülen bir yağış noksanlığı vardır. İç Anadolu, Ege ve Akdeniz bölgeleri arasında geçit iklimi özelliğine sahiptir. Burdur Havzası’nda, küresel ısınmanın etkisiyle önemli iklim değişimleri olmuştur, iklimde meydana gelen bu değişim etkisini göl seviyelerinde, drenaj şartlarında ve bitki örtüsü üzerinde hissettirmiştir.³²³

Burdur ilinde tarıma elverişli topraklar sınırlıdır ve tarım ürünleri de tür açısından çeşitlilik göstermez. Ürünler arasında en geniş yeri tahıl; başta buğday, onun ardından arpa tutar. Şekerpancarı, tütün, anason, yerfıstığı, üzüm ve gülyağı üretimi için

³²¹ Hasan Özçelik ve Hilal Serdaroglu, “Isparta Florasına Genel Bakış”, **Isparta’nın Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu II**, Isparta, C. II, 16-17 Mayıs 1998, s. 161.

³²² *İlin Konumu*, <http://www.burdur.gov.tr/ilin-konumu.asp> , (13.03.2015).

³²³ *Burdur*, <http://www.bagev.com.tr/iller/burdur.php?> (13.03.2015).

yetiştirilen gül (Kuzey kesiminde) öteki önemli ürünler arasındadır. Burdur'un özellikle güney yarısında kırsal nüfusun başlıca uğraşı ve gelir kaynağı, hayvancılık ve hayvan ürünleridir. Daha çok küçükbaş hayvan beslenir. Sanayi fazla gelişmemiştir. Başlıca sanayi kolları gıda (şeker, et kombinası, sütli maddeler yapımı, un fabrikaları), dokuma ile bazı geleneksel el sanatlarıdır (halıcılık, dericilik, bakırcılık). Burdur, jeolojik yapısı nedeniyle krom yatakları yönünden zengindir.³²⁴

4.2. Bölgenin Sosyoekonomik Göstergeleri

4.2.1. Nüfus Yapısı

TÜİK' in 2014 verilerine bakıldığında TR61 bölgesi ve bu bölgeye komşu diğer alt bölgelerin adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre toplam nüfusları ve nüfus artış oranları aşağıdaki tablo 14' de görölmektedir.

³²⁴Türkiye İstatistik Kurumu, s. XIII.

Tablo 14

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Toplam Nüfus ve Nüfus Artış Hızı (2014)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Hızı (Binde)
TR	Türkiye	77695904	13,32
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2915188	22,23
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2995289	3,39
TR52	Konya, Karaman	2349170	13,72
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2898240	22,66
TR62	Adana, Mersin	3892850	9,76
TR611	Antalya	2222562	29,36
TR612	Isparta	418780	2,41
TR613	Burdur	256898	-1,44

Kaynak:Nüfus ve Göç;Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi,

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015).

(1 31 Aralık itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden elde edilmiştir.

2 İl, ilçe, belediye, köy ve mahallelere göre nüfuslar belirlenirken: Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından, ilgili mevzuat ve idari kayıtlar uyarınca Ulusal Adres Veri Tabanı (UAVT)’nda yerleşim yerlerine yönelik olarak yapılan; idari bağılılık, tüzel kişilik ve isim değişiklikleri dikkate alınmıştır.

3 Yıllık nüfus artış hızları hesaplanırken 2014 yılı idari bölünüş yapısı dikkate alınmıştır.)

Tabloya bakıldığında, 2014 verilerine göre Batı Akdeniz Bölgesi’nin toplam nüfusu, bölgeye komşu olan alt bölgeler içerisindeki sıralamada 4. sırayı almaktadır. Ancak, binde 22.66 oranındaki nüfus artışıyla yine komşu alt bölgeler arasındaki sıralamada başı çekmektedir. Bölgeyi oluşturan illerin toplam nüfus sıralamasında birinci sırada 2222562’lik nüfusu ile Antalya, ikinci sırada 418780’lik nüfusu ile Isparta, üçüncü sırada ise 256898’lik nüfusu ile Burdur yer almaktadır. Nüfus oranında

en fazla artış olan iller de sırasıyla Antalya ve Isparta'dır. Burdur ilinin nüfusun binde 1.44'lük oranda azalma meydana gelmiştir.

Tablo 15

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Aldığı Göç, Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (2014)

Bölge Kodu	Bölge Adı	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	108619	73117	35502	12,25
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	76644	89023	-12379	-4,12
TR52	Konya, Karaman	59392	60162	-770	-0,33
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	105705	81279	24426	8,46
TR62	Adana, Mersin	95785	106649	-10864	-2,79
TR611	Antalya	93057	64631	28426	12,87
TR612	Isparta	17966	19930	-1964	-4,68
TR613	Burdur	10235	12271	-2036	-7,89

Kaynak: Nüfus ve Göç; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi,

<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015)

(1 Bölge içindeki illerin birbirleri arasındaki göç kapsamamıştır.)

Yukarıdaki tablodan, Batı Akdeniz Bölgesi ve çevresindeki düzey2 bölgeleri arasında, en fazla göç alan düzey 2 bölgesinin TR32 (Aydın, Denizli, Muğla), en az göç alan düzey 2 bölgesinin de TR52 (Konya, Karaman) olduğu görülmektedir ve TR61 Batı Akdeniz Bölgesi ise, 105705 değerle en fazla göç alan ikinci alt bölgedir. Yine aynı bölgeler içinde, en fazla göç veren TR62 bölgesi iken, en az göç veren TR52 bölgesidir. Batı Akdeniz Bölgesi ise, bu bölgeler arasında üçüncü sırayı almaktadır. Tabloda ele alınan bölgeler de net göç ve net göç hızı en yüksek ve en düşük olan bölgeler sırasıyla TR32(Aydın, Denizli, Muğla) ve TR33(Manisa, Afyon, Kütahya,

Uşak)'tır. Batı Akdeniz Bölgesi, 8,46 'lık net göç hızıyla tabloda ele alınan bölgeler arasında ikinci sırada yer almaktadır. Bölgeyi oluşturan iller arasında da Antalya en fazla göç alan ve en fazla göç veren il konumundadır. Antalya'yı ise Isparta ve Burdur izlemektedir. Antalya'da 12.87'lik net göç hızı ile nüfusu artmış, ancak -4.68'lik net göç hızını sahip olan Isparta'nın ve -7.89'luk net göç hızına sahip olan Burdur'un nüfuslarında azalma meydana gelmiştir. Buna rağmen Batı Akdeniz Bölgesi'nin nüfusunda 24426'lık bir artış söz konusudur.

4.2.2. Eğitim

Batı Akdeniz Bölgesi özellikle yükseköğrenim alanında Türkiye için önemli bir yere sahiptir. Bölgede 2'si vakıf 3'ü devlet olmak üzere 5 üniversite vardır. Akdeniz Üniversitesi, Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi, Uluslararası Antalya Üniversite'si Antalya'da, Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta'da ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Burdur'da bulunmaktadır. Özellikle Akdeniz Üniversitesi ve Süleyman Demirel Üniversitesi sağlık alanında büyük başarılarla imza atmışlardır.

TUBİTAK tarafından yapılan, 2014 yılı Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi ile üniversiteler, bilimsel ve teknolojik araştırma yetkinliği, fikri mülkiyet havuzu, işbirliği ve etkileşim, girişimcilik ve yenilikçilik kültürü ile ekonomik katkı ve ticarileşme boyutları altında 23 göstergeye göre sıralanmış, endeks kapsamında 50 ve üzeri öğretim üyesi olan 144 üniversite hesaplamaya dâhil edilmiştir. Bu endeks içinde Süleyman Demirel Üniversitesi 20. sırada Akdeniz Üniversitesi ise 34. sırada yer alarak ilk 50 üniversite arasına girmişlerdir.³²⁵

³²⁵ TUBİTAK, <http://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/turkiyenin-girisimci-ve-yenilikci-50-universitesi-aciklandi> (18.03.2015).

Tablo 16

Cinsiyete Göre Okuryazar Sayıları (2013)

	Türkiye	Batı Akdeniz	Antalya	Isparta	Burdur
Okuma-Yazma Bilmeyen/Erkek	449328	7731	4536	1972	1223
Okuma-Yazma Bilmeyen/Kadın	2205315	38320	21212	10351	6757
Okuma-Yazma Bilmeyen/Toplam	2654643	46051	25748	12323	7980
Okuma-Yazma Bilen/Erkek	33098329	1233184	934517	184464	114203
Okuma-Yazma Bilen/Kadın	31275805	1188747	897240	178929	112578
Okuma-Yazma Bilen/Toplam	64374134	2421931	1831757	363393	226781

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Burdur 2013, Yayın No. 4236, Ankara, Eylül 2014, s. 86.

(1. Yabancılar dâhil değildir.

2. 31 Aralık itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden elde edilmiştir.

3. Koyu ile gösterilen yerler toplam sayıyı ifade etmektedir.)

TÜİK 2013 verilerine göre oluşturulan tabloda, hem Türkiye’de hem de Batı Akdeniz Bölge’si ve bölgenin kapsadığı illerde okuma-yazma bilmeyen kadınların ve erkeklerin sayısı arasında büyük fark olduğu, okuma-yazma bilmeyen kadınların erkeklerden daha fazla olduğu görülmektedir. Tabloya bakıldığında, cinsiyete göre okuma-yazma bilenler arasındaki fark, yine cinsiyete göre okuma yazma bilmeyenler arasındaki farktan azdır. Batı Akdeniz Bölgesi içerisinde yer alan illerde, okuma yazma bilen erkekler ile kadınlar arasındaki farkın en fazla görüldüğü yer 37277 kişiyle Antalya, en az görüldüğü yer ise, 1625 kişi ile Burdur’dur. Isparta’da ise 5535 kişilik farkla erkekler kadınlardan daha fazla okuma-yazma bilmektedir.

Türkiye’de okuma-yazma bilenler toplamının yaklaşık %3.76’lık kısmını ve okuma-yazma bilmeyenler toplamının yaklaşık %1. 734’lük kısmını Batı Akdeniz Bölge’sinin oluşturduğu söylenebilir. Bilinmeyen sayıları dâhil edilmeden yapılan hesaplamada bölge halkının yaklaşık %98’inin okuma yazma bildiği görülmektedir.

Aşağıdaki tablo 17’ ye bakıldığında sadece ilkokul düzeyindeki kadın mezun sayısının erkek mezun sayısından fazla olduğu ancak, tabloda yer verilen ilkokul mezunu dışındaki diğer eğitim düzeylerinden mezun olan erkeklerin kadınlardan fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 17

Cinsiyete Göre Mezun Olunan Eğitim Düzeyleri (2013)

	Türkiye	Batı Akdeniz	Antalya	Isparta	Burdur
İlkokul Mezunlu/Erkek	6454722	273785	199845	41425	32515
İlkokul Mezunlu/Kadın	8539510	350644	249850	58727	42067
İlkokul Mezunlu	14994232	624429	449695	100152	74582
İlköğretim Mezunlu/Erkek	6783011	236561	184996	31139	20426
İlköğretim Mezunlu/Kadın	5176931	188457	145963	26165	16329
İlköğretim Mezunlu	11959942	425018	330959	57304	36755
Ortaokul veya Dengi mezunlu/Erkek	1720425	64460	47836	10257	6367
Ortaokul veya Dengi mezunlu/Kadın	1107874	40035	31417	5473	3145
Ortaokul veya Dengi mezunlu	2828299	104495	79253	15730	9512
Lise veya Dengi Mezunlu/Erkek	6976694	269406	201373	44988	23045
Lise veya Dengi Mezunlu/Kadın	5108641	212220	159475	34496	18249
Lise veya Dengi Mezunlu	12085335	481626	360848	79484	41294
Yüksek Okul veya Fakülte Mezunlu/Erkek	3762530	153345	116375	24209	12761
Yüksek Okul veya Fakülte Mezunlu/Kadın	2944250	122575	96253	17096	9226
Yüksek Okul veya Fakülte Mezunlu	6706780	275920	212628	41305	21987
Yüksek Lisans Mezunlu/Erkek	313397	9209	6936	1525	748
Yüksek Lisans Mezunlu/Kadın	219360	6275	4951	920	404
Yüksek Lisans Mezunlu	532757	15484	11887	2445	1152
Doktora Mezunlu/Erkek	93407	3124	2031	864	229
Doktora Mezunlu/Kadın	60773	1888	1403	361	124
Doktora Mezunlu	154180	5012	3434	1225	353

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Isparta 2013, Yayın No. 4234, Ankara, Eylül 2014, ss. 88- 89.

(1. Yabancılar dâhil değildir.

2. 31 Aralık itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminden elde edilmiştir.

3. Koyu ile gösterilen yerler toplam mezun sayısını ifade etmektedir.)

4.2.3. İstihdam

Ekonominin temel göstergelerinden olan istihdam, ekonomik, sosyal ve politik istikrarın da önemli göstergelerinden biridir. Sosyalleşme açısından da önemli olan istihdam verileri sosyal politikaların şekillenmesinde de etkilidir.³²⁶

Tablo 18

15+ Kurumsal Olmayan Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (%)

Bölgeler	Yıllar	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı	Tarım Dışı İşsizlik Oranı
Türkiye	2011	49,9	9,8	45,0	12,4
	2012	50,0	9,2	45,4	11,5
	2013	50,8	9,7	45,9	12,0
Batı Akdeniz Bölgesi	2011	57,9	9,3	52,6	12,5
	2012	56,9	8,2	52,2	11,1
	2013	57,2	7,9	52,6	10,9

Kaynak: TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013, Yayın No. 4232, Ankara, Eylül, 2014, s. 142.

(1. Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2. İki bin kişiden az gözlem değerlerinde örneklem büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.)

Tablo 18’ de 15+ kurumsal olmayan nüfusun hem Türkiye’de hem de TR 61 bölgesinde yıllara göre işgücü durumu verilmiştir. Kurumsal olmayan nüfus, huzurevleri, yetimhaneler, öğrenci yurtları, kışlalar ve cezaevleri gibi yerlerde barınan kişiler dışında kalan nüfusu ifade etmektedir.

Tablodan bakılarak Batı Akdeniz Bölgesi’nin 2011,2012 ve 2013 yıllarındaki işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranı Türkiye ortalamasının altında kalmış, işgücüne katılım ve istihdam oranında ise Türkiye ortalamasının üstünde yer almıştır.

³²⁶ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, TR61 Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) Bölge Planı 2010-2013, s. 84.

2012 yılında bir önceki yıla kıyasla, Türkiye’de işgücüne katılım oranında 0,1’lik ve istihdam oranında 0,4’lük, TR 61 bölgesinde ise işgücüne katılım oranında 1’lik ve istihdam oranında 0,4’lük bir artış olmuştur.

2013 yılında ise, Türkiye’de işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranında artış görülürken, TR 61 bölgesinde ki işsizlik ve tarım dışı işsizlik oranlarında azalış meydana gelmiştir.

Tablo 19

15+ İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre Sektörel Dağılımı (%)

Bölgeler	Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
Türkiye	2011	25,5	26,5	48,1
	2012	24,6	26,0	49,4
	2013	23,6	26,4	50,0
Batı Akdeniz Bölgesi	2011	33,6	12,1	54,3
	2012	31,6	13,5	54,9
	2013	32,1	13,5	54,3

Kaynak: TÜİK, *Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013*, s. 142.

(1. Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

2. İki bin kişiden az gözlem değerlerinde örneklem büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.)

Tabloya bakıldığında, tarım ve hizmetler sektörlerinde istihdam edilenlerin oranının Türkiye’ye kıyasla Batı Akdeniz Bölgesi’nde daha yüksek olduğunu, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin oranının ise Batı Akdeniz Bölgesi’nde daha düşük olduğunu görmekteyiz.

2012 yılında, Türkiye’de tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranında 0,9’luk bir azalma söz konusu iken, Batı Akdeniz Bölgesi’nde 2,0’lık bir azalma mevcuttur. Yine aynı yıl, sanayi sektöründe bölgede 1,4’lük bir artış gerçekleşirken Türkiye’de 0,5’lik bir azalma gerçekleşmiştir.

Tablodaki verileri dikkate alarak, bölgede sanayi sektöründe istihdam edilenlerin oranının diğer sektörlerle kıyasla daha düşük olmasının sebeplerinde birinin,

bu sektörün bölgede aktif rol oynamadığı ve sahip olduğu sanayi kapasitesini değerlendiremediği söylenebilir.

4.2.4. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve Gayri Safi Katma Değer

Gayri safi yurt içi hâsıla (GSYİH); bir ülke sınırları içerisinde belli bir zaman içinde, üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin para birimi cinsinden değeri olarak ifade edilmektedir ve TÜİK tarafından en son 2001 yılında hesaplanmıştır.

Bölgesel gayri safi katma değer (GSKD), bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıktı) değerinden, bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilir. Bölgesel gayrisafi katma değer ile bölgede ikamet eden üretici birimlerin ekonomik faaliyetlerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır, bu nedenle üretici birimin yerleşik olduğu bölge hesaplamalarda esas alınmaktadır. Bölgesel GSKD, bölgede ikamet eden hane halklarının gelirinin ölçüsü değil, bölgenin üretim gücünün bir göstergesidir.³²⁷

³²⁷ TÜİK, **Gayri Safi Katma Değer Bölgesel Sonuçlar 2004-2011**, Ankara: Ulusal Hesaplar Daire Başkanlığı Yıllık Hesaplar Grubu, 2014, s. 2.

Tablo 20**Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla****(Milyon TL, 2001)**

Bölge Kodu	Bölge Adı	Cari Fiyatlarla KBDGSYİH (Milyon TL)
TR	Türkiye	2600
TRA1	Erzurum, Erzincan, Bayburt	1309
TRA2	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	884
TRB1	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1732
TRB2	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	908
TRC1	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	1693
TRC2	Şanlıurfa, Diyarbakır	1400
TRC3	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1203
TR10	İstanbul	3711
TR21	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	3310
TR22	Balıkesir, Çanakkale	2550
TR31	İzmir	3894
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	2940
TR33	Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	2291
TR41	Bursa, Eskişehir, Bilecik	3045
TR42	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	4978
TR51	Ankara	3333
TR52	Konya, Karaman	1937
TR61	Antalya, Isparta, Burdur	2458
TR62	Adana, Mersin	2899
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	1925
TR71	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	2203
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	1722
TR81	Zonguldak, Karabük, Bartın	2816
TR82	Kastamonu, Çankırı, Sinop	1813
TR83	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya,	1889
TR90	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	1730

Kaynak: Ulusal Hesaplar; <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015).

Tablo 20’ de Türkiye ve Düzey 2 bölgelerinin 2001 yılına ait Cari Fiyatlarla Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsılları (KBDGSYİH) gösterilmiştir. Türkiye’de cari fiyatlarla kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla 2600 (milyon TL) iken, TR61 bölgesinde 2458 (milyon TL)’dir. Düzey 2 bölgeleri arasında bir sıralama yapıldığında cari fiyatlarla kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsılanın en yüksek olduğu beş bölge sırasıyla TR42, TR31, TR10, TR51, TR21, en düşük olan iki bölge ise sırasıyla TRA2 ve TRB2 bölgeleridir. TR61 olarak isimlendirilen Batı Akdeniz Bölgesi ise bu sıralamada 11. sırada yer almaktadır.

Tablo 21

Cari Fiyatlarla Bölgesel Gayrisafi Katma Değer, 2007-2011

(İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Temel Fiyatlarla)

Bölgeler	Yıllar	Tarım		Sanayi		Hizmetler		Gayrisafi Katma Değer	
		Bin TL	Pay %	Bin TL	Pay %	Bin TL	Pay %	Bin TL	Pay %
TR Türkiye	2007	64331717	8,5	209515201	27,8	480537624	63,7	754384542	100
	2008	72274585	8,5	232475082	27,2	549835548	64,3	854585214	100
	2009	78775886	9,1	218623211	25,3	567050589	65,6	864449686	100
	2010	92739021	9,5	259022057	26,4	628785937	64,1	980547016	100
	2011	103635252	9,0	316326396	27,5	730491491	63,5	1150453139	100
TR61 Batı Akdeniz Bölgesi	2007	4537170	15,1	4457596	14,9	21 017 300	70,0	30012066	100
	2008	4742685	14,4	4844194	14,7	23 355 001	70,9	32941880	100
	2009	5210194	15,2	4297258	12,6	24 689 379	72,2	34196832	100
	2010	7465360	18,7	5082965	12,7	27 456 672	68,6	40004998	100
	2011	7581180	16,6	6063891	13,3	32 101 227	70,2	45746298	100

Kaynak: TÜİK, *Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013*, s. 123.

(1. Yuvarlama nedeniyle veriler toplamı vermeyebilir.

2. TL olarak gösterilen para birimi 2005-2009 yıllarında YTL, 2010 yılından sonra TL olarak kullanılmıştır.)

Batı Akdeniz Bölgesi cari fiyatlarla bölgesel gayrisafi katma değerinin sektörel paylarına bakıldığında, en yüksek pay 2008 yılında %70,9 ile hizmetler sektöründen oluşmaktadır. Bölgenin cari fiyatlarla katma değerini oluşturan diğer sektörlerin paylarına bakıldığında, 2010 yılında %18,7 ile tarım sektörü, 2007 yılında %14,9 ile sanayi sektörü en yüksek değeri almaktadır.

2007-2011 yılları arasındaki bölgenin cari fiyatlarla gayrisafi katma değerini oluşturan payların en yüksek hizmetler sektörüne ve en düşük sanayi sektörüne ait olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde ise en yüksek pay hizmetler sektörüne, en düşük pay tarım sektörüne aittir.

4.2.5. Sağlık

Tablo 22

Bölgenin Sağlık Göstergeleri 2013

	Türkiye	Batı Akdeniz Bölgesi	Antalya	Isparta	Burdur
Uzman Hekim	73886	3169	2457	570	142
Pratisyen Hekim	38572	1725	1277	259	189
Asistan Hekim	21317	769	512	257	-
Toplam Hekim	133775	5663	4246	1086	331
Diş Hekimi	22295	1096	900	123	73
Eczacı	27012	1387	1081	190	116
Sağlık Memuru	134488	6289	4380	1258	651
Hemşire	139544	5651	3825	1277	549
Ebe	53427	2709	1686	622	401
Toplam Kurum Sayısı	1517	68	43	17	8
Toplam Yatak Sayısı	202031	7690	5046	1962	682

Kaynak: Sağlık; Hastane ve Yatak Sayıları; Sağlık Personeli Sayısı, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).

(1. "Diğer kamu" grubu altında Belediyelere ait sağlık kurumlarının yatak sayıları kapsamıştır. Ayrıca, Milli Savunma Bakanlığı'na ait hastanelerdeki yatak sayıları da bu gruba dâhil edilmiştir.

2. Devlet hesabına ve serbest çalışan tüm sağlık personelini kapsar.)

Yukarıdaki tablo 22’ de Türkiye, Batı Akdeniz, Antalya, Isparta ve Burdur’a ait 2013 yılı sağlık göstergeleri verilmiştir. Türkiye’de toplam hekim sayısının yaklaşık %4,23’ünü Batı Akdeniz Bölgesi’ndeki hekimler oluşturmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi’ni oluşturan hekimlerin ise, yaklaşık %72,9’ u Antalya, %19,17’si Isparta ve %5,84’ ü Burdur illerinde bulunmaktadır.

Türkiye’de mevcut toplam kurum sayısının yaklaşık %4,48’ini ve toplam yatak sayısının yaklaşık %3,80’ini Batı Akdeniz Bölgesi kapsamaktadır. Burdur ilimizde asistan hekimin bulunmaması Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’nde tıp fakültesi olmamasından kaynaklanmaktadır. Antalya ve Isparta illerinde uzman hekim sayısı pratisyen hekim sayısından daha fazla iken, Burdur ilinde pratisyen hekim sayısının uzman hekim sayısından daha fazladır.

4.2.6. Yaşam Memnuniyeti

Tablo 23

Bölgenin Mutluluk ve Umut Düzeyi (%)

	Türkiye	Antalya	Isparta	Burdur
Mutlu/Toplam	59	49,8	70,4	56,8
Mutsuz/Toplam	10,8	11,7	5,6	8
Umutlu/Toplam	77,01	71,2	85,79	76,84
Umutlu Değil/Toplam	22,99	28,8	14,21	23,16

Kaynak: *Toplumsal Yapı; Yaşam Memnuniyeti*, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).

Yukarıdaki tablodan Türkiye’nin %59’unun, Antalya’nın %49,8’inin, Isparta’nın %70,4’ünün ve Burdur’un %56,8’inin mutlu olduğu görülmektedir. Bu iller arasında Antalya ve Burdur’un mutluluk oranının Türkiye ortalamasından düşük, Isparta’nın mutluluk oranı ise Türkiye ortalamasından daha yüksektir. Batı Akdeniz Bölgesi’nin mutluluk düzeyi ise Türkiye ortalamasının üstünde olup, bölge %59’luk mutluluk oranına sahiptir.

Batı Akdeniz Bölgesi'nin %8,43'ün mutsuz olup, Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi'ndeki iller içinde en mutsuz olan il ise %11,7 ile Antalya'dır.

Tabloya bakıldığında TR61 bölgesi içinde umut düzeyinin en yüksek olduğu ilin Isparta olduğu, geleceğe dair umut beslemeyenlerin en yüksek olduğu ilinde Antalya olduğu görülmektedir. TR61 bölgesinin %77,94'ünün umutlu ve Türkiye ortalamasının üstünde olduğu, %22,056'sının ise umutsuz olduğu ve Türkiye ortalamasının altında olduğu söylenebilir.

Tablo 24

Bölgenin Verilen Hizmetlerden Memnuniyet Düzeyi (%)

		Türkiye	Antalya	Isparta	Burdur
Sosyal Güvenlik Kurumu Hizmetleri	Memnun	69,6	62	83,4	60,6
	Orta	8,3	8,4	3,1	6,5
	Memnun Değil	9,6	14,3	3,8	10,6
	Fikri Yok	12,5	15,3	9,7	22,2
Sağlık Hizmetleri	Memnun	74,7	68,7	89,1	78,8
	Orta	10,6	12,7	4,8	8,1
	Memnun Değil	14,7	18,5	6,1	13
Eğitim Hizmetleri	Memnun	69,7	62,2	86,6	74,6
	Orta	13,5	15,5	6,8	11,2
	Memnun Değil	16,9	22,2	6,6	14,2
Adli Hizmetler	Memnun	52,8	37,4	66,8	28,8
	Orta	6,5	4,7	2,5	3,5
	Memnun Değil	9,5	12,9	5	7,8
	Fikri Yok	31,2	45,1	25,7	60
Asayiş Hizmetleri	Memnun	79,4	76	92	87,2
	Orta	9,5	10,5	4,3	5,5
	Memnun Değil	11,1	13,6	3,8	7,3
Ulaştırma Hizmetleri	Memnun	76,4	67,1	86,2	81,3
	Orta	8	8,4	2,5	4,4
	Memnun Değil	12,6	18	3,7	6,7
	Fikri Yok	3	6,5	7,6	7,6

Kaynak: Toplumsal Yapı; Yaşam Memnuniyeti, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).

Tablo 24’ de TR61 bölgesini oluşturan Isparta, Antalya, Burdur illeri ile Türkiye genelinde, çeşitli hizmetlerden memnun olma düzeyleri verilmiştir. Tabloda yer alan hizmetler çerçevesinde en fazla memnun olan ilin Isparta olduğu ve Türkiye

ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetlerinde ve adli hizmetlerden memnun olan ikinci il Antalya'dır. Ancak, Antalya'nın memnuniyet ortalaması Türkiye ortalamasının altındadır. Sağlık, eğitim, asayiş ve ulaştırma hizmetlerinde ise ikinci sırayı alan Burdur ilinde bu hizmetlerdeki memnuniyet düzeyi Türkiye ortalamasının üstündedir.

Batı Akdeniz Bölgesi, yaklaşık olarak sağlık hizmetlerinde %78,6, eğitim hizmetlerinde %74,46, asayiş hizmetlerinde %85,06 ve ulaştırma hizmetlerinde %78,2 memnuniyet düzeyleri ile Türkiye ortalamasının üstünde yer almaktadır. Yine bu bölgenin adli hizmetlerdeki ve Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetlerindeki memnuniyet düzeyleri sırasıyla yaklaşık %44,33 ve %68,66 oranında olup Türkiye ortalamasının altındadır.

4.3. Bölgenin İktisadi Potansiyeli

4.3.1. Tarım

TR61 Bölge topraklarının verimli, su kaynaklarının çok, sulama imkanlarının gelişmiş ve ikliminin ılıman olması nedeniyle bölgede tarımsal ürün potansiyeli yüksektir. Sulama imkânlarının gelişmiş olması ve diğer bölgelere göre daha yaygın olması bölgede meyve ve sebze üretimini ön plana çıkarmıştır. Bölgenin sahip olduğu bu avantajlar, bölgede üretilen ürünlerin verim değerlerinin ülke ortalamasının üzerinde olmasını sağlamaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı bölgede çeşitli iklimlerin görülmesine neden olmakta ve bu durum bölgede üretilen ürün yelpazesinin geniş olmasını sağlamaktadır .³²⁸

³²⁸Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı**, s. 33, <http://www.baka.org.tr/uploads/1391759531TR61Duzey2Bolgesi2014-2023BolgePlani.pdf> (15.03.2015).

Tablo 25**Bölgenin Tarım Alanı Kullanımı (Hektar) 2014**

		Türkiye	Batı Akdeniz	Antalya	Isparta	Burdur
	Toplam işlenen tarım alanı ve uzun ömürlü bitkiler	23943053	734867	366787	208628	159453
	Toplam işlenen tarım alanı	20705240	607852	294157	168842	144852
İşlenen Tarım Alanı	Ekilen	15788587	469167	206353	135141	127674
	Nadas	4107618	78647	39249	28371	11027
	Sebze	804144	59415	47987	5279	6149
	Toplam uzun ömürlü bitkilerin alanı	3237813	127016	72630	39785	14601
	Yem bitkileri	1884471	44600	12039	10819	21742
	Süs bitkileri	4891	622	569	51	3

Kaynak: Tarım, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015)

- (1. Mısır, burçak ve fiğ için dane alanları ayrılmış olup yem bitkileri ekili alanına dâhil edilmemiştir.
2. Faaliyetlere Göre Ürünlerin İstatistikî Sınıflamasına (CPA-2002) göre verilmiştir.
3. Süs bitkileri alanı 2011 yılından itibaren derlenmeye başlanmıştır.
4. Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.
5. Rakamlar geçicidir.)

Tablo 25’ de 2014 yılına ait arazi kullanım verileri gösterilmiştir. Türkiye’de toplam işlenen tarım alanının %2,93’ünü, toplam uzun ömürlü bitki alanının %3,92’sini, yem bitkisi alanının %2,36’sını ve süs bitkisi alanının %12,71’ini Batı Akdeniz Bölgesi oluşturmaktadır. Bölgedeki süs bitkisi alanının %91,47’sini Antalya ili oluşturmakta ve TR61 bölgesi içinde en fazla süs bitki alanına sahip Antalya il konumundadır. Yem bitkisi alanının en fazla görüldüğü il ise Burdur’dur.

TR61 bölgesi 2010, 2011 ve 2012 yıllarında düzey 2 bölgeleri arasında en yüksek bitkisel üretim değerlerine sahip olan bölgedir. Bölgeyi Adana ve Mersin

illerinin oluşturduğu TR62 bölgesi izlemektedir. Türkiye’de 2008-2012 yılları arasında bitkisel üretim değeri yıllık ortalama %8,3 oranında artış gösterirken, bölgede bu oran %14,1 ile Türkiye ortalamasının üzerinde artmıştır.³²⁹

Tablo 26

Bölgelerin Bitkisel ve Kişi Başına Bitkisel Üretim Değerleri

Bölgeler	Yıllar	Bitkisel Üretim Değeri (1000 TL)	Kişi Başına Bitkisel Üretim Değeri (TL)
Türkiye	2013	92452530	1206
	2014	97988282	1261
Batı Akdeniz Bölgesi	2013	9375831	3309
	2014	9604256	3314
Antalya	2013	7442878	3449
	2014	7432784	3344
Isparta	2013	1233565	2953
	2014	1400248	3344
Burdur	2013	699388	2719
	2014	771224	3002

Kaynak: Tarım, <http://tuikapp.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do#>, (15.04.2015)

(1. Yuvarlama nedeniyle toplamda farklılık olabilir.

2. Rakamlar geçicidir.

3. TÜİK; 2013 ve 2014 verileri ile hazırlanmıştır.)

Tablo 26’ da 2013 ve 2014 yıllarına ait bitkisel üretim değerleri verilmiştir. 2014 yılında bitkisel üretim değeri Türkiye’de yaklaşık %5,99, Batı Akdeniz Bölgesi’nde %2,43, Isparta’da %13,51 ve Burdur’da %10,27 oranında artış gösterirken Antalya’da %0,135 oranında azalış göstermektedir. Türkiye’de, TR61 bölgesinde, Isparta’da ve Burdur’da 2014 yılı kişi başına düşen bitkisel üretim değerinde artış görülürken, Antalya’da bu değer 105 TL kadar azalmaktadır. Hem 2013 hem 2014

³²⁹ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **Batı Akdeniz Tarım Çalıştayı**, 16-17 Mayıs 2013, s. 9.

yılları içinde Batı Akdeniz Bölgesi ve Antalya, Isparta, Burdur illerindeki kişi başına düşen bitkisel üretim değeri Türkiye’de kişi başına düşen bitkisel üretim değerinin üzerinde gerçekleşmiştir.

TR61 bölgesi 2012 yılında tahıllar ve diğer bitkisel ürünler grubunda Türkiye üretiminin yaklaşık %2,5’ini ve sebze yetiştiriciliğinde %15,7’sini karşılamıştır. Sebze yetiştiriciliğinde düzey 2 bölgeleri arasında ilk sırada yer almıştır. Bölgede örtü altı sebze üretimi de yaygındır ve bu üretim Antalya ilinde yoğunlaşmıştır. Bu durumun temel nedenleri seracılık faaliyetinin ılıman iklim koşullarını gerektirmesi, sera iklimlendirme maliyetinin kıyı kesimlerde daha düşük olmasıdır. Bölge 2012 yılında diğer düzey 2 bölgeleri arasında yetiştirdiği örtü altı sebze miktarı ile ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca bölge, meyve içecek ve baharat 2012 verilerine göre düzey 2 bölgeleri arasında 12. sırada yer almış olmasına karşın üretim hacmi ile 2. sırada yer almıştır. Yine 2012 verilerine göre Türkiye’de üretilen kesme çiçeğin %47,4’ü bölgede üretilmiştir ve düzey 2 bölgeleri arasında ilk sırada yer almıştır.³³⁰

³³⁰ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *Batı Akdeniz Tarım Çalıştayı*, ss. 10-13.

Tablo 27

Meyve, Sebze, Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler İle Örtü Altı

Sebze ve Meyve Üretim Miktarları (2013)

	Türkiye	Batı Akdeniz	Antalya	Isparta	Burdur
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler Üretim Miktarı	102 419 445	2 636 432	992 741	573 692	1 069 999
Sebze Üretim Miktarı	28 448 218	4 335 253	4 006 109	124 373	204 771
Meyve Üretim Miktarı	19 419 256	2 140 089	1 283 589	777 947	78 553
Seçilmiş Ürünlerde Örtü Altı Sebze ve Meyve Üretim Miktarı	6 273 927	3 238 250	3 198 913	9 936	29 401

Kaynak: TÜİK, “Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013; Seçilmiş Göstergelerle Isparta 2013; Seçilmiş Göstergelerle Burdur 2013” kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

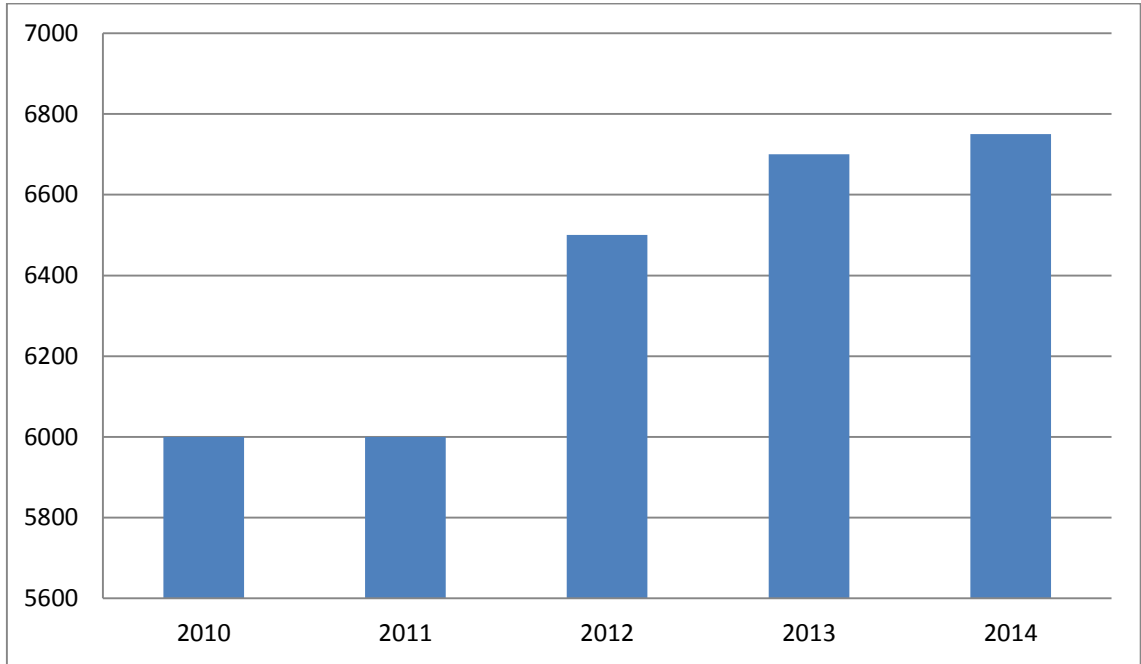
- (1. İşlenmemiş tütün ve tekstilde kullanılan ham bitkiler Türkiye toplamında verilmiştir.
2. Bilgi CPA sınıflandırmasına göre verilmiştir.
3. Sebze üretimine, örtü altı üretimi de dâhildir.
4. Sebzelede, birden fazla ekilişlerin yarattığı mükerrer alanlardan dolayı ürün ekiliş alanları verilmemektedir.
5. Turunçgiller ve çay (yaş) toplamda verilmiştir.)

Yukarıdaki tablo 27’ de verilen TÜİK 2013 verilerine göre, tahıllar ve diğer bitkisel ürünler üretim miktarı en fazla Burdur ilinde, sebze, meyve, örtü altı sebze ve meyve üretim miktarı ise en fazla Antalya ilinde gerçekleşmiştir.

Türkiye’de üretilen tahıllar ve diğer bitkisel ürün miktarlarının yaklaşık %2,57’sini, sebze miktarının %15,23’ünü, meyve miktarının %11,02’sini, seçilmiş ürünlerde örtü altı sebze ve meyve miktarlarının %51,61’ini Batı Akdeniz Bölgesi oluşturmaktadır.

Bölgede yetişen, Türkiye’de ve dünyada oldukça ün kazanan tarım ürünlerinden elma, gül, tıbbi ve aromatik bitkiler ise Batı Akdeniz’in ekonomisinde önemli bir yere sahiptir.

Türkiye’de mevcut endemik bitki türlerinin önemli bir kısmı Batı Akdeniz Bölgesi’nde özellikle de Antalya’da yoğunlaşmıştır. Bölgede bulunan 750 çeşit endemik türün 500 tanesi Antalya’da yayılış göstermektedir. Isparta ili ise, ülkemizde tıbbi ve aromatik bitkilerin tanındığı, kullanıldığı ve toplandığı illerin başında gelmektedir. Gül ve gül ürünleri ile ünlenen Isparta ilinin bu konudaki en büyük avantajı, aromatik yağ çıkaran gül yağı fabrikalarının Mayıs-Haziran ayları dışında atıl kalması ve diğer aromatik bitkileri işleyecek hazır tesis durumunda olmalarıdır. Bunun yanında yabani hayattan toplanarak pazara sunulan, kekik, adaçayı, oğul otu, lavanta, biberiye, nane gibi uçucu yağ içeren bitkilerin Isparta doğal florasında da bulunmaları tıbbi ve aromatik bitkilerinde önemini artırmaktadır.³³¹

Şekil 3. 2010-2014 Yılları Arası Türkiye Gül Çiçeği Üretimi (Ton)

Kaynak: T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, **2014 Gül Çiçeği Raporu**, Şubat, 2015, s.4.

³³¹ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu**, Aralık, 2012, s. 17.

Şekil 3' e bakıldığında, gül çiçeği üretimi 2010 ve 2011 yılları arasında sabit kalmakta, diğer yıllarda ise artış göstermektedir.

Türkiye'deki gül üretiminin %80'i Isparta ve çevresinde geri kalanı ise Afyon, Burdur ve Denizli'den toplanmaktadır. Toplanan gül çiçeği ihraç edilmeyip hemen işlenerek, gülyağı ve gül koncreti üretilmektedir. 2014 yılında sadece Gülbirlik, toplam getirisi 1.779.275 \$ olan 207 kg gül yağı ihracatı yapmıştır. Buna karşın gül yağı ve gül koncreti ithalatımız bulunmamaktadır.³³²

Tablo 28

Türkiye'de Gül Yağı İhracat ve Bedelleri

Yıllar	Gül Yağı (Kg)	İhracat (\$)
2009	4.903	8.492.2708
2010	11.404	9.157.202
2011	7.538	10.300.738
2012	5.494	12.613.231
2013	4.678	10.748.439
2014	3.443	13.961.163

Kaynak: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **Gül Sektörü Raporu**, Şubat 2011, s. 6.

Tablo 28' e göre, en fazla gül yağı ihracat miktarının 11.404 kg ile 2010 yılında yapılmasına karşın, en fazla ihracat bedeli 13.961.163\$ ile 2014 yılında gerçekleşmektedir. Buradan gül yağı fiyatlarının 2014 yılında en yüksek seviyede olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin gül yağı ihracatının çok önemli bir kısmı Avrupa ülkelerine yapılmaktadır. Bunların yanında Azerbaycan, ABD, Körfez ülkeleri, Irak, İsrail, Hindistan, Hong Kong, Güney Kore ve Japonya da gül yağı ihraç ettiğimiz yerler

³³² T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, ss. 4-6.

arasındadır. Gül yağı ihracatımızda Fransa çok büyük farkla önemli bir paya sahipken, Almanya onu takip etmektedir.³³³

Türk gülyağının dünya piyasalarındaki talebinin artmasına bağlı olarak, bölgede gül işleme tesislerinin sayısı hızla artmaktadır. Isparta, kozmetik ve parfüm endüstrisinin bölgede ve hatta tüm ülkede gelişmesi için büyük bir kozmetik vadisi oluşturma potansiyeline sahiptir. Bölgede yer alan resmi kurumların, özel şirketlerin, araştırma merkezlerinin ve eğitim kurumlarının işbirliği ile kurulabilecek kozmetik vadisi, yüksek rekabet gücüyle, dünya kozmetik piyasasını etkileyecek potansiyele sahiptir.³³⁴

4.3.2. Hayvancılık

Hayvancılık sektörü; hayvansal ürünler ihtiyacının karşılanması yanı sıra devamlı istihdam yaratması, tarıma dayalı et, süt, yumurta, gıda, yem, yünlü tekstil ve deri sanayilerine hammadde sağlaması yönünden önem arz etmektedir. Türkiye’de hayvan sayısı hayvancılık sektörü gelişmiş pek çok ülkeden fazla olmasına rağmen birim hayvan başına elde edilen verim daha düşüktür. Diğer taraftan işletme ölçeklerinin küçük ve üretiminde geleneksel yapıda olması, hayvansal üretim artışını engellemektedir.³³⁵

³³³ T.C Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, s. 6.

³³⁴ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *G l Sektörü Raporu*, ss. 8-11.

³³⁵ Hasan Yılmaz ve Diğ rleri, “Isparta İlinin Tarımsal Yapısı, Üretimi ve Gelişme Potansiyeli”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi** 1(2), 2006, s. 12.

Tablo 29

2014 yılı Canlı Hayvan Sayıları (Baş)

	Türkiye	Batı Akdeniz	Antalya	Isparta	Burdur
Dana ve Buzağı	3460342	134101	43389	36200	54512
Tosun ve Düve	3561736	123379	43082	36226	44071
İnek	6413580	230072	68853	64794	96425
Boğa ve Öküz	687189	11142	3868	3936	3338
Manda	121826	467	242	225	-
Deve	1442	153	153	-	-
Domuz	2655	1834	1834	-	-
Koyun	31115190	896264	412349	258847	225068
Keçi	10347159	1070214	629208	237454	203552
At, Katır ve Eşek	343397	10641	4979	2932	2730
Kümes Hayvanı	298029734	1044218	550738	291089	202391

Kaynak: Tarım; <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).

Tablo 29' a göre, Türkiye, TR 61 bölgesi, Antalya, Isparta ve Burdur illerinde bulunan 2014 yılına ait canlı hayvan sayıları verilmiştir. Tabloya bakıldığında, dana ve buzağı, tosun ve düve, inek sayılarının en fazla olduğu il Burdur, en az olduğu il ise Isparta'dır. Isparta ilinde sadece boğa ve öküz sayıları bölgedeki diğer illere göre daha fazladır.

Türkiye domuz miktarının yaklaşık %69,07'sini, deve miktarının yaklaşık %10,61'ini ve keçi miktarının yaklaşık %10,34'ünü Batı Akdeniz Bölgesi oluşturmaktadır. Manda ve kümes hayvan sayılarında bölgenin Türkiye'ye olan katkısı oldukça düşüktür.

TR 61 Bölgesi'nin coğrafi yapısı, bölge insanının geçmişteki gelir kaynağı ve yine geçmişte sahip olduğu yörük kültür ve yaşantısı ele alındığında, hayvancılık sektöründe çok fazla ilerleme göstermemektedir.

Aşağıdaki tablo 30’ da Türkiye, Batı Akdeniz Bölgesi, Antalya, Isparta ve Burdur illerine ait 2013 ve 2014 hayvansal ürünler değeri ile kişi başına hayvansal ürünler değeri verilmiştir.

Tablo 30

Bölgelerin Hayvansal Ürünler ve Kişi Başına Hayvansal Ürünler Değerleri

Bölgeler	Yıllar	Hayvansal Ürünler Değeri (1000 TL)	Kişi Başına Hayvansal Ürünler Değeri (TL)
Türkiye	2013	40459321	528
	2014	44332506	571
Batı Akdeniz Bölgesi	2013	858986	303
	2014	994928	343
Antalya	2013	297672	138
	2014	320185	144
Isparta	2013	225607	540
	2014	255202	609
Burdur	2013	335707	1305
	2014	419542	1633

Kaynak: Tarım; <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).

(1. Yuvarlama nedeniyle toplamda farklılık olabilir.

2. Hayvansal ürünlerden Kırmızı et, Beyaz et, Yumurta ve Deri il üretim miktarları olmadığı için bu ürünlerin il üretim değeri hesaplanamamıştır. Bu nedenle 2011 yılı ve sonrası il üretim değerleri, önceki yıllarla karşılaştırılmamalıdır. İllerin toplamı Türkiye toplamını vermez

3. 2013 yılı beyaz et üretimi değeri Türkiye hayvansal ürünler değerine dâhil değildir.

4. 2014 yılı beyaz et üretimi değeri Türkiye hayvansal ürünler değerine dâhil değildir.

5. Rakamlar geçicidir.

6. TÜİK; 2013 ve 2014 verileri kullanılarak hazırlanmıştır.)

Tabloya bakıldığında, Türkiye, TR 61 bölgesi, Antalya, Isparta ve Burdur illerinde 2014 yılında hayvansal ürünler değeri ve kişi başına hayvansal ürünler değerinde artış olduğu görülmektedir. Kişi başına hayvansal ürünler değerindeki artışın en fazla olduğu il Burdur, en az olduğu il ise Antalya'dır.

Kişi başına düşen hayvansal ürünler değeri, Türkiye'de yaklaşık %8,14'lük bir artışla 571 TL, TR 61 bölgesinde yaklaşık %13,20'lik bir artışla 343 TL, Antalya'da yaklaşık %4,16'lık artışla 144 TL, Isparta'da yaklaşık %11,33'lük artışla 609 TL ve Burdur'da yaklaşık %25,13'lük bir artışla 1633 TL'dir. TR61 bölgesi, Isparta ve Burdur illeri bu oranlar ile Türkiye artış oranının üzerinde, Antalya ise Türkiye artış oranının altında yer almaktadır.

4.3.3. Turizm

Batı Akdeniz Bölgesi tarihi dokusu, coğrafi konumu, bitki örtüsü ve iklim özellikleri ile ülkemizin önemli turizm merkezlerinden bir tanesidir. Sahip olduğu bu özelliklerin bölge içindeki illerde farklılık göstermesi nedeniyle bölgede turizm çeşitliliği dikkat çekmektedir. Bölgede, inanç turizmi, kültür turizmi, kongre turizmi, eko turizm, göl turizmi, su sporları, kayak, bisiklet, yamaç paraşütü, golf, avcılık, kuş ve endemik bitki gözlemciliği, kış turizmi, mağara turizmi, kamp ve karavan turizmi ve alternatif turizm gibi birçok turizm türü mevcuttur.

Antalya şehri doğası, palmyelerle sıralanmış bulvarları, geleneksel mimarisini koruyan Kaleiçi ve büyük ölçekli turizm yatırımları ile Türkiye'nin ve Dünya'nın en önemli turizm merkezlerinden biridir. İklim, senenin 9 ayı denize girmek için müsaittir. Tarihi ve doğal güzellikleri en güzel ölçüde sunan şehir, her yıl 10 milyondan fazla ziyaretçiye ev sahipliği yapmaktadır.³³⁶

Isparta, etrafını çevreleyen büyük dağları, gül bahçeleri, çok sayıda sahip olduğu baraj ve gölleri ile bölgenin ve Türkiye'nin turizm potansiyelini artıran önemli iller arasındadır. İlde yukarıda sayılan turizm çeşitlerinin yanı sıra, yöreye özgü yetişen ve/veya işlenen ürünler için yapılan ulusal ve uluslararası festivaller turistlerin oldukça

³³⁶Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, s. 9, [http://www.baka.org.tr/uploads/1366029138BAKA-TURIZM-KATALOG\(2\).pdf](http://www.baka.org.tr/uploads/1366029138BAKA-TURIZM-KATALOG(2).pdf) (18.05.2015).

ilgisini çekmektedir. Bu festivallerden bazıları; “Gül ve Halı Festivali”, “Kiraz Festivali ve Yağlı Pehlivan Güreşleri”, “Sanat, Turizm ve Anma Festivalleri”, “Sevgi ve Kardeşlik Festivali” şeklinde sıralanabilir. Ayrıca bölgede bulunan diğer bir il olan Burdur’da ise, yine birçok festival ve şenlik bölgeye canlılık katmaktadır. Bu festival ve şenliklerden bazıları ise; “Tütün Festivali”, “İncir ve Halı Festivali”, “Yayla Şenliği” ve “Yörük Şenlikleri”dir.

Tablo 31

**Belediye Belgeli ve Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Geliş
ve Geceleme Sayıları (2013)**

		Türkiye	Batı Akdeniz Bölgesi	Antalya	Isparta	Burdur
Belediye Belgeli	Tesise Geliş Sayısı/Yabancı	5630534	1403062	1383804	10497	8761
	Tesise Geliş Sayısı/Vatandaş	15588528	740078	432332	126925	180821
	Tesise Geliş Sayısı/Toplam	21219062	2143140	1816136	137422	189582
	Geceleme Sayısı/Yabancı	20354369	8099807	8068294	15016	16497
	Geceleme Sayısı/Vatandaş	26672647	1766107	1365875	178086	222146
	Geceleme Sayısı/Toplam	47027016	9865914	9434169	193102	238643
Turizm İşletme Belgeli	Tesise Geliş Sayısı/Yabancı	21181668	10834549	10827654	4111	2784
	Tesise Geliş Sayısı/Vatandaş	17100765	3074408	2966418	98755	9235
	Tesise Geliş Sayısı/Toplam	38282433	13908957	13794072	102866	12019
	Geceleme Sayısı/Yabancı	89594261	57705795	57691550	7474	6771
	Geceleme Sayısı/Vatandaş	33090923	8842565	8685148	141155	16262
	Geceleme Sayısı/Toplam	122685184	66548360	66376698	148629	23033

Kaynak: Turizm, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).

Tablo 31’ de 2013 yılı belediye belgeli ve turizm işletme belgeli konaklama tesislerinde yabancı ve vatandaşların geliş ve geceleme sayıları verilmiştir. Tabloya bakıldığında belediye belgeli tesise geliş toplamı ve geceleme sayısı toplamının en fazla olduğu il Antalya, en az olduğu il ise Isparta’dır. Isparta’nın belediye belgeli tesise geliş/yabancı sayısının Burdur’dan fazla olmasına karşın geceleme/yabancı sayısı Burdur’dan düşüktür.

Türkiye’de belediye belgeli tesise geliş toplamının yaklaşık %10,10’unu, geceleme sayısı toplamının yaklaşık %21’ini Batı Akdeniz Bölgesi oluşturmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi belediye belgeli tesise geliş toplamının yaklaşık %98,62’sini Antalya, yaklaşık %0,74’ünü Isparta ve yaklaşık %0,62’sini Burdur illerinin oluşturduğu gözlenmektedir.

Turizm işletme belgeli tesise geliş ve geceleme sayıları toplamına bakıldığında, toplamın en fazla olduğu il yine Antalya, en az olduğu il ise Burdur’dur. Türkiye’de turizm işletme belgeli tesise geliş toplamının yaklaşık %36,33’ünü ve geceleme sayısı toplamının yaklaşık %54,24’ünü Batı Akdeniz Bölgesi’nin oluşturmaktadır. Batı Akdeniz Bölgesi’nde turizm işletme belgeli tesise geliş toplamının yaklaşık %99,57’si ve geceleme sayısı toplamının da yaklaşık %99,74’ü Antalya iline, kalan kısımları ise Isparta ve Burdur illerine aittir.

4.3.4. Ormancılık ve Madencilik

TR 61 bölgesi orman alanları bakımından oldukça zengin ve ülkemiz için önemli bir konuma sahiptir. Türkiye’de ormanlık alanların yüz ölçümüne oranı %27 iken Batı Akdeniz Bölgesi; Isparta %43, Burdur %47, Antalya %54 ile Türkiye ortalamasının çok üstündedir. 1 milyon 115 bin hektar orman alanı ile orman varlığında yüz ölçümüne göre Türkiye’de en iyi konumdaki il Antalya’dır. Bölge ormanlarında yaygın olarak kızılçam, karaçam, sedir, köknar ve meşe bulunmaktadır.³³⁷

Batı Akdeniz Bölgesinin orman ürünleri açısından zengin kaynaklara sahip olması, bölgede orman ürünleri sektörünün de öne çıkmasını sağlamıştır. Kalkınma

³³⁷ Onur Sungur ve Diğerleri, **Kümelenme: Bölgesel Kalkınmada Anahtar Mı, Kilit Mi?**/Batı Akdeniz Bölgesi Orman Ürünleri Endüstrisi Deneyimi, 1. Basım, Ankara: Nobel Yayınevi, Nisan 2013, s. 46.

Bakanlığı (eski adıyla DPT) tarafından 2006 yılında yapılan ve tüm illeri kapsayan “İllerde Öne Çıkan Sanayi Sektörleri” çalışmasında Orman Ürünleri Sektörü(OÜS), Antalya, Isparta ve Burdur illerinde (TR61 Bölgesi) öne çıkan ilk üç sektörden biri olarak belirlenmiştir. Buna göre; inşaat kerestesi ve doğrama imalatı, ağacın hızarlanması, planyalanması ve emprenye edilmesi ve ahşap konteynır imalatı, bölgede öne çıkan orman ürünleri olarak görülmektedir. Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı 2002 (GSİS) verilerine göre Ağaç ve Orman Ürünleri sektörü; il içi yüzde göstergesi, yoğunlaşma göstergesi, işgücü verimlilik yoğunlaşması göstergesi ve sektörel ihracat yoğunlaşma katsayıları bakımından TR 61 düzeyinde yine ilk üç sektör arasında yer almaktadır.³³⁸

Ticaret ve Sanayi odalarından alınan verilere göre; orman ürünleri endüstrisinde faaliyet gösteren Antalya 526, Burdur’da 114, Isparta’da 112 olmak üzere bölge genelinde toplam 752 firma bulunmaktadır. Bu firmaların, faaliyet konularına göre alt sektörler itibariyle dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Batı Akdeniz bölgesinin yüzölçümünün yarısının ormanlarla kaplı olması sektörün ihtiyaç duyduğu hammaddeye rahatlıkla ulaşabileceğinin önemli bir göstergesidir. Hammaddeye yakınlığının yanı sıra bölgede yer alan Organize Sanayi Bölgelerinin varlığı da, yatırımcıların ihtiyaç duydukları altyapıya ulaşma imkânı sunmaktadır. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi ise hem bu sektörün gelişmesine yönelik çalışmalarını sürdürmekte hem de ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü yetiştirmektedir. Bölgenin sektörde bir diğer güçlü yanı ise mobilya imalatında Türkiye’deki 26 Düzey 2 bölgesi içerisinde Ankara, İstanbul, Orta Anadolu (Kayseri ve çevresi)bölgelerinden sonra dördüncü sırada yer almasıdır. Ayrıca, Avrupa Birliği sürecinde olmamız bu bölgeye olan ihracat artışları sektör için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Bu tür fırsatlar göz önüne alındığında bölge mobilya sektöründe önemli bir yatırım alanı olabilme gücüne sahiptir.³³⁹

Batı Akdeniz Bölgesi zengin maden çeşitliliğine ve önemli maden yataklarına sahiptir ve mermer sanayisi bölgedeki madencilikğin gelişen kollarından bir tanesidir.

³³⁸ Hidayet Keskin, “Batı Akdeniz Bölgesi Orman Ürünleri Sektörünün Rekabet Gücünün Porter’ın Karo Modeli Çerçevesinde İncelenmesi”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2, (2013), ss. 51-52.

³³⁹ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **Orman ve Orman Ürünleri Sektör Raporu**, Aralık, 2012, ss. 20-26.

Bölgenin mermer potansiyeli yakın bir geçmişte tespit edilmiş olup, bu alanda hızlı bir gelişim yaşanmaktadır. Burdur ilinin mermer rezervi oldukça zengin olup hemen hemen tüm ilçelerinde mermer madeni bulunmaktadır. Burdur’da çıkarılan ve “Burdur Beji, Burdur Kahvesi” olarak bilinen mermer türü; güneş ışınlarını yansıtmadığı için bakıldığında gözü yormaması, sert oluşu, su emişinin düşük olması, basit asitlerden etkilenebilmesi, çok iyi cila alması gibi özelliklerinden dolayı dünya pazarlarında meşhur ve aranan bir mermer çeşididir ve dünya mermer piyasasında marka olma yolundadır. Batı Akdeniz Bölgesi’nde faaliyet gösteren 100’e yakın mermer ocağı ve 110 fabrika ölçeğinde faaliyet gösteren tesis bulunmaktadır. Burdur’da faaliyet gösteren ise 70 adet mermer ocağı, 100 adet mermer işleme fabrikası, 7 adet mermer işleme makinesi üreticisi vardır ve 2000’i ocaklarda, 2250’si fabrikalarda olmak üzere mermercilik sektöründe 4.250 kişi istihdam edilmektedir. Mevcut üretimin %85’i ihraç edilmekte, %15’i iç piyasaya satılmaktadır. İhraç edilen mermerin %50’si işlenmiş formda , % 30’u blok, %20’si ise mozaiktir. Özellikle Çin, ABD, Hindistan, Rusya, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerine ihracat yapılmaktadır.³⁴⁰

4.3.5. Sanayi

Batı Akdeniz Bölgesi’nde sanayi sektörünün, tarım ve hizmet sektörüne kıyasla daha az gelişme göstermesine rağmen, bu sektöre ait veriler Türkiye’ de ki ortalamaya yakın bir değerdedir. Bölge, ormanlık alanlar, maden rezervleri ve verimli topraklar bakımından zengin olduğu için, sanayi faaliyetleri tarımsal hammadde ve doğal kaynaklara dayalı olarak gelişmiştir. Bu nedenle, bölgede ağaç ürünleri, aromatik ürünler, gıda ürünleri, mineral ve tekstil ürünleri sanayi sektöründe ön plana çıkan ürünler arasındadır.³⁴¹

TR61 Bölgesinde beş organize sanayi bölgesi (OSB) faaliyet göstermekte ve 279 firma üretim faaliyeti yapmakta, bu firmalarda yaklaşık olarak 13 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu Organize Sanayi Bölgelerinde toplam 593 sanayi parselinin %83’ü tahsis edilmiştir.³⁴²

³⁴⁰ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **Doğaltaş Sektörü Raporu**, Şubat, 2011, ss. 14-15.

³⁴¹ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR 61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 66.

³⁴² Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR 61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 67.

Tablo 32

Bölgede Bulunan Küçük Sanayi Siteleri (2014)

	Antalya	Isparta	Burdur
Toplam İşyeri Sayısı	6.314	2.360	1.410
Dolu İşyeri Sayısı/Toplam	5.962	1.877	1.346
Boş İşyeri Sayısı/Toplam	352	483	64
Doluluk Oranı/Toplam	94,4	79,5	95,5
Mevcut İstihdam/Toplam	22.097	3.762	2.173

Kaynak: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, **İstatistiklerle Batı Akdeniz**, Haziran 2014,

<http://www.baka.org.tr/uploads/2394932-istatistiklerle-bati-akdeniz.pdf> (12.09.2014) s. 77.

Tablo 32’ de il ve ilçelerde bulunan küçük sanayi siteleri ile ilgili 2014 verilerinin toplamına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında işyeri sayısı, dolu işyeri sayısı, mevcut istihdam toplamı ve doluluk oranının en fazla olduğu il Antalya’dır.

TR 61 bölgesinde bulunan küçük sanayi sitelerinde mevcut istihdam toplamı 28.032, toplam işyeri sayısı 10.084, dolu işyeri toplamı 9.185, boş işyeri toplamı 899 ve doluluk oranı ise ortalama %89,8’dir.

Tablo 33

Sanayi Sektörü İşyeri ve Sigortalı Çalışan Sayıları (2012)

S. No	Faaliyet Grupları (NACE Rev.2) ¹	ANTALYA		ISPARTA		BURDUR	
		İşyeri Sayısı	Sigortalı Sayısı	İşyeri Sayısı	Sigortalı Sayısı	İşyeri Sayısı	Sigortalı Sayısı
1	Metal Cevheri Madenciliği	2	239	7	33	32	328
2	Diğer Madencilik ve Taş Ocakçılığı	171	2.409	115	1.778	137	2.668
3	Madenciliği Destekleyici Hizmet Faal.	12	139	1	1	3	27
4	Gıda Ürünleri İmalatı	954	7.640	233	1.621	180	1.568
5	İçecek İmalatı	17	260	4	173	4	108
6	Tekstil Ürünleri İmalatı	110	1.789	39	2.560	6	119
7	Giyim Eşyaları İmalatı	186	921	35	462	16	142
8	Deri ve İlgili Ürünler İmalatı	21	86	47	277	0	0
9	Ağaç, Ağaç Ürünleri ve Mantar Ür. İm.	423	2.229	119	1.236	88	522
10	Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri İmalatı	19	234	2	11	0	0
11	Kayıtlı Medyanın Basılması ve Çoğ.	220	1.179	24	171	22	69
12	Kimyasal Ürünleri İmalatı	127	1.072	37	256	5	45
13	Kauçuk ve Plastik Ürünler İmalatı	254	1.785	36	117	28	153
14	Metalik Olmayan Mineral Ürünler İm	419	3.827	98	1.877	153	4.091
15	Ana Metal Sanayi	261	1.173	20	75	29	170
16	Fabrikasyon Metal Ürünler İmalatı	523	3.920	88	551	101	674
17	Bilgisayar, Elektronik ve Optik Ür. İm.	20	139	9	30	2	2
18	Elektrikli Teçhizat İmalatı	86	417	14	77	12	38
19	Makine ve Ekipman İmalatı	369	1.746	42	233	57	325
20	Motorlu Kara Taşıtı ve Römork İmalatı	35	445	10	29	16	79
21	Diğer Ulaşım Araçları İmalatı	72	1.513	1	2	2	10
22	Mobilya İmalatı	729	3.623	99	469	32	63
23	Diğer İmalatlar	166	1.629	12	52	4	34

24	Makine ve Ekipman Kurulumu ve On.	261	1.624	79	377	50	206
25	Elektrik, Gaz, Buhar S. Üret. ve Dağ.	197	1.014	265	938	102	346
26	Toplam	5.654	41.052	1.436	13.406	1.081	11.787

Kaynak: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *İstatistiklerle Batı Akdeniz*, s. 78.

(1. Avrupa Birliği Ekonomik Faaliyetlerin İstatistikî Sınıflaması)

Yukarıdaki tablo 33’ de 2012 yılına ait sanayi sektörü işyeri ve sigortalı çalışan sayıları verilmiştir. Tabloya bakıldığında, işyeri ve sigortalı çalışan sayısının en fazla bulunduğu il Antalya, en az bulunduğu il ise Burdur’dur.

Burdur’un sadece 1. sırada yer alan metal cevheri madenciliğine ait işyeri ve sigortalı çalışan sayısının Antalya ilinden, 2, 3, 14, 15, 16, 19 ve 21.sırada yer alan sanayi faaliyet kollarındaki işyeri ve sigortalı çalışan sayılarının Isparta ilinden fazladır.

Isparta ilinde sadece 8. sırada yer alan deri ve ilgili ürünler imalatı yapan işyeri sayısı ve bu faaliyet kolunda sigortalı çalışan sayısı diğer illerden yüksektir. Yine bu ilde, 25. sırada bulunan elektrik, gaz, buhar saati üretimi ve dağıtımına ait işyeri sayısının diğer illerden yüksek olmasına karşın, bu alanda çalışan sigortalı sayısı Antalya ilinden düşüktür.

4.4. Bölgenin Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler

Batı Akdeniz Bölgesi’nde görülen sorun ve aksaklıklar bölgenin avantajlarını değerlendirmeye yönelik yapılan ve/veya yapılması planlanan projeleri ve bölgenin gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bölgede görülen sorunların çözümü ve bölgenin gelişiminin sağlanması için yapılan çalışmalar ve belirlenen hedeflerin 2014-2018 yıllarını kapsayan 10. Kalkınma Planı, 2023 Stratejisi ve Avrupa 2020 Stratejisi vizyon ve misyonuna uygun olarak hazırlanması gerekmektedir.

4.4.1. Ulaşım

Batı Akdeniz Bölgesi'nde Antalya Havalimanı, Gazipaşa Havalimanı ve Süleyman Demirel Havalimanı olmak üzere 3 tane havalimanı bulunmasına karşın sadece Antalya Havalimanı aktif olarak çalışırken diğer iki havalimanından tam olarak faydalanılamamaktadır. Önceki yıllarda çalışan, Isparta - Burdur illerinin ortak faydalandığı demiryolunun artık aktif olmaması ve yapılması planlanan hızlı tren projesinin faaliyete geçmemesi, buna ek olarak, Antalya ilinde herhangi bir demiryolunun bulunmaması gibi problemler ulaşım ağının bölgede yetersiz olduğunun bir göstergesidir.

Bölgenin cazibe merkezi olan Antalya ili ve Antalya Limanı'nın Isparta ve Burdur illeri ile demiryolu vasıtasıyla birleşmemesi, bölge ticaretinin canlanmasını engellemekte ve ihtiyaçların karşılanmasında ulaşım yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bölgenin yaptığı ithalat faaliyetleri Antalya Limanı'ndan ziyade İzmir Limanı aracılığıyla yürütülmekte ve Antalya Limanı'ndan tam kapasite faydalanılamamakta, bu liman yük ve yolcu taşıma amaçlı kullanılmaktadır. Kruvaziyer turizmi ve elleçlenen³⁴³ konteyner yük miktarı kapsamında limanı kullanan yolcu sayısı son beş yılda artış göstermiştir. Ancak limanın hinterlandı ile arasında nitelikli bir ulaştırma yapısının bulunmaması limanın etkinliğini sınırlandırmaktadır.³⁴⁴

Bu durum, bölgeye gelen yerli ve yabancı turist potansiyelinin düşmesiyle turizm ekonomisini, bölge ekonomisinin gelişimini ve bölgeye yatırım yapmayı planlayan yatırımcıları olumsuz yönde etkilemektedir. Bölge ekonomisinin canlanması ve bölgenin yatırım alanında cazibe merkezi haline getirilmesi için ulaşım sorunlarının çözülmesi gereklidir. Özellikle Isparta ve Antalya illerinde trafiğin yoğun olması ve bu illerde görülen otopark sıkıntısı nedeniyle bazı önlemlerin alınması ve toplu taşımaya yön verilmesi gerekmektedir.

Bölgede lojistik faaliyetlerin tek merkezden yürütüldüğü lojistik bir üs bulunmamaktadır. Ulaşım çeşitliliğinin tek merkezde bulunduğu "Lojistik Köy"

³⁴³ Elleçleme deyimi, gümrük gözetimi altındaki eşyanın asli niteliklerini değiştirmeden istiflenmesi, yerinin değiştirilmesi, büyük kaplardan küçük kaplara aktarılması, kapların yenilenmesi veya tamiri, havalandırılması, kalburlanması, karıştırılması ve benzeri işlemleri ifade etmektedir.

³⁴⁴ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 90-91.

kurulması, ulaştırma etkinliğinin sağlanması, lojistik maliyetlerin azaltılmasını ve firmaların lojistik faaliyetlerinin kolaylaşmasını sağlayacaktır.³⁴⁵

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın, ulaşım sorunlarının çözümleri için belirlediği öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir.³⁴⁶

- Bölge içi ve bölgelerarası erişilebilirliğinin artırılmasına yönelik faaliyetlerin yürütölmesi, uluslararası Antalya Havalimanının tarifeli uçuş sayısının artırılması ve yaz aylarındaki yoğunluğun azaltılması için Antalya Havalimanı'na giden uçakların diğer havalimanlarını kullanmasının teşvik edilmesi, Isparta' da havalimanının bulunduğu bölgenin *havacılık ekonomik bölgesi* ya da *havacılık serbest bölgesi* ilan edilmesi yönünde çalışmaların sürdürölmesi,

- Antalya Limanının etkin kullanımı yönünde çalışmaların yürütölmesi ve Antalya Limanının i bölgelerle bütünleşmesini sağlamak amacıyla ulaşım çeşitliliğinin artırılması,

- Demiryolu altyapısında gerekli çalışmaları yapılarak yolcu taşımacılığına yeniden başlanması yönünde çalışmaların yürütölmesi ve yapılması planlanan hızlı tren hatlarının bölge ekonomisini canlandıracak stratejik noktalarla bağlantısının sağlanması.

4.4.2. Turizm

Bölgenin taşıdığı tarihi, kültürel ve doğal güzelliklere rağmen Isparta ve Burdur illerinde turizm oldukça zayıftır, bölgede turizm faaliyetleri daha çok Antalya ili ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Yerli ve yabancı turistlerin bölgenin güneyini tercih etmelerinin nedeni ise Antalya'da plaj turizminin bulunmasıdır. Ancak, Antalya'da plaj turizmine kıyasla diğer turizm alanlarında aynı yoğunluk yoktur ve bu ilde alternatif turizm çeşitliliğine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Isparta ve Burdur illeri alternatif turizm açısından büyük gelişmeler göstermiş olsa da turistlerin tercih ettikleri önemli turistik iller arasına girememektedir. Bu durumun nedeni, Isparta ve Burdur'un iç kısımda yer alması, bu illerdeki turizm sektörüne yönelik yapılan tanıtım ve reklam kampanyalarının yetersiz olması ve ulaşım sıkıntısıdır. Özellikle bu iki il ve çevresinde bulunan tarihi ve kültürel yapıların restorasyon işlemleri başlatılmalı ve hızlı bir şekilde yapılmalıdır.

³⁴⁵Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 89.

³⁴⁶Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 93- 95.

Bölgede bulunan Antalya, Isparta ve Burdur illerinin birbirlerine oldukça yakın mesafede bulunmaları turizm sektörünün gelişmesi ve sektörün bölge ekonomisine yapacağı katkı açısından büyük önem taşımaktadır. Antalya'da tur acentalarıyla yapılan bir sözleşme ile tur programları kapsamında Antalya iline gelen turistleri, bu avantajı kullanarak, Isparta ve Burdur illerine götürmeleri bu illerin tanıtımının kolaylaşmasını ve ekonomisinin canlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca, tur için paket programlar hazırlanarak Isparta ve Burdur illerine olan talebin artırılması sağlanabilir.

Bölgede turizm en fazla yaz aylarında görülmektedir ve bu durum sektörde mevsimsel işsiz sayısının artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle turizmin 12 aya yayılması çalışmaları yaygınlaştırılmalıdır. Böylece, yaz aylarında plaj turizminde görülen yoğunluk yılın her ayında farklı bir turizm çeşidinde görülecek, alternatif turizme olan talep artacak ve bölgede görülen mevsimsel işsizlik azalacaktır. Bölgede turizm adına yapılan tüm çalışmaların, turistik ve konaklama yerlerinin denetimi düzenli ve sıkı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.

BAKA turizm sektörü için, ekoturizm faaliyetleri için seçilmiş kırsal yerleşim birimlerinde altyapının geliştirilmesi ve koşulların iyileştirilmesi, sektörün ihtiyaçlarına yönelik meslek odaklı turizm eğitimlerinin artırılması, bölgede çeşitli spor dallarında ulusal ve uluslararası organizasyonların gerçekleştirilebilmesi için çalışmaların yürütülmesi ve bölgede gerçekleştirilen fuar ve kongre organizasyonlarının artırılması gibi öneriler belirlemiştir.³⁴⁷

Bölgedeki turizm faaliyetlerinin büyük çoğunluğu Avrupa pazarına uygun olarak sürdürülmektedir. Bu nedenle, bölgenin küresel turizm trendlerinin belirlenmesinde etkin olmadığı ve dünya genelindeki tanınırlığının yetersiz olduğu söylenebilir. Yeni hedef kitlelerinin belirlenmesi ve bu kitlelere uygun ürün çeşitliliğinin sağlanması, bölgenin tanıtımı ile uluslararası işbirliği sayesinde söz konusu olumsuz durumun değişmesi sağlanabilir. Bu nedenle, bölge için yeni pazarlama politikalarının oluşturulması ve hedeflenen turizm pazarlarında bölgenin tanıtımının

³⁴⁷Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 60-63.

yapılması, diğer bölgeler ile rekabete yönelik politikalar geliştirilmesi gibi öneriler alınmıştır.³⁴⁸

4.4.3. Tarım

Batı Akdeniz Bölgesi'nde, tarım sektörünün gelişmesi ve daha fazla verim elde edilmesi için sektöre ait sorunların çözülmesi gerekmektedir. Bölge tarımında, çiftçilerin bilinçsiz ilaç kullanımı ve yanlış ya da eksik uygulanan tarım yöntemleri ürün verimliliğini, bölgenin yer altı ve yer üstü kaynaklarını ve sürdürülebilir kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Bölgede bulunan göller, akarsular ve bölgenin güney şeridinde bulunan Akdeniz tarım ilaçları nedeniyle aşırı kirlenme göstermekte ve bölgenin ekolojik dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Tarımla uğraşan kesimin büyük bir kısmı teknolojiye ayak uyduramamakta modern tarım yerine geleneksel tarımı tercih etmektedir. Bu nedenle, tarım ürünlerinin kalitesi ve verimliliğinde azalma gözlenmektedir. Bölgede bulunan özel ve kamu kuruluşları bilgilendirme çalışmaları yapmakta ancak, bu çalışmalardan istenilen sonuçlar alınamamaktadır. Miras, doğal olaylar ve benzeri nedenlerle tarım alanlarında çok sayıda bölünme görülmektedir ve köylüler ikna edilerek bütünleştirme çalışmaları yapılmalıdır. Tarım sektörünü içeren sorunlar için daha fazla çalışma yapılmalı, geliştirilen ve faaliyete geçirilen projelerin ise denetimi hızlandırılmalı ve uygulanabilirliği test edilmelidir.

Bölgede sera üretimi kıyı şeridiyle sınırlı kalmakta ve kullanılan seraların zaman içinde yıpranmasıyla üretim olumsuz etkilenmektedir. Bölge, meyve yetiştiriciliği açısından uygun toprak ve iklime sahip olmasına rağmen meyve üretimi birkaç ürünle sınırlıdır. Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında karşılaşılan sorunlar ve tarım ürünleri ihracatının birkaç ülke ile sınırlı kalması sektörün kırılgan bir yapıya sahip olmasına neden olmakta ve tarım sektörünün gelişmesini engellemektedir.³⁴⁹

Ortak iş yapma, pazarlama ve tarımda örgütlenme faaliyetlerinin yetersiz olması bölgenin en önemli tarımsal sorunları arasındadır. Üreticilerin yönlendirilmesi, bir araya getirilerek güç birliğinin sağlanması ve pazarlama olanaklarının iyileştirilmesi amacıyla üretici örgütlerine ihtiyaç vardır. Ancak, bölgedeki üretici örgütlerinin yetersiz

³⁴⁸ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 63-64.

³⁴⁹ Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 42.

olmasından dolayı bölgenin rekabet gücü olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu sorunun çözümü için; üretici örgütlerinin güçlendirilmesi, sözleşmeli tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, ürün tasnifleme ve paketlenme tesislerinin kurulması ve geliştirilmesi gibi öneriler belirlenmiştir.³⁵⁰

Sektörün gelişiminde bitkisel üretim için belirlenen öneriler; modern teknikler ve iyi tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, üreticilere yönelik bilinçlendirme ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi, eskiyen ve üretimde verimliliği olumsuz etkileyen seraların modernizasyonunun yaygınlaştırılması, yayla seracılığının yaygınlaştırılması, arazi toplulaştırma çalışmalarının ve modern sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması, sulama imkânı bulunduğu takdirde üretim ve verimlilik artışı sağlanabilecek kırsal alanların sulanabilir hale getirilmesidir.³⁵¹

Hayvansal üretimde ise; büyükbaş hayvancılıkta toplu sağım ve bakım merkezlerinin kurulması, yem bitki ekiminin yaygınlaştırılması, bölgede üretilen sütün yine bölgede işlenmesinin teşvik edilmesi, bal üretiminde markalaşmanın sağlanması, su ürünleri üretiminin artırılması ve kültür balıkçılığı faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, şeklinde öneriler belirlenmiştir.³⁵²

4.4.4. Sanayi

TR61 Bölgesi sanayi sektörü sınırlı teknoloji ve genellikle geleneksel üretim sistemleri ile düşük katma değere sahip ürünlerin ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır. Bölgedeki imalat sanayi işletmeleri kurumsallaşma sürecini tamamlayamamış ve aile işletmesi olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Eski üretim tekniklerini kullandıkları ve teknolojik yeniliklere göre bir değişim sürecine girmedikleri için yok olma tehlikesiyle karşılaşmaktadırlar.³⁵³

Batı Akdeniz Bölgesi'nin sanayi sektöründen aldığı pay, tarım ve turizm sektörüne kıyasla daha azdır. Bölgede sanayi sektörünün az gelişmiş olması bölgede yaşayan nitelikli nüfusun iş bulma amacıyla başka illere ve bölgelere göç etmesine neden olmaktadır. Yine bölge halkında yatırım bilincinin eksik olması ve bölgede çözüme kavuşamayan sorunlar yatırımların İzmir, Ankara ve İstanbul gibi büyük illere

³⁵⁰Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 47-48,

³⁵¹Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 42-45.

³⁵²Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 45-47.

³⁵³Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 78.

kaymasına yol açmaktadır. Bölgedeki ulaşım ağının yetersiz kalması, pazarlama maliyetlerini artırmakta, buda sanayi sektörünün gelişimini engelleyen en önemli nedenlerden biri olmaktadır. TR 61 bölgesinde hâlihazırda bulunan girişimci ve yatırımcılar dışında, yeni girişimci ve yatırımcıların bulunması için teşvik sistemleri daha cazip hale getirilmeli ve daha fazla proje geliştirilmelidir.

Sektöre ait diğer sorunlar; madenlerin önemli bir bölümünün işlenmeden ihraç edilmesi, orman ürünleri potansiyelinin yeterince değerlendirilememesi, tarıma dayalı sanayinin yeterince gelişmemiş olması, etkin ar-ge ve yenilik işbirliği platformlarının oluşturulamayışı şeklinde sıralanabilir.³⁵⁴

Fransa’da “Kozmetik Vadisi” olarak adlandırılan, markalaşmış kozmetik firmalarının bulunduğu ve kozmetik ürünlerin üretiminin yapıldığı bölge; verimli toprakları ve akarsuları ile hem turistik cazibe merkezi hem de kozmetik sanayinin merkezi konumundadır. Kozmetik sektöründe faaliyet gösteren ünlü markaların üretim ve ar-ge çalışmaları da bu bölgeden yürütülmektedir. Kozmetik Vadi’si istihdam, ekonomik canlanma ve sektör gelişimi açısından bulunduğu bölgeye büyük avantajlar sağlamış ve Fransa’yı kozmetik sektörünün lideri konumuna getirmiştir.

“Güller ve Göller Diyarı” olarak adlandırılan Isparta, sahip olduğu sulama imkanları, iklim özellikleri, toprak cinsi ve verimliliği ile gül, lavanta, karanfil başta olmak üzere kaliteli aromatik bitkilerin yetiştiği bir ildir. Yetiştirilen aromatik bitkilerin önemli bir kısmı da Fransa’da bulunan Kozmetik Vadisi’ne ihraç edilmektedir. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, bölgenin özellikle de Isparta’nın sahip olduğu bu avantajları değerlendirmek adına bir çalışma başlatmış ve bu çalışma ile Isparta’nın da “Kozmetik Vadisi” olması için gerekli şartları sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı yerli ve yabancı yatırımcıları bu konuda bilinçlendirmek ve bölgeye yatırımcıları çekmek adına “Gül Sektörü Raporu, Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu” hazırlayarak, sektöre ait detaylara yer vermiştir.

Isparta’da “Kozmetik Vadisi” projesi hayata geçtiği takdirde sadece Isparta ili ve Batı Akdeniz Bölgesi ekonomisine değil aynı zamanda Türkiye ekonomisine de büyük katkı sağlayacak ve Türkiye’nin kozmetik sanayideki rekabet edebilirlik gücü

³⁵⁴Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 83.

artacaktır. Bunun yanında oluşturulması planlanan bu vadi, bölgede görülen nitelikli işgücü göçünün de önüne geçebilecektir.

Sanayi sektör sorunlarının çözüme kavuşturulması için Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı çeşitli öneriler belirlemiştir. Üretim, pazarlama ve ihracat konularında işletme yetkinliklerinin artırılması, kalifiye eleman ihtiyacının karşılanmasına yönelik çalışmaların sürdürülmesi ve kurumsallık konusunda farkındalık oluşturulması bölge işletmelerinin rekabet gücünü artıracaktır. İmalat sanayi sektöründe girişimciliğin, tarım ve tarıma dayalı sanayi de bütünleştirici ve yenilikçi uygulamaların özendirilmesi, doğal kaynaklara dayalı sanayi de katma değerin artırılmasına yönelik faaliyetlerin teşvik edilmesi ve girişimciler için finansmana erişim kolaylığı sağlanması ile bölgede gelişme potansiyeli olan sanayi sektörlerinin desteklenmesi hedeflenmektedir.³⁵⁵

4.4.5. DİĞER SORUNLAR

Batı Akdeniz Bölgesi'nde görülen bölgesel eşitsizlik ve yaşam kalitesi yeryüzü şekilleriyle bağlantılı olarak farklılık göstermektedir. Bölgede deniz, göl, akarsu gibi turizm alanlarında ya da tarım yapılabilen yörelerde kişi başına düşen gelir fazla ve insanların yaşam standartları daha yüksekken, dağlık ve yükseltisi fazla olan yerlerde kişi başına düşen gelir az ve insanların yaşam faaliyet alanları kısıtlıdır. Dünya'da meydana gelen savaşlar ve yoksulluk nedeniyle Türkiye genelinde olduğu gibi TR61 bölgesi de çok sayıda göç almıştır. Bu durumlar bölge içerisinde eşitsizliğin, sosyal içerme ve sosyal dışlanmanın görülmesine neden olmuştur.

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi, yoksullukla mücadele edilmesi ve toplumsal dışlanma riski altında olan dezavantajlı grupların sosyal içermesinin sağlanması bölge için önemli hedeflerden bazılarıdır. Sosyal içerme büyük ölçüde istihdam ile bağlantılıdır. Bölgede tüm gruplar için süreklilik arz eden ve sosyal güvence sağlayan iş olanaklarının oluşturulmasıyla istihdamın artırılması planlanmaktadır. Özellikle kanalizasyon şebekesi ve arıtma tesisi hizmetlerinin

³⁵⁵Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 83-84.

yaygınlaştırılması bölge için büyük önem arz etmektedir. Bölge, bu hizmetlerin sunulma oranında Türkiye ortalamasının gerisinde yer almaktadır.³⁵⁶

TR61 bölgesi eğitim ve sağlık alanında Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölge kadın, erkek ve genel okuryazarlık oranı sıralamasında düzey 2 bölgeleri arasında birinci sırada yer almaktadır. Ancak Isparta'nın Sütçüler, Yalvaç, Senirkent, Aksu, Şarkikaraağaç ve Gönen; Burdur'un, Altınyayla, Yeşilova, Gölhisar, Çavdır ve Tefenni ilçeleri ile Antalya'nın Gündoğmuş ilçesinde okuma yazma oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Sağlık alanında ise; yüz bin kişiye düşen hekim ve diş hekimi sıralamasında dördüncü sırada, yine yüz bin kişiye düşen eczacı sıralamasında ise birinci sırada yer almaktadır.³⁵⁷

Batı Akdeniz Bölgesi'nde özellikle Isparta ve Burdur illerinde hava kirliliği yüksek oranda görülmektedir. Kış aylarında kullanılan kalitesiz yakıtlar, filtre sistemlerinin yeterli olmayışı ve bu iki ilin yüksek dağlarla çevrili olan bir çukurda bulunması hava sirkülasyonunun olmamasına ve hava kirliliğine neden olmaktadır. Bölgede doğal kaynakların bilinçsiz kullanılması, tarım ve sanayide kullanılan zararlı madde ve katı atıkların kaynak tahribatına neden olması beraberinde toprak ve su kirliliğine yol açmakta, havanın temizlenmesinde en büyük katkıyı sağlayan ormanların azalmasına neden olmaktadır. Havanın ısınması ve turizm sezonunun açılmasıyla birlikte, mesire yerleri ve ormanlık alanlarda meydana gelen yangınlar, tatilcilerin doğaya bıraktıkları katı atıklar bölgede çevre kirliliğine ve doğal kaynakların tahribatına yol açan en önemli sorunlardan bazılarıdır.

Isparta ve Burdur illerinde kültürel ve sanatsal faaliyetlerin azlığı bölge halkının yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bölgede sadece Antalya'da tiyatro faaliyetleri düzenli olarak yapılmaktadır. Isparta ve Burdur'da devlet tiyatrosunun olmayışı halkın kültürel faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. Ayrıca, Mehmet Akif Üniversite'sinde bulunan Güzel Sanatlar Eğitim Bölümü ve Süleyman Demirel Üniversitesi'nde bulunan Sahne Sanatları bölümü öğrencileri sadece üniversitelerin bünyesinde bulunan sahnelerle yetinmekte ve mezun olduktan sonra istihdam sıkıntısı

³⁵⁶Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, s. 98.

³⁵⁷Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 104-105.

çekmektedir. Isparta ve Burdur illerinde yapılacak olan kültürel faaliyetler salonu bölge halkının yaşam kalitesini, bu bölümlerde okuyan öğrencilerin bilgi, yetenek ve tecrübelerini artırırken, istihdam sıkıntısına da çözüm oluşturabilmektedir.

TR 61 Bölgesi'nde eğitime erişimin artırılması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması, sosyal içermenin sağlanması, etkin atık yönetimi ve geri dönüşümün sağlanması ile doğal kaynakların korunması gibi hedeflere ulaşmak için aşağıdaki öneriler belirlenmiştir:³⁵⁸

- Yaygın eğitim faaliyetlerinin artırılması, niteliklerinin iyileştirilmesi, okuryazarlık oranının ve eğitim kalitesinin artırılması,
- Sağlık hizmetlerine erişimin artırılması ve kamu ve özel kurum hastaneleri ile işbirliği yapılması,
- Yoksulluk ve gelir adaletsizliği ile mücadele edilmesi, engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımının artırılması, yoğun göç sonucunda ortaya çıkan sosyal sorunların çözümüne yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, kadınların iş hayatına katılımlarının desteklenmesi,
- Bölgede hava kalitesinin korunması ve iyileştirilmesi, çevre kirliliği ve kirliliğin yol açtığı tahribat ile mücadele edilmesi, çevreye duyarlı sanayi üretiminin destelenmesi, geri dönüştürülebilen atıkların kazanılması özendirilecek ve geri dönüştürülemeyen atıkların uygun bertaraf edilmesine yönelik faaliyetlerin yürütülmesi, içme suyu arıtma ve kanalizasyon şebekelerinin yaygınlaştırılması.

³⁵⁸Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, *TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı*, ss. 118-124.

SONUÇ

Küreselleşme süreciyle birlikte, Türkiye’de ve dünyada kabul gören ekonomik yaklaşımlar teoride ve pratikte değişime uğramış, yeni politikalar geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ülkelerin yaşam standartlarını daha yükseğe taşıma isteği, ülke kalkınmasını gerekli kılmış, kalkınmanın sağlanmasında sorun teşkil eden unsurların ortadan kaldırılması için çözüm arayışına gidilmiştir. Ancak, küreselleşmenin getirdiği yenilikler ve değişimler sonucunda, kalkınma sürecinde karşılaşılan sorunlar tabana yayılmış, bölgeselleşme (yerelleşme) kavramı önem kazanarak, bölgeler küresel rekabetin ve kalkınmanın en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir.

Teknolojik yeniliklerde ve sanayileşmede büyük ilerleme gösteren Avrupa ülkeleri, ekonomiyi canlandırmak ve sermaye ihtiyaçlarını daha kolay temin etmek için çeşitli topluluklar kurmuşlardır. Kurdukları bu topluluklar sosyal, kültürel, ekonomik ve etnik farklılıklara sahip olduğu için topluluk içerisindeki eşitsizlikler küreselleşmenin de etkisiyle artmış ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. Bu antlaşmalar çerçevesinde, ekonominin her alanını kapsayan fonlar oluşturularak, hem topluluk içindeki ülkelerin hem de topluluğa üye olmayan ülkelerin bu fonlardan yararlanması sağlanmış ve kalkınma faaliyetlerine destek olunmuştur. Bölgeselleşmenin önem kazanmasıyla, zayıflayan merkezi otorite, yerini yerel otoritelere bırakmış ve her bölgenin sorununun saptanması ve uygulanması gereken politikaların üretilmesi amacıyla bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur. Ancak, küreselleşmeyle bölge sınırlarının ortadan kalkmaya başlaması, kurulan kalkınma ajanslarının faaliyetlerinde istenilen verimin alınamamasına neden olmuştur. Böylece, İstatistikî Bölge Sınıflandırması (NUTS) yöntemine geçilerek, bölgesel kalkınmanın sağlanması kolaylaştırılmış ve her bir NUTS bölgesiyle ilgilenen bölgesel kalkınma ajansı yönlendirilmiştir.

Türkiye’de bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için alınan politikaları ve Türkiye’nin bölgesel kalkınma sürecini planlı dönem ve planlı dönem öncesi olarak 2 bölümde incelenmesi sonucunda, bölgesel kalkınmanın öneminin planlı dönem yıllarında ortaya çıktığı görülmüştür.

Planlı dönem öncesi, ekonomik kalkınmadan daha çok ekonomik bağımsızlığın kazanılmasına yönelik çalışmalar düzenlenmiştir. Ülke ekonomisinin büyüme ve gelişiminin sağlanması amacıyla yapılan yatırımlar ve teşvikler, coğrafi konum açısından elverişli olan ve ulaşım ağı çeşitliliğinin bulunduğu bölgelerde, özellikle Marmara ve Ege Bölgelerinde yoğunlaştırılmıştır. Bu durum, Doğu ve Batı arasında görülen gelişme farklılığının daha da artmasına neden olmuştur. Ekonomik bağımsızlığın kazanılması amacıyla uygulamaya konulan politikalardan sonra ülke kalkınmasına öncelik verilmiştir. Ancak, 1960'lı yıllara kadar ülkenin gelişmiş ülke ekonomileri ve kalkınma seviyelerine ulaşmaları için çalışılmış ve bölgesel kalkınma kavramı ikinci plana bırakılmıştır. Küreselleşme sürecinin yayılma göstermesi ile birlikte gelişmiş ülkelerde ele alınan bölgesel kalkınma kavramı, artık Türkiye’de de öncelikli konu haline gelmiştir. Büyüme ve kalkınma sürecinin daha hızlı ve verimli şekilde sağlanması, sorunların tespit ve çözümünün kolaylaşması için beşer yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve bu planlarda ilk defa bölgesel kalkınma, bölgesel eşitsizlik gibi konular ön planda yer almıştır. BBYKP ile öncelikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ele alınmış ve Doğu-Batı arasındaki gelişmişlik farkının azaltılması hedeflenmiştir.

Araştırmamın dördüncü bölümünde ele alınan Batı Akdeniz Bölgesi ise, Antalya Bölgesi olarak potansiyel gelişme bölgesi seçilmiştir. İBYKP’ nda “Kalkınmada Öncelikli Bölgeler” (KÖB), belirlenmiş ve bu bölgelerin sosyoekonomik sorunları üzerinde durulmuştur. Ancak, küreselleşme sonucu değişime uğrayan kavramlar, beraberinde politikalarında değişmesini gerekli kılmış ve Avrupa ülkelerinin belirlediği politikalara yaklaşma isteği nedeniyle, ÜBYKP çerçevesinde “Kalkınmada Öncelikli Bölgeler”, “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” (KÖY) olarak değiştirilmiş ve bu yörelere detaylı şekilde yeniden düzenlenmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, ilk defa bölge ayrımı konusuna değinilmiş olduğu görülmektedir.

Kalkınma planları incelendiğinde, dokuzuncu ve onuncu kalkınma planlarının geleneksel değil, modern bölgesel kalkınma politikası çerçevesinde oluşturulduğu görülmektedir. Gerek Türkiye’nin Avrupa Birliği üyelik sürecini kolaylaştırması gerekse modern bölgesel kalkınma politikalarının gerçekleştirilmesi amacıyla, 2006

yılında bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kuruluşu gerçekleşmiş ve bölgesel eşitsizliği gidermek için yapısal reformlar, tedbir ve teşvik politikaları belirlenmiştir.

1960 planlı dönem ile ele alınan bölgesel eşitsizlikler ve bölgesel kalkınmaya yönelik uygulamaya konulan politikaların ne derece etkili ve verimli olduğu ise tartışma konusu olmuştur. İllerin sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması incelendiğinde, Batı illerinin ilk sıralarda yer almasına karşılık, Doğu ve Güneydoğu illerinin sıralamanın sonlarında yer alması Doğu-Batı arasındaki eşitsizliğin devam ettiğini bize göstermektedir.

NUTS sınıflandırmasında TR61 Düzey 2 (Batı Akdeniz) Bölgesi 1960'lı yıllarda potansiyel gelişme bölgesi olarak belirlenmiş, Isparta, Burdur, Antalya'yı içine alan "Antalya Bölge Kalkınma Planı" hazırlanmış ve pilot proje ilan edilmiştir. Ancak uygulamadaki eksiklikler nedeniyle verim alınamamıştır. 1960'lı yıllardan beri bölgenin sahip olduğu potansiyelde yönetimler tarafından farkındalık oluşmuş, ancak, bölgenin sorunları ve bu sorunlar karşısında geliştirilen çözüm önerileri söylemde kalmış, belirlenen politikaların uygulanma aşamasında destek bulunamamıştır. Kalkınma planlarında bölge bütün olarak ele alınmak yerine, il bazında değerlendirilmiş ve Antalya üzerinden yapılacak yatırımlara önem verilmiştir. Yerel otoritelerin güç kazanmasıyla birlikte kurulan ve 2006 yılından günümüze kadar bölgenin sorunlarını ve çözüm önerilerini araştıran Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA), bölgenin sorunları ve gelişme potansiyeli çerçevesinde projeler üretmekte ve uygulanma aşamasında çeşitli mali destek ve finansman sağlamaktadır.

Batı Akdeniz Bölgesi'nin istatistiki verileri incelendiğinde, birçok verinin Türkiye ortalamasının üstünde olduğu ya da Türkiye ortalamasına yakın olduğu görülmüştür. Veriler yıllar itibarıyla değerlendirildiğinde ise, bölgenin sektörel gelişimi ve şehir-köy ayrımı olmaksızın bölge halkının kalkınma bilinci artmaktadır.

BAKA, TÜİK ve önemli akademisyenlerin bölgeye yönelik yaptığı araştırmalar kapsamında, bölge gelişmişliğindeki artışa rağmen, ortaya konulan sorunların ve çözüm önerileri doğrultusunda yapılan projelerin uzun süre sonucunda

verim alınması nedeniyle bölge gelişim hızı, sahip olduğu gelişim potansiyelinden daha yavaş ilerlemektedir. Batı Akdeniz Bölgesi'nde uygulamaya konulan projeler ve yapılan çalışmalar sadece, yerel otoritelerle sınırlı kalmıştır. Merkezi otoritenin bölge için yapmayı planladığı yatırımların hızlanması, BAKA' ya, çeşitli meslek odalarına, sivil toplum örgütlerine tam destek vermesi ile bölgenin istenilen gelişme düzeyine ulaşması mümkündür.

Bölgede mevcut olan eşitsizliğin giderilmesi, bölgesel gelişmişliğin yükselmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için Antalya, Burdur, Isparta illerinin Türkiye'de rekabet edilebilirliğinin sağlanması gereklidir. Bunun içinde, bu illerde bulunan yerel otoritelerin bölge içindeki işbirliğini sağlaması dikkat edilmesi gereken önemli hususlar arasındadır.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Abuşoğlu, Ömer ve Ömer İnan. **Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model**. Ankara: TOBB Yayınları, Yayın No. Genel 105, Nisan, 1989.
- Ak, Rengin. **AB Serüveni ve Türkiye**. Ankara: Palme Yayınevi, 2008.
- Akalın, Uğur Selçuk. **Üç Dönem-Üç Ekonomi**. İstanbul: Set Yayınları, 2004.
- Akbaş, Gökşen ve Altan Apar. **Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme İçin Avrupa Stratejisi**. Ankara: T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Sosyal, Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı. Eylül, 2010.
- Akses, Selen. **Avrupa 2020 Stratejisi**. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Nisan 2014.
- Aktar, Cengiz. **Avrupa Birliği'nin Genişleme Süreci**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Archer, Clive and Fiona Butler. **The European Union, Structure and Process**. 2nd Edition. London: A Cassell Imprint, 1996.
- Aslan, Özlem. "Türkiye'de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Örgütleri", Birol Akgül ve Nispet Uzay (ED.). **Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü ve Etkileri: İngiltere Örneği** içinde. Bursa: Ekin Kitabevi, 2010.
- Avaner, Tekin. "BKA Siyasal Rejim Sorunu Yaratır mı?", **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?**. Menaf Turan (drl.). Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005.
- Bafoil, François. "Polonya'da Bölgeselleşme ve Âdemi Merkezileşme: Karşılaştırmalı Perspektiften Bir Avrupalılaştırma Süreci", **Bölgesel Kalkınma ve Avrupa Birliği Karabük, Valenciennes ve Katowice'nin Karşılaştırmalı Analizi**. Ayhan Kaya-François Bafoil (drl.). 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Başbakanlık Devlet Planlama Müsteşarlığı. **Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak)**. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, 2003.
- Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**. 2. Baskı. Ankara: HDTM Matbaası, 1993.

- Bayraktar, Fulya. **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bu Politikanın Aday Olarak Türkiye Açısından Anlam ve Önemi**. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Genel Araştırmalar, Eylül 2002.
- Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**. 13. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, Eylül, 2009.
- Bostancı, M. Naci. **Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset**. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1996.
- Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü. **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE-2011)**. Ankara, 2013.
- Braudel, Fernand. **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**. Mehmet Ali Kılıçbay (çev.). İstanbul: Eren Yayıncılık, 1990.
- Can, Ergüder ve Dilek Akdenizli Kocagül. **Avrupa Birliği'nde Bölgesel Politikanın Gelişimi ve Yapısal Fonlar**. 1. Basım. Ankara: TEPAV. Temmuz, 2008.
- Can, Ergüder. **Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar**. Ankara: Asil Yayınevi, 2004.
- Clark, John. **Kalkınmanın Demokratikleşmesi**. Serpil Ural (çev.), Ankara: TÇV Yayınları, 1996.
- Cihangir, Damla. **Bölgesel Politika, Sorularla AB Politikası ve Türkiye Serisi**. Seri No. 8, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No. 247, 2011.
- Çavdar, Tefvik. **Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960**. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, Eylül, 2003.
- Demirci, Aytül Güneşer. "Farklı Ülkelerde Bölge Kalkınma Ajansları", **Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?**. Menaf Turan (drl.), Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005
- Dinçer, Bülent ve Metin Özaslan ve Taner Kavasoglu. **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Mayıs, 2003.
- Dinler, Zeynel. **Bölgesel İktisat**. 9. Basım. Bursa: Ekin Yayınevi, 2012.
- DPT. **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)**. Ankara, Temmuz, 2013.
- DPT. **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)**. Ankara, Temmuz, 2006.
- DPT. **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**. Ankara, 2000.

- DPT. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**. Ankara, 1996.
- DPT. **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**. Ankara, 1990.
- DPT. **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**. Ankara, 1985.
- DPT. **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**. Ankara, Nisan, 1979.
- DPT. **Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**. Ankara, 1977.
- DPT. **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)**. Ankara, 1968.
- DPT. **Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)**. Ocak, Ankara, 1963.
- DPT. **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**. DPT-2375. Ankara, 1995.
- Dural, Betül Yüce ve Nazım Çatalbaş. “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası’nın Gelişimi ve Başarı Durumu”, Ümit Güner (Ed.). **Ekonominin AB’si** içinde. İstanbul: Ekin Yayınevi, 2008.
- Elmas, Gülen. **Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler AB ve Türkiye**. Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Elvan, Lütfi. “Bölgesel Gelişme ve Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları”, Serdar Sayan (Ed.). **Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği** içinde. Ankara: TEK Yayınları, 2002.
- Erçin, Erhan. **Avrupa Birliği’nin Bölgesel Politikası**. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Ekim, 2003.
- Erkal, Mustafa E. **Bölge Açısından Az Gelişmişlik**. 2. Baskı. İstanbul: Derin Yayınları, 1990.
- Eşiyok, B. Ali. **İktisadi Dönemler İtibariyle Türkiye Ekonomisinde Kalkınma (1923-2004)**. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Ekonomik Araştırmalar, Şubat, 2006.
- Gökçe, Birsan. “Bir Bölgesel/Kırsal Kalkınma Örneği Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Çerçevesinde Birecik Baraj Yöresi Sürdürülebilir Kalkınma Deneyimi”, Ayşegül Mengi (Ed.). **Yerellik ve Politika, Küreselleşme Sürecinde Yerel Demokrasi** içinde. 1. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi, Eylül, 2007.
- Gündüz, Ali Yılmaz. **Bölgesel Kalkınma Politikası**. Bursa: Ekin Kitabevi, 2006.
- Ildırar, Mustafa. **Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri**. Ankara: Nobel Yayınevi, Ekim, 2004.

- İnan, Afet. **Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1972.
- İzmir Kalkınma Ajansı. **Avrupa'da Kalkınma Ajansları**. İzmir: İzmir Kalkınma Ajansı Yayını, Yayın No: İZKA-A/2008-01, Temmuz 2008.
- Kara, Murat. **Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları**. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No. 2774, 2008.
- Karasu, Koray. "İngiltere'de Bölge Kalkınma Ajansları", **Bölge Kalkınma Ajansları: Nedir, Ne Değildir?**. Menaf Turan (drl.). Ankara: Paragraf Yayınevi, 2005.
- Karluk, Rıdvan. **Avrupa Birliği ve Türkiye**. İstanbul: BETA Basım Yayın, 2007.
- Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi, Teori ve Politika**. 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2003.
- Kayasü, Serap ve Diğerleri. **Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları**. İstanbul: İTO, Akser Yayıncılık, Ocak, 2003.
- Keleş, Ruşen. **Kentleşme Politikası**. Ankara: İmge Kitabevi. 2010.
- Kepenek, Yakup "Ekonomik Açından Değerlendirme", **Ulusal Sorunlar ve Demokratik Çözüm Yolları**. İlhami Azkan (drl.). Bursa: Ekin Kitabevi, 2001.
- Keyder, Çağlar. **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**. 13. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Keyder, Çağlar. **Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)**. 3. Cilt. Ankara: Yurt Yayınları 1982.
- Koçak, Süleyman Yaman. **Avrupa Birliği'nde Yapısal Fonların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi: İrlanda, İspanya ve Yunanistan Örnekleri**. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 2005/10.
- Kurmuş, Orhan. **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**. Ankara: Savaş Yayınları. 1982.
- Küçüker, Celal. "Bölgesel Kalkınma ve Kentsel Gelişme", Ahmet Şahinöz (Ed.). **Türkiye Ekonomisi Sektörel Analiz İçinde**. Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği. **Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri**. Ankara: MGK Yayınları, No. 2, 1993.
- Parlak, Bekir ve Hüseyin Özgür. **Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler**. 1. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.

- Pektekin, Kader “Avrupa Birliği Ülkelerinde Bölgesel Kalkınma”, **Kalkınma**. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Yayını, Sayı. 55, Nisan-Haziran, 2010
- Subaşıat, Turan. “Küreselleşme ve Devletin Rolü”, Saniye Dedeoğlu ve Turan Subaşıat (Ed.). **Kalkınma ve Küreselleşme** içinde. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004.
- Sungur, Onur ve Diğerleri. **Kümelenme: Bölgesel Kalkınmada Anahtar Mı, Kilit Mi?/Batı Akdeniz Bölgesi Orman Ürünleri Endüstrisi Deneyimi**. 1. Basım. Ankara: Nobel Yayınevi, Nisan 2013.
- Şahin, Ragıp. **Avrupa Bütçesi-Fonları ve Türkiye’nin Tam Üyeliği**. Ankara: DPT Yayını, 1998.
- Taneri, Ergun. **Bölge Planlama**. İstanbul: İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Yayınları, 1977.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı VI. Bölge Müdürlüğü-Burdur. **Antalya İli Doğa Turizmi Master Planı**. Aralık, 2012.
- Tekeli, İlhan. **Bölge Planlama Üzerine**. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 1972.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin. **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**. Ankara: ODTÜ Yayınları, 1977.
- Tezel, Y. Sezai. **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**. Ankara: Yurt Yayınları, 1986.
- Tokgöz, Erdinç. **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)**. 9. Baskı. Ankara: İmaj Yayınevi, 2009.
- TUİK. **Seçilmiş Göstergelerle Antalya 2013**. Yayın No. 4232, Ankara, Eylül, 2014.
- TUİK. **Seçilmiş Göstergelerle Burdur 2013**. Yayın No. 4236, Ankara, Eylül 2014.
- TUİK. **Seçilmiş Göstergelerle Isparta 2013**. Yayın No. 4234, Ankara, Eylül 2014.
- TUİK. **Gayri Safi Katma Değer Bölgesel Sonuçlar 2004-2011**. Ankara: Ulusal Hesaplar Daire Başkanlığı Yıllık Hesaplar Grubu, 2014.
- TURKAB. **AB Bilinci Serisi**. Avrupa Birliği Ansiklopedisi. Yayın No: 11, İstanbul: AB-Türkiye İşbirliği Derneği Yayınları, 2003.
- Türkiye İstatistik Kurumu. **Bölgesel Göstergeler TR61 Antalya, Isparta, Burdur**. Yayın No. 3549, Ankara, 2010.
- Uzay, Nısfet. **Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları**. Ankara: Seçkin Yayınları, 2005.

Ökçün, A. Gündüz. **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**. Ankara: Ankara Üniversitesi S.B.F Yayınları, 1981.

Yağcı, Özcan. **Turizm Ekonomisi**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2003.

Yılmaz, Latif. **Avrupa Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Geleceği: Lizbon Stratejisi ve Küreselleşme**. Ankara: Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma ve İnceleme Serisi: 4, 2010.

2. Makaleler ve Süreli Yayınlar

- Akiş, Elife. “ Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”. **Sosyoloji Konferansları Dergisi**. Sayı. 44, 2011.
- Akyıldız, Hüseyin ve Ömer Eroğlu. “Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları”. **SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**. Sayı.1, Cilt.9, 2004.
- Albayrak, Ali Sait. “Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi”. **ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 1, Sayı. 1, 2005.
- Altay, Nasuh Oğuzhan. “Bölgesel Planlama ve Organize Sanayi Bölgeleri: Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri”. **Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi**. Cilt. 7, Sayı. 2, 1992.
- Altınışik, İsa ve Hasan Sencer Peker. “Bölgesel Kalkınma Ajansları, Ekonomik Önemi, Avrupa Birliği ve Türkiye’deki Durumları”. **Bütçe Dünyası Dergisi**. Sayı. 34, 2010/2.
- Basılğan, Müslüm. “Avrupa Birliği’nin Bölgesel Ekonomik Kalkınma Politikası”. **Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi**. C.1, S.1, Bahar 2012.
- Başak, Levent. “İktisadi Kalkınma ve Kalkınma Ajansları ile Türkiye’nin Kalkınması Hususunda Yapılması Gerekenler ve Öneriler-I”. **Vergici ve Muhasebeciyle Diyalog Dergisi**. Kasım 2006.
- Bulut, Yakup. “Türkiye’de Bölge Yönetimi Arayışları”. **Amme İdaresi Dergisi**. Cilt. 35, Sayı. 4, 2002.
- Çetin, Murat ve Osman Karamustafa. “Avrupa Birliği’nde Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak Yapısal Fonlar”. **Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Yıl. 39, Sayı.12, 2002.
- Demirci, Doğan. **Isparta Evleri**, Isparta: T.C. Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 7, 2011.
- Demirci, Aytül. “Bölgesel Kalkınma Ajansları”. **Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi**. Yıl. 4, Sayı. 15, 2003.
- Diriöz, Ozan. “AB’nin Bölgesel Politikaları ve Türkiye”. **Gümrük Dünyası**. Sayı.50, 2006.
- Doğan, Seyhun ve Zafer Yıldız. “Bölgesel Kalkınma Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma”. **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. S. 6, 2007/2.

- Dura, Yahya Can. “Dünya Uygulamaları Bağlamında Kalkınma Ajanslarının Yapısal Analizi”. **Kalkınma Ajansları Türk İdare Dergisi**. Sayı. 455, Haziran, 2007.
- Eren, Hayrettin ve Aynur Cidecigiller. “Bölgesel Kalkınma Ajansları”. **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**. Sayı. 1-2, Cilt. 69, 2011.
- EU Support for Tourism Enterprises and Tourist Destinations. **European Commission**. 2004.
- Florida, Richard. “Towards the Learning Regions”. **Futures**. Vol. 27, No. 5, 1995.
- Hasanoğlu, Mürteza ve Ziya Aliyev. “Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları”. **Sayıştay Dergisi**. Sayı. 60, Ocak-Mart, 2006.
- Işık, Nihat, Duygu Baysal ve Onur Ceylan. “Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları”. **Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**. Cilt. 3, Sayı. 2, 2010.
- İlkin, Selim. “Birinci Sanayi Planının Hazırlanışında Sovyet Uzmanlarının Rolü”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**. 1979-1980 Özel Sayı.
- İnan, Alpay. “Avrupa Birliği Ekonomik Yaklaşımı: Lizbon Stratejisi ve Maastricht Kriterleri”. **Bankacılar Dergisi**. Sayı. 52, 2005.
- Kayan, Ahmet. “Türkiye’de Bölge Planlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt. 9, Sayı. 20, 2012.
- Keleş, Ruşen ve Yusuf Erbay. “Avrupa Konseyi’nin Bölgeselleşme Olgusuna Bakışı”. **Çağdaş Yerel Yönetimler**. C. 8, 1999.
- Keskin, Hidayet. “Batı Akdeniz Bölgesi Orman Ürünleri Sektörünün Rekabet Gücünün Porter’ın Karo Modeli Çerçevesinde İncelenmesi”. **Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**. C. 5, S. 2, 2013.
- Keskin, Hidayet ve Onur Sungur. “Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi”. **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı. 21, Mayıs, 2010.
- Kılıç, Sibel Ecemiş ve Mustafa Mutluer. “Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi”. **Ege Coğrafya Dergisi**. C. 13, S. 1-2, 2004.
- Köse, Seyit ve Fatih Konur. “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması”. **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt. 7, Yıl. 7, Sayı. 1, Bahar, 2011.

- Mengi, Ayşegül. “Avrupa Birliği’nde Bölge Planlaması ve Türkiye”. **GAP Dergisi**. Sayı.15, 2001.
- Moussis, Nicholas. “Access to European Union: Law, Economics, Policies”. **European Study Service**. 2001.
- Oktar, Suat ve Arzu Varlı. “Türkiye’de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”. **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**. Sayı.1, Cilt. 28, 2010.
- Oralalp, Füsün. “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikaları”. **GAP Dergisi**. Yıl.9, Sayı. 15, 2001.
- Özer, M. Akif. “Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Sosyal Ekonomik İşlevleri”. **Kamu-İş**. Cilt. 12, Sayı. 2, 2012.
- Özmen, Fatma. “AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları”. **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt. 13, Sayı. 3, 2008.
- Pirili, Meneviş Uzbay. “Bölgesel Kalkınmada Kamu Yatırımlarının Rolü: Kurumsal Bir Değerlendirme”. **Ege Akademik Bakış**. Cilt.11, Sayı.2, Nisan 2011.
- Roberts, P. W. and G. M. Lloyd. “Regional Development Agencies in England: New Strategic Regional Planning Issues?”. **Regional Studies**. 34(1), doi:10.1080/00343400050005907, 2000.
- Schmutzler, Armin. “The New Economic Geography”. **Journal of Economics Surveys**. Vol. 13, No. 4, 1999.
- Soylu, Perihan Ünlü ve Özlem Yaktı. “Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı”. **History Studies**. 2012.
- Şinik, Bilal. “Anayasa Mahkemesi Kararı Işığında Türkiye’de (Bölge) Kalkınma Ajansları”. **Megaron**. Cilt. 5, Sayı. 3, 2010.
- Taş, Barış. “AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bir Bölge Kavramı: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS)”. **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. Cilt. VIII, No. 2, 2006.
- Taş, Mahir. “Menderes Döneminin Ekonomi Politikası ve 1958 İstikrar Programı”. **Mevzuat Dergisi**. Sayı.76, Yıl.7, 2004.
- Tutar, Filiz ve Mehmet Demiral. “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. 2(1), Nisan 2007.
- Wood, Robert. E. “From Marshall Plan To Debt Crisis”, **University of California Press**. 1986.

- Yıldız, Ezgi Baday Uğur Sivri ve Metin Berber. “Türkiye’de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010)”. **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Sayı. 39, Ocak-Haziran, 2012.
- Yılmaz, H. Banu. “Lizbon Sonrası AB 2020 Stratejisi”. **Ekonomik Forum Dergisi**. Şubat 2010.
- Yılmaz, Hasan ve Diğerleri. “Isparta İlinin Tarımsal Yapısı, Üretimi ve Gelişme Potansiyeli”. **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**. 1(2), 2006.

3. Seminer, Sempozyum ve Kongreler

- Altay, İclal Kaya. “Avrupa Mekânsal Gelişme Perspektifi’nde (ESDP) Kırsal Alan Politikaları”, **7. Kırsal Alan Planlaması Semineri**. MSGSÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Nisan 2005.
- Berber, Metin ve Ebru Çelepçi. “Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı**. Trabzon: 13-14 Ekim 2005.
- Doğru, Bülent ve İbrahim Karaaslan. “Kalkınma Ajansları ve Bölgesel Kalkınma”, **Gümüşhane Üniversitesi İİBF IV. Yerel Ekonomiler Kongresi**. Gümüşhane: 24-26 Mayıs, 2012.
- Eraydın, Ayla. “Bölgesel Kalkınma, Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler”, **Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu**. Ankara, DPT Yayını, C.I, 2004.
- Erkan, Hüsnü. “Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye’nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi”, **2. Uluslararası İktisat Kongresi-Türkiye’nin İktisadi Dönüşüm Süreci**. İzmir: 2008.
- Mutlu, Servet. “Türkiye’de Bölge Planlama Deneyimleri: Eleştirel Bir Yaklaşım”, **3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu**. Mersin, Kasım, 2008.
- Oralalp, Füsun Ç. “Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikalarının Gelişimi ve Aday Ülke Deneyimleri”, **Avrupa Birliği Süreci ve Planlama, 5.Türkiye Şehircilik Kongresi**. Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları, 2001.
- Özçelik, Hasan ve Hilal Serdaroğlu. “Isparta Florasına Genel Bakış”, **Isparta’nın Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu II**. Isparta, C. II, 16-17 Mayıs 1998.
- Taşlıyan, Mustafa ve Hatun Korkmaz. “Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Sorunların Çözümünde ve Kalkınmadaki Önemi ve Katkıları: Doğaka, İka ve Zeka Örneği”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu**. Kahramanmaraş, 1-2 Ekim 2012.
- Tekeli, İlhan. “Bir Bölge Alancısının Çözmeye Çalıştığı Sorunun Büyüklüğü Karşısında Yaşadığı İç Huzursuzluklar”, **Kentsel Araştırmalar Sempozyumu**. DPT Yayını, Cilt. II, 10-12 Eylül 2004.
- Tezel, Y.Sezai. “1923-1938 Döneminde Siyasal Parti Programlarında Sosyal ve Ekonomik Görüşler”, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunlarıyla İlgili Sorunlar Sempozyumu**. İstanbul, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, 1977.

4. İnternet Kaynakları

AB'nin İstihdam ve Sosyal Politikası. <http://www.mess.org.tr/ab/PDF/istihdamvesosyalpolitika.pdf> (16.12.2014).

Akçadağ, Emine. “Avrupa Parlamentosu ve Parlamentodaki Siyasal Gruplar”. <http://www.siyasaliletisim.org/pdf/avrupaparlamentosuvesiyasalgruplar.pdf> (02.12.2014).

Aktan, Coşkun Can. “Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme”. <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/tem98/global.htm> (15.10.2014).

Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu. <http://ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1> (01.12.2014).

Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Değişim Eğilimleri. http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/e406957d45fcb6c_ek.pdf?tipi=14 (03.12.2014).

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu Kuran Antlaşma. <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2827,rometpdf.pdf?0> (01.12.2014).

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu. <http://ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1> (01.12.2014).

Avrupa Tek Senedi. http://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_Tek_Senedi (02.12.2014).

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, [http://www.baka.org.tr/uploads/1366029138BAKA-TURIZM-KATALOG\(2\).pdf](http://www.baka.org.tr/uploads/1366029138BAKA-TURIZM-KATALOG(2).pdf) (18.05.2015).

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. TR61 Düzey 2 Bölgesi 2014-2023 Dönemi Bölge Planı. <http://www.baka.org.tr/uploads/1391759531TR61Duzey2Bolgesi2014-2023BolgePlani.pdf> (15.03.2015).

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. TR61 Bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) Bölge Planı 2010-2013. <http://www.baka.org.tr/uploads/6224tr-61-bolge-plani.pdf> (18.01.2014).

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, İstatistiklerle Batı Akdeniz. Haziran 2014 <http://www.baka.org.tr/uploads/2394932-istatistiklerle-bati-akdeniz.pdf> (12.09.2014).

Bayar, Fırat. “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*. Sayı. 32, <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firatbayar.pdf> (28.06.2015).

Burdur. <http://www.bagev.com.tr/iller/burdur.php?> (13.03.2015).

Coğrafya. <http://www.ispartadernegi.com/ispartanin-tanitimi/cografya/> , (12.03.2015).

Coğrafya.

<http://www.antalyaguide.org/default.asp?islem=menudetay&id=423&catid=407&antalyaguide=Co%F0rafya> (11.03.2015).

Cohesion Fund. http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/cohesion/index_en.cfm (23.12.2014).

Çalt, Gökhan. “Bölgeselleşme ve Avrupa Birliği’nin Bir Aracı Olarak Bölgesel Kalkınma Ajansları”.
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/8df7b8e8d586a55_ek.pdf?tipi=14 (19.11.2014).

Denetim. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> (19.11.2014).

EUROPA. Summaries of EU Legislation, Provisions and Instruments of Regional Policy, Cohesion Fund, Act.
http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60018_en.htm (23.12.2014).

Europe 2020. http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm (29.12.2014).

Europe 2020 Targets. http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/targets/index_en.htm (29.12.2014).

Eurostat. *History of Nuts.*
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/nuts_nomenclature/history_nuts (04.11.2014).

Financial Instrument For Fisheries Guidance.
http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/eff/fifg/index_en.htm (16.12.2014).

GAP. <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir> (17.11.2014).

Gençyürek, Levent. “Kalkınma Ajanslarının Geleceği” (Ağustos, 2006),
http://www.alomaliye.com/agustos_06/levent_gencyurek_kalkinma_ajans.htm (13.01.2015).

Genel Bilgiler; Bölgelerin Alanı.
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015).

Genel Bilgiler. <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/TR,66213/antalya.html>, (11.03.2015).

Görev ve Yetkiler. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> (20.11.2014).

Göymen, Korel. “Türkiye’de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları”, <http://research.sabanciuniv.edu/1373/1/KorelGoymenOrtaklik.pdf> (16.11.2014).

- İl Haritası*, <http://www.turkiye-rehberi.net/t%C3%BCrkiye-%C4%B0l%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1-haritas%C4%B1> (07.07.2015).
- İlin Konumu*. <http://www.burdur.gov.tr/ilin-konumu.asp> (13.03.2015).
- Kalkınma Ajansı Nedir?*. <http://ahika.gov.tr/kalkinma-ajansi-nedir/> (18.11.2014).
- Kalkınma Ajansları*. <http://www.ab.gov.tr/index.php?p=45921&l=1> (18.11.2014).
- Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> (19.11.2014).
- Kalkınma Kurulu*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm> (19.11.2014).
- Karanfil, Neşe. “6 Pilot Bölgede Kalkınma Sağlanırsa Kalkınma Ajansları Yaygınlaşacak”, *Referans Gazetesi*. Şubat 2006. <http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?> (13.01.2015).
- Karar Sayısı: 2002/4720*. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm> (02.03.2015).
- Kuzey Anadolu Kalkınma Ajansı. “TR82 Düzey2 Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı”. 2011. http://www.kuzka.org.tr/dosya/2011-2013_bolge_plani.pdf (13.02.2014).
- Lesage, Edward C. ve Lorna Stefanick. “New Regionalist Metropolitan Action: The Case Of The Alberta Capital Region Alliance”, *Canadian Political Science Association Meetings*. <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2004/Stefanick-LeSage.pdf>, (10.06.2015).
- Maastricht Antlaşması*. http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/Maastricht_Anla%C5%9Fmasi.pdf (02.12.2014).
- Maastricht Antlaşması*. http://tr.wikipedia.org/wiki/Maastricht_Anla%C5%9Fmas%C4%B1 (01.12.2014).
- Nüfus ve Göç; Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi*. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015).
- Organizasyon Yapısı*. <http://www.baka.org.tr/organizasyon-yapisi-S15.html> (19.11.2014).
- Özen, Pınar. “Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *TEPAV*. 2005 http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271245092r8246.Bolgesel_Kalkinma_Ajanslari.pdf (18.11.2014).

- Özgür, Ertuğrul Murat. “Bölgesel Kalkınma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları*. http://www.geography.humanity.ankara.edu.tr/ders_notu/COG323.pdf (19.10.2014).
- Roma Antlaşması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu. <http://ab.gov.tr/index.php?p=105&l=1> (01.12.2014).
- Sağlık; Hastane ve Yatak Sayıları; Sağlık Personeli Sayısı. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).
- Tarım. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).
- TEPAV, “Polonya’da Bölgesel Kalkınma Ajansları”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269868392r9967.Polonya_da_Kalkinma_Ajanslari.pdf, (15.01.2015).
- The Common Fisheries Policy. http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/index_en.htm (16.12.2014).
- Toplumsal Yapı; Yaşam Memnuniyeti. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).
- TUBİTAK. <http://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/turkiyenin-girisimci-ve-yenilikci-50-universitesi-aciklandi> (18.03.2015).
- Turizm. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (09.04.2015).
- Türkiye’nin İBBS’si. http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'nin_%C4%B0BBS'si (04.11.2014).
- Türkiye Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_Ba%C5%9Fbakanl%C4%B1k_Devlet_Planlama_Te%C5%9Fkilat%C4%B1 (15.11.2014).
- Türkiye’deki İstatistiksel Bölge Birimleri. <http://www.planlama.org/index.php/tuerkiyede-boelgesel-kalknma-ajanslar/tuerkiyedeki-statistiksel-boelge-birimleri-bb> (19.10.2014).
- Ulusal Hesaplar. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/sorguSayfa.do?target=tablo> (08.04.2015).
- Üye Ülkeler. <http://avrupa.info.tr/tr/avrupa-birligi/ab-nedir/ueye-uelkeler.html> (01.12.2014).
- Yılmaz, Ömer. “Bölgesel Eşitsizlik: Türkiye Örneği”, *Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt. 15, Sayı. 1-2, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/view/1025003504/1025003334> (29.06.2015).

Yılmaz, Serkan. “Bölgesel Kalkınma Ajansları 2”, **İMP**. İstanbul, 2006,
http://v3.arkitera.com/UserFiles/File/download/imp/bka_2_brosur_A4.pdf
(12.02.2015).

5. Raporlar ve Diğer Kaynaklar

Atay, Ahmet. “Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu ve Balıkçılığın Yönlendirilmesi Mali Aracının Hedefi, Kapsam ve Yöntemlerinin İrlanda Örneği Çerçevesinde İncelenmesi”, **Uzmanlık Tezi**. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2004.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. **Batı Akdeniz Tarım Çalıştayı**. 16-17 Mayıs, 2013.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. **Doğaltaş Sektörü Raporu**. 2011.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. **Gül Sektörü Raporu**. 2011.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. **Orman ve Orman Ürünleri Sektör Raporu**. 2012.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı. **Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Sektör Raporu**. 2012.

Demirci, Şerife Bengü. “Bölgesel Tanıtım Faaliyetlerinin Turizm Sektörünün Gelişmesine Etkileri ve Antalya İli Örneği (Belek)”, **Uzmanlık Tezi**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma Genel Müdürlüğü, 2009.

Elçi, Seda. “Avrupa Birliği Yapısal Fonları”. **Uzmanlık Tezi**. Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2007.

Özdemir, Jülide. “Isparta İlinin Turizm Potansiyeli ve Geliştirilebilir Turizm Çeşitleri”, **Uzmanlık Tezi**. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2008.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. **2014 Gül Çiçeği Raporu**. 2015.